

ПҰЛОД ТОЛИС

ТОБИСТОН

Душанбе
«Адиб»
2009

ББК – 84 Тоҷик 7-4
Т – 76

Мураттиб *Иноят Рустамова*
Муҳаррир *Ю. Аҳмадзода*
Мусаввир *С. Имоҷӣ*

Т-76 **Пӯлод Толис. Тобистон.** Повест ва ҳикояҳо. (Барои наврасон ва ҷавон). – Душанбе, «Адиб», 2009, 128 саҳ.

Повести «Тобистон»-и Пӯлод Толис ба ганҷинаи адабиёти бачагонаи тоҷик чун яке аз асарҳои беҳтарин дохил аст. Дар китоб ҳамчунин як зумра ҳикоеҳои ӯ пешкаш шудааст, ки ба хонандаи гиромӣ таассуроти хуш мегузоранд.

ISBN 978-99947-57-81-7

© Пӯлод Толис, 2009

МАРДЕ, КИ БА ДАҒАЛИАШ ҲАМ ТАРАФ НАБУДУ БА НАРМДИЛИАШ ҲАМ

Воқеа аз ҳамин сар шуд, ки ман бо модарам ҷанг карда аз хона гурехтам.

Рости гап, ман кайҳо қарор дода будам, ки ба фронт равам, мисли бачаҳои нотарсе, ки дар кино медидам, ҷанг кунам, душманҳоро қир кунам, ном барорам.

Он рӯз модарам аз қабати кӯрпа ҳашто даҳсӯмиро бароварда, як шишаро доду маро ба бозор, барои равған фиристод. Кай медонистам, ки равғанфуруш, он беимони сафедриш, маро соз карда фиреб медиҳад? Гашти рӯз модарам равғанро ба дег андохта алав гиронда буд, ки равған часар-чусур карду нест шуду монд. Пиракии маккор ба ман равған гуфта, ҷои фомилиро пур карда будааст. Ба доду фиғони модарам аввал хуб тоқат карда истодам, аммо баъд аз он, ки бо оташгирак ба фарқи сарам фаровард, ҷонам баромада рафт. Аз хешу ақрабони модарам як-ду касро ҳақорати обдоре додаму давида ба кӯча баромадам. Ман, ки ҳанӯз аз остонаи дарвоза берун набаромада, ба гурехтан аҳд карда будам, лаҳзае ҳам фикру хаёл карда нанишаста, рост ба вокзал роҳ зер кардам.

Бахтам омад кард.

Ба вокзал расиданам ҳамон фаш-фушкунон як поезди кабудӣ одамкашонӣ омада истод.

Дидам, ки на танҳо даруни вагонҳо, балки зинаву боми онҳо ҳам аз одам пур аст, аз тарафи дигар, аз тарафи торикӣ поезд омада, ман ҳам ба зинаи вагоне часпида гирифтам. Дар рӯи зина дурусттар ҷойгир шуда, ба хаёл фуру рафтам. Дар як он воқеаи равған аз сар то охир аз пеши назарам гузашт. Баъд фикран бо модарам, бо тағоиям, бо ҷӯраам Карим, ки бачаҳои маҳалла «Карим калпеса¹»-аш мегуфтанд, хайрухуш кардам.

Нохост дар пеши назарам қомати баланду кокулҳои

1. Калпеса – калтакалос.

майдабофтаи ҳамсинфам Мукаррама намудор шуда рафт. Вале аҷоибаш ин ки ман танҳо қади баланд ва кокули дарози Мукаррамаро ба хотир оварда тавонистаму бас.

Пештар ман ҳам дар қатори бачаҳои мактаб ўро:

– Му-кар-рам

Барги карам,

Му-кар-рам

Барги карам, –

гўён масхара мекардам, аммо қариб як сол мешавад, ки ман ўро нағз мебинам ва бисёр вақт хаёл мекунам, ки мо калон шуда, зану шў шудаему ман аз кор омада хоб кунам, ў бачаҳоямонро ҷанг карда мегўяд:

– Ҳой, ҷавонмаргҳо! Шавқун накунед, дадаатон бедор мешавад.

Ҷангро, ки тамом карда омадам, рост ба хонаи Мукаррамаино меравам. Дар поям мўзай ғарҷ. Дар камарам таппонча. Сари синаам пур аз орден. Як дастам нест ва ман нўги остини холиро ба тасмаи командирӣ тикқонда мондаам. Ҳама ба ман нигоҳ карда, даҳонашонро калон кушода мемонанд. Не, беҳтараш ду дасту поям бутун бошад... Гурс-гурс қадам монда, ба хонаи Мукаррамаино медарояму дастамро ба чакаам бурда, ба ў салом медиҳам.

...Аммо баъд аз салом чӣ кор карданамо ҳанўз фикр накарда будам, ки зина ба ларза омад. Поезд ба роҳ даромада буд!

Ман аз хурсандӣ ба пўстам намеғунҷидам. Ман – савори поезд ҳастам! Бе пул, бе билет, бе ҳеҷ чиз дар поезд рафта истодаам!

Аммо шодию хурсандии ман дер накашид.

Ҳанўз шаб нисф нашуда буд, ки поезд ба як стантсияи хурдакии ифлосу чиркине омада истоду аз кучое як милитсионер пайдо шуда, маро аз зинапоя кашола карда фаровард ва гўё, ки ман ягон дуздбача ё худ кисабуре бошам, аз гиребонам саҳт дошта, кашон-кашон ба кадом як ҷое гирифта бурд.

Ман бо як азобе гоҳ-гоҳ ба ақиб нигоҳ карда, зорию тавалло мекардам, ки маро сар диҳад. Ман чизи касеро

надуздидаам, ба ҳамёни касе даст наандохтаам, гуноҳе надорам. Вале милитсионер ба гапҳои ман гӯш намедод.

– Кучо мебаред маро? – гуфта пурсидам дар охир.

– Роҳ гард! – бонг зад милитсионер ба ҷои ҷавоб.

– Охир, ман чӣ кор кардам?

– Гард, баъд мефаҳмӣ!

Милитсионер маро ба канори стантсия бурда, ба як хонаи пастаки тирезаҳояш панҷаранок тела дода даровард. Ман пай бурдам, ки ин ҷо милисахона аст.

Милитсионер маро то охири роҳрав пеш андохта бурду гиребонамро сар дода, дареро кӯфт.

Дар кушода шуда, ман ба даруни як хоначаи сафеди равшан даромадам.

Дар пешгаҳи хона, дар паси стол як марди қоқинае менишаст, ки қавоқҳояш варам карда, суп-сурх шуда буданд. Ман ба гиребони ӯ, ба петлитсааш нигоҳ карда, дарҳол фаҳмидам, ки ӯ калони милитсионерҳо будааст.

Дар таги девори тарафи чап ҳаракати ҷӯбини дарозе гузошта шуда буд, ки аз кӯҳнагию совидагӣ дар рӯшноии ҷароғи шифти хона ҷило меод.

Ба рӯи ҳаракат як мардаки шинелпӯш менишаст, ки дигар ҳамаи сару либосаш граждани буд. Ӯ бо табассуми узрхоҳона ба замин нигоҳ мекард.

Назди дар курсии кӯҳнаи яклабае гузошта шуда буд, дар рӯи он милитсионери дигаре нишаста, зоҳиран пинак мерафт.

Дар миёнаҳои хона як ҷомадони назарногири фанерин меҳобид, ки даҳонаш боз буд. Ҷомадон пур аз калобаҳои ғафс-ғафси абрешим буд.

– Бечорагӣ гӯед-а? – лабханд карда гуфт милитсионери калон ба марди шинелпӯш ва аз ӯ чашм канда, ба тарафи мо нигоҳ кард.

– Аз кучо доштӣ?

– Ҳозир, аз зинапои вагон, – гуфта ҷавоб дод милитсионери «ман», – билет надорад.

Дилам сахт-сахт мезад. Акнун ман аз ин ҷо сиҳатсаломат намебароям. Худоё худовандо, ба дили инҳо раҳм андоз.

Аммо милитсионери калон бо як оҳанги бепарвоёна гуфт:

– Хайр, монда рав, – ва ба сӯи ман як назар афканда, илова намуд:

– Шин, бача, – баъд боз бо марди шинелпӯш машғул шуд.

Мардак мегуфт, ки ӯ савдогар нест, худаш кор¹ мебофад, аз худ «рафиқи начальник» гап намемонад, ки солу замона чӣ хел аст. Ҷанг, қимматӣ; ӯ хостааст, ки ду-се либос кор бофта, бачаҳояшро пӯшонад, барои тайёрашро харида пӯшидан зӯри ҳар кас намерасад, охир. Худи «рафиқи начальник» ҳам бояд одами рӯзгордор бошанд, бояд ба ҳоли ӯ раҳм кунанд.

Аммо «рафиқи начальник» гӯё ба гапҳои ӯ заррае ҳам бовар намекард. Ӯ дағалона миёни гапи марди шинелпӯшро бурида гуфт, ки рӯбоҳбозӣ накарда, беҳтараш кушоду равшан гӯяд, ки ресмонро аз кӣ гирифтаасту ба кӣ бурда «об» карданӣ буд.

Марди шинелпӯш бошад, бо овози маҳину ҳазинаш боз ҳамон гапҳоро такрор мекард, ки аз кӯчаи савдогарӣ нагузаштаасту барои худаш, танҳо барои худаш кор бофтани будааст.

– Баред! – Ногоҳ овозашро баланд сар дода, ба милитсионере, ки назди дар менишаст, фармон дод милитсионери калон. – Як шаб хоб кунад, ана баъд ақлаш медарояд!

Шинелпӯш, ки рангу рӯяш дока барин канда буд, чизе гуфтани шуда даҳон кушод. Аммо милитсионери калон ба ӯ фурсати гап задан надода, фарёд кард:

– Баред!

Марди шинелпӯш ба сӯи дар рафта истода, ба зонуи ман дакка хурд; чашмонаш гӯё ҳеҷ чизро намедид; дар лабонаш ҳамон табассуми тамаллуқкорона нақш баста монда буд, ки акнун ҳеҷ ҷои даркорӣ надошт, бемавқеъ буд.

Ман, ки даҳонамро калон кушода, то дар роҳрав аз

1. Шоҳӣ, алоча ва ғайра.

назар ғоиб шудани шинелпӯш аз паси ў нигоҳ карда монда будам, нохост бадбахтии худамро ба хотир оварда, ба худ омадаму аз дар чашм канда, ба калони милитсионерон нигоҳ кардам ва дидам, ки ў чашмашро ба ман дӯхтааст.

Аммо акнун қиёфаи ў ба куллі тағйир ёфта буд, дигар на бадқаҳр менамуд ва на хашмгин. Тамом осуда шуда буд.

Вале, бо вучуди ин, тарсу ваҳми ман зўртар шуд, ки суст нашуд. Овози ғафси бадҳайбати ў гӯё ҳанӯз дар хона садо меод ва дӯғу пӯписаи ў, ки ҳамин ҳоло шоҳидаш шуда будам, ҳанӯз аз пеши назарам нарафта буд.

Акнун ҳоли мани бечора чӣ мешавад? Ин марди қавоқовезони рӯяш суп-сурх, ки аз даҳшати овозаш гӯши кас баста мешавад, маро ба чӣ балоҳо гирифтор мекарда бошад? Худоё, худовандо...

– Хӯш, гуреза, – риштаи хаёлотӣ пурбими маро канда гуфт ў ногоҳ, – кучо мерафтӣ?

Намедонам, аз чӣ буд, ки якбора дар дилам умед пайдо шуд. Дар овози ў аз дӯғу пӯписа осоре намонда буд. Ҳатто фикр кардан мумкин буд, ки ў бо ягон шиносаш гап зада истодааст.

– Натарс. Натарс. Гап зан, – гуфт ў боз. Вале ҷавоби маро нигарон нашуда, ҳудаш савол дод: – Аз Чорчинор кай баромада будӣ? Ман бо ҳайрати беандоза гашта пурсидам?

– Аз Чорчинор? Аз кучо донистед, ки ман чорчинорӣ ҳастам?

Ў зери лаб қаноатмандона табассуме карда, гавдаашро ба кифтаки стул така доду гуфт:

– Ҳ-м... Аз тўпиат. Танҳо тўпии чорчинориҳо ин хел гул дорад. Хӯш... – гӯён мад кашид ў ва ногоҳ қиёфаашро ҷиддӣ карда, гӯё, ки худ ба худ гап зада истода бошад, гуфт:

– Аз афту андомат маълум, ки безорӣ нестӣ... Хӯш, акнун гӯй, кучо мерафтӣ?

Ман, ки ба муомилаи хуши ў мафтун шуда будам, бе-ихтиёр, ҳатто фикр накарда гуфтам:

– Ба фронт.

– Ба фронт? – чашмонашро бузург карда, гашта пурсид ў.

Ман ба аломати тасдиқ сар чунбондам.

– Ҳм... – гуфт ў зери лаб ва ба ман нигоҳ карда монд.

Аз ҷое «ду-ду-дуд»-и карнайчаи стрелочник ба гўш расид. Аз замоне, ки ба ин хона қадам мондам, бори аввал садои «тиқ-тиқ»-и соати девориро шунидам.

– Ба фронт!.. – сарашро ин тарафу он тараф чунбонида гуфт дар охир милитсионери калон ва аз ман чашм канда, «Бачаи беақл!» – гўён бо гўшаи лабаш табассум карду аз ҷояш хеста, дар рӯи хона қадам задан гирифт. Гоҳ-гоҳ қадамашро суст накарда, ба ман нигоҳ карда мемонд.

Ман намедонистам, ки дар ҷоям нишастан гирам ё бархезам. Охир, оҳиста аз ҷоям хестам.

– Шин, шин, – ба тарафи ман нигоҳ накарда гуфт ў.

Вай баъд аз хеле қадам задан ба гап даромада гуфт:

– Хўш, ба фронт рафта, чӣ кор мекардӣ? Ҳа?

Ман китф чунбонда гуфтам:

– Чӣ кор мекардам, ҳар коре ки фармоянд...

Ў ҳамчунон қадам зада боз пурсид:

– Милтиқ парронда метавонӣ?

– Не. – Ёд мегирифтам-дия...

– Ҳм... Падар дорӣ?

– Дорам. Дар ҷанг.

– Ҳо... Модарат чӣ?

– Модарам дар хона...

– Чӣ кор мекунад?

– Кор намекунад...

– Чӣ хел зиндагӣ мекунад?

– Пули падарам чӣ? Нафақа мегирем. Боз модарам рӯймол медӯзад...

– Худат мехонӣ?

– Мехонам. Лекин ду-се рӯз пеш мактаб тамом шуд.

– Таътил?

– Ҳо, таътил.

– Чандумро тамом кардӣ?

– Шашумро.

– Ҳм... – гуфта монд ў боз ва якчанд дақиқаи дигар

тахтаҳои фарши хонаро ғичиррос кунонида қадам заду сипас рафта дар паси столаш ҷо гирифт.

Баъд сарпӯшаки оҳанини давотро дар рӯи шишаи стол бозӣ дошта гуфт:

– Хӯш, бо ту чӣ кор кунем акнун, бародар? Аслашро гӯем, ман туро мебоист ба ҳабсхона фиристонам...

Дилам аз сари нав ба такопӯ даромад.

– Лекин, – гӯён ӯ сарашро бардошта ба ман нигоҳ кард, – лекин, росташро гӯям, ба ту раҳмам меояд. Майлаш, дафъаи якум гузашт мекунем. Туро гардонда ба Чорчинор мефириستم. Фикри фронтравиро бошад... ҳм... аз сарат гирифта парто. Дар он ҷо ту ба дарди ҳеч кас даво намешавӣ. Ту бояд хонӣ, нағз хонӣ. Вазифаи ту ҳамин аст, бародар. Фаҳмидӣ? Дигар ин хел беақлӣ накун, ки ба ҷонат ҷабр мекунӣ. Ҳм... фаҳмидӣ гапамро?

Ман бо сари хам менишастам ва чӣ гуфтанамро намендонистам.

– Лекин, – давом дод ӯ овозашро баландтар карда, – лекин агар боз як бори дигар туро дар ин ҷо бинам, он вақт аз ман гила накун. Дар ин асно дари хона кушода шуда, милитсионере, ки марди шинелпӯшро гирифта рафта буд, баргашта омад. Бо омадани ӯ ман ҳам аз ҳолати ногувор як қадар фориғ шуда, нафаси сабуке гирифтам ва оҳиста сарамро бардошта, ба милитсионер нигоҳ кардам.

Рӯи ӯ суп-сурх шуда, дар лабонаш як табассуми ҳам хашмгинона ва ҳам хиҷолатмандонае сайр мекард.

– Бурда мондӣ? – ба ӯ рӯ оварда гуфт сардораш. – Чӣ шуд?

– Э, напурсед, рафиқ лейтенант! Ҳамин ки ба коридор баромадем, гуфт, ки агар ўро гурезонам, ҳазор сўм меодааст.

– Бе-чо-ра! – тамасхур карда гуфт лейтенант ва маро тамоман ҳайрон карда, нохост дашноми сахте дод.

Ман ҳеҷ гумон намекардам, ки аз забони ӯ дашному ҳақорат мешунавам.

– Ту ҳоло нав-дия, – гуфт боз лейтенант, – инхелаҳоро ҳоло бисёр мебинӣ!

Баъд хамёзаи дарозе кашиду чашмонашро молида гуфт:

– Чунон монда шудаам, ки Муҳаммадҷонов... – Вале чашмаш ба девор, ба соат афтода, ногоҳ хитоб кард.

– Ўҳ! Ҳозир бисту сеюм ба роҳ мебарояд! – ва ғалладо-ни столашро қулф карда истода, ба милитсионер гуфт:

– Ту дар ҳамин ҷо бош, Муҳаммадҷонов. Ман ана ин «фронтчӣ»-ро гусел карда монам!

...Пас аз фурсате ин марди аҷоиб, ки ба дағалиаш ҳам тараф набуду ба нармдилиаш ҳам, маро ба дасти кондукторон супурда гуфт, ки «инро дар Чорчинор мефарорӣ» ва бори дигар насихаташро ба ман такрор карда, ба кораш рафт.

Дақиқае нагузашта поезд ба роҳ даромад, вале акнун ман на ба сӯи фронт, балки баръакс, ба сӯи Чорчинор равона будам ва манзараҳои паррон-паррону «урра»-гӯи ҷангро не, балки гирияю нолаи модарам ва хандаю масхараи ҷӯраҳоямро ба пеши назар меовардам.

Оҳ, дунёи бевафо!

* * *

Рӯзи дигар, қариби пешин ман боз дар назди дарвозаи яклабашуда ва ғичирросии ҳавлиамон меистодам.

Дудила будам. Даромадан ё надаромаданамро намедонистам. Бо кадом рӯ ба ҳавлӣ дароям! Модарам бисёр коҳишу сарзаниш мекарда бошад? Кошкӣ, бо ду-се мушт хӯрдан халос мешудам!

Хайр, ҳарчӣ бодо бод!

Дарвозаро бо поям тела дода кушодаму гӯё ҳеҷ гуноҳе накарда бошам, афту башараамро ҷиддӣ карда, дохили ҳавлӣ шудам.

Модарам, ки дар як лабаки суфа бо сари ҳам, як нӯги рӯймолашро газида ғарқи хаёл шуда менишаст, ногоҳ маро дида, чашмонашро калон кушоду дар ҷояш тахта шуда монд.

Баъд аз ҷояш парида хесту омада худаашро ба гардани ман партофт.

– Ҳасан!.. Бачаякам!.. Гӯр мани бефаҳму фаросат шавам, туя задам... – мегуфт ӯ якзайл ва қатраҳои сӯзони

оби дидааш сару рӯи маро тар мекард.

Якбора дилам ким-чӣ хел шуда рафт, гум зад; ҳис кардам, ки чашмони ман ҳам тар шудаанд.

– Буваҷон!! – гӯён дастонамро ба гарданаш ҳалқа кардам.

...Мани нодон тарсида будам, ки маро мезанад, коҳиш мекунад. Аммо ба ҷои ин аз ӯ дӯстдорию навозиш дидам...

Модар маро ба рӯи суфа шинонида, тамоми ширинию мевае, ки дошт, ба наздам бароварда монд ва беист маро ба хӯрдан маҷбур мекарду ҳудаш чашмашро аз ман канда наметавонист, гӯё ки маро як умри дароз надида бошад. Баъд ӯ аз ман оҳиста ва бо эҳтиёт пурсид, ки куҷо рафта будам, чӣ кор кардам. Ман саргузашти худро чала-чулпа, кӯтоҳакак карда гуфта додам.

Модарам низ дар навбати худ ҳикоят кард, ки чӣ тавр маро кофтааст, чӣ тавр хуни дил хӯрдааст.

Маълум мешавад, ки ба чаҳор тараф кас мондаанд, ба такшилотиҳо хабар додаанд, аммо дараки маро аз ҳеҷ ҷо ёфта натавониста, охир ба ҳамин фикр омадаанд, ки ман худамро ба дарё партофтаам...

Ман шикамамро сер карда, ба хона даромадаму худро ба рӯи бистар партофтам ва бо ҳамин хобиданам то пагоҳии рӯзи дигар хоб кардам.

ҲАВЛИИ МО, ҲАҚҚУ ҲАМСОЯҲО, ДЎСТИ БЕҲТАРИН

Аз хоб маро ғурунг-ғурунги ду кас бедор кард.

Чашмамро кушода гӯш андохтам.

Яке овози модарам буд. Дигаре овози тағоиям Абдулатиф. Овози модарам хаставу хафа мебаромад. Бечора, бояд хуб гирифта бошад... Аммо овози тағоиям мисли ҳарвақта ором, як хел буд. Абдулатиф овози форами ва гӯё ширадор дошт; ҳар гоҳ, ки гапзании ӯро мешунавидам, беихтиёр гумон мекардам, ки дар таҳи забонаш порай қанде гузоштаасту қандпора овози ӯро ширадор ме-

1. Бува – модар, оча.

кунад. Овози тағоиямро шунида, ман бисёр хурсанд шудам.

Агар ман дар дунё дута одами нағз медидагӣ дошта бошам, яктоаш ҳамин Абдулатиф-тағо аст. Умуман аксари қиянҳо ба тағоиҳои худ муҳаббати махсус доранд. Ба меҳри онҳо аз ғӯшаҳои беҳтарини дили худ ҷой медиҳанд, аммо меҳру муҳаббати ман ба Абдулатиф-тағо боз дигархелтар аст.

Тағоии ман саргузашти аҷоибе дорад.

Назар ба гуфти модарам, вай ҳанӯз дар айёми бачагӣ аш ба ишқи саёҳату ҷаҳонгардӣ афтода, дар синни понздаҳ-ҳабдаҳсолагиаш тамоман аз шаҳр баромада рафта будааст.

Бо ҳамин баромада рафтаниаш тағоиям даҳ соли расо бе дому дарак шуда меравад. Аз рафтани ӯ се-чор сол нагузашта, падараш аз дунё чашм мепӯшад. «Бечора бобота ғами Латиф адо кард» мегуфт баъзан модарам, охи пурдарде кашида.

Тағоиям фақат се сол пеш гашта омад, ки ин тарафи воқеаро ман нағз дар хотир дорам.

Мактуби ногаҳонии Абдулатиф-тағоро, ки пеш аз омаданиаш навишта буд, ба модаркалонам ман худам хонда дода будам.

Тағоиям дар хаташ аввало аз падару модараш узри бисёре меҳост ва баъд навишта буд, ки он ҳаваси «ҷаҳонгардӣ»-и ӯ аз беақлии ҷавонӣ буду акнун вай ба худ омадааст ва дигар ба хӯрдани нони мусофирӣ тобу тоқаташ намонда, ҳаракат дорад, ки дар мобайни як-ду моҳи наздик боз ба ҳавлӣ баргардаду ба дидори падари бузургвор, волидаи аз ҷон азизтар ва хоҳари мушфиқаш расад.

Ба мардум – гап бошад. Одамон тафсилоти мактуби тағоиямро шунида, дар хусуси саргузаштҳои ӯ ҳар гуна росту дурӯғ мебофтанд. Ҳатто баъзеҳо чунин изҳори ақида мекарданд, ки ӯ бояд савдогарӣ карда ба даст афтода ва ин қадар солҳоро дар ҳабсхонаю бадарғагӣ гузаронида бошад. Аммо, чунон ки баъд аниқ маълум шуд, тағоиям на ҳабс шуда будаасту на бадарға, ӯ ин қадар вақт танҳо машғули ҷаҳонгардӣ будааст; ба ҳар шаҳре, ки мерафтааст, зуд ягон коре меёфтаасту чанд

вақт ба сайру тамошои он шаҳр мегузаронидааст. Ва ҳамин ки он ҷо ба дилаш зад, боз роҳи шаҳри дигареро пеш мегирифтааст.

Хулласи калом чанде нагузашта тағоиям дар ҳақиқат гашта омад. Вале кори дунёи бебақоро бинед, ки на ба дидори падараш расида тавонист ва на ба дидори модараш: дар ин муддат бечора модаркалонам ҳам мурда буд.

Аҳли маҳалла аввалҳо Абдулатифро он қадар рӯи хуш намедоданд, дар ғайбаш мазаммат мекарданд. Сабукмағз ва бемуҳаббат мегуфтанд. Аммо гиряву нола ва тавбаю тазаррои ӯ, муомилаи нарму дасткушодии ӯро дида, зуд дилашон ба ӯ гарм шуд. Ҳатто падарам, ки ҳар хел одамро ҳам хуш кардан намегирифт, ӯро ҳамчун як бародари худ дӯст дошта монд.

Дере нагузашта, ҷанг сар шуд. Падарам ба фронт рафт. Ба тағоиям ҳам чанд бор повестка омад. Аммо ӯ, ки дарди тарбод дораду дилаш суस्त аст, ҳар дафъа ё аз военкомат ва ё аз истгоҳи роҳи оҳан гашта меояд.

Мардуми баддаҳон ҳатто ҳамин ба аскарӣ нарафтани тағоиямро ҳам гап карданд...

Тағоиям аз бадгумонии одамон бисёр хафа буд, худашро меҳӯрд.

Боре аз военкомат гашта омада, ба ману модарам бо ҳасрат гуфта буд:

– Охир, ман ҳам меҳоҳам, ки дар қатори кӯп рафта хун резам, ҷон фидо кунам, лекин чӣ илоҷ? Гоҳ аз чашмам айб меёбанд, гоҳ аз дилам... Гӯр ин сикатии ман шавад...

Рӯзе тағоиям ману модарамро саҳт тарсонид, ба касе чизе нагуфта, боз аз шаҳр ғойб шуд. Аммо, хайрият, ки се-чор рӯз нагузашта баргашта омад ва гуфт, ки дар кони Зарчашма кор ёфтаасту акнун ба ҳамон ҷо кӯчида меравад, ҷойхоначигӣ мекунад. Назар ба гуфти тағоиям, Зарчашма аз шаҳр тахминан панҷоҳ километр дур буда, ҷои хушобуҳавое будааст.

Аз он айём ҳоло қариб ним сол гузаштааст.

Тағоиям ҳафтае як ё ду бор ба шаҳр омада меравад ва ягон бор нашудааст, ки дасти хушк омада бошад; гоҳ андаке гӯшт меорад, гоҳ ду-се литр карасин, гоҳ ягон буханка нон.

Аммо ман тағоиямро на барои он дӯст медоштам, ки дасткушод ва саховатманд асту ба мо ҳар чӣ меорад. Ман ўро барои он иззату эҳтиром мекардам, ки худаш одами нағз, шахси аҷоиб аст.

Як худи саргузашти афсонамонанди ў ҳам кифоя буд, ки дили ҳар гуна бачаро ба даст оварад.

Аз Абдулатиф-тағо бўи ҷангалзорҳои беҳаду ҳудуд ва шаҳрҳои бузург, бўи кӯҳҳои осмонбӯс ва дарёҳои беқаър меомад. Москва ва Хабаровск, Ленинград ва Тошканд, Киев ва Боку, Олмаато ва Самарқанд... Ин ҳама шаҳрҳои дуру наздикро, ки ман танҳо номашонро шунида будам, тағоиям панҷ панҷааш барин медонист.

Вале чизе ки бештар аз ҳама маро ба ў мафтун мекард – феълу ҳӯи ў, табиати ў буд.

Ман боварӣ доштам, ки дар ҷое, ки Абдулатиф-тағо бошад, дар он ҷо ҳеч як маншаву мочаро, ҳеч як хафагӣ намешавад. Ҳар вақт, ки модарам маро коҳишу сарзаниш мекард ё ягон нохушии рӯй медод, ман Худо мегуфтам, ки ҳозир тағоиям даромада биёяд.

– Биҳишт – ҷои беозор, – мегуфт ў гоҳо ба ман. – Ҳаракат кун, ки ҷангу ҷанҷол нашавад, дилхунукӣ нашавад. Ман ҳайрони баъзе одамҳо, ки масалан, гӯем хурсандиро монда, хафагӣ мекованд. Тавба!..

Ман дар боло гуфта будам, ки агар дар дунё ду каси нағз медидагӣ дошта бошам, яктоаш ҳамин тағоиям аст. Тағоиям ҳам, ба назарам, маро хеле дӯст медошт. Вай ба ман мисли аксари калонсолон ҷавобаландона, назарногирона не, балки ба тарзи ҷиддӣ, гӯё маро мисли худаш бофаҳму рамуз дониста гап мезад. Агар касе бо ман сӯҳбат кардани ўро шунавад, гумон мекард, ки тағоиям бо яке аз ҷўраҳои ҳамсин ва наздикаш чақ-чақ мекунад.

...Модарам ва тағоиям дар таги тиреза, рӯи суфа менишастанд. Ман ҳар як ҳарфи онҳоро мешунавидам.

Бештар модарам гап мезад. Тағоиям танҳо ҳар гоҳ «ҳа-ҳу» гуфта менишаст.

–...Ба афташ нигоҳ карда намешавад, – мегуфт модарам ҳикояташро давом дода, – сару рӯяш сип-сиёҳ, дуд, либосаш чип-чиркин, аз гўлаҳ баромадагӣ барин. Ба-данаш дар офтоб сўхта рафтааст. Чашмаш ба косахона-

аш фуру рафтагӣ, ба қавоқаш як табақ арзан ҷо мешавад. Пушташ рафта ба устухонаш часпидааст, бачаякама!..

Ҷаста аз ҷоям хестам. Хамёзаи ширине кашида, дасту по ёзондам. Аз хоб бардам шуда хеста будам, дар бада-нам кӯфтагӣ ном чизе ҳис намекардам.

Оҳиста ба таги дар рафтам.

Дари хона ба рӯи боғчаи ҳавлӣ кушода мешуд.

Ҳавлии мо як ҳавлии чоркунҷаи одист, ки аз аксари ҳавлиҳои Чорчинор фарқе надорад.

Қариб аз пеши дарвозаи ҳавлӣ айвони равон сар мешавад, ки ба хонаи истиқоматӣ омада часпидааст. Дар ҷойҳои мо «равон» гуфта, айвонеро меноманд, ки девори пешаш аз ромҳои шишабандӣ иборат буда, он ромҳоро аз якдигар ҷудо кардан, ҳатто ба қабати якдигарашон тела дода даровардан мумкин аст. Аммо айвони мо танҳо ба номаш «равон» буд. Ду қабат ромҳои болоии он кайҳо несту нобуд шуда, танҳо як қабати бешишаи поёниаш боқӣ монда буд, ки он ҳам ҳар ҷаҳор ҷо кафида, тахтаҳои монанди дандони пиракии ҳафтадсола роғ пайдо карда, лиққонак шуда буд. Айвони сертоқча ҳам ҳезум-хонаи мост, ҳам анбори лашу луши бекора. Айвон барои зиндагӣ кор намеояд. Ҳатто баҳорон ё дар охири тирамоҳ, ки дар айни ҳоби ширин, нисфишабӣ ё саҳар ноҳост борон мегирад, дар ҷунин маврид ҳам, мо ба айвон нагурехта, ба хона медароем, зеро замини айвон тӯпалҳоки расво асту таги деворҳои гилии он – макони каҷдому ганбуск. Дар омади гап, дар рӯи суфа ҳам аз каҷдум эмин мондан мумкин нест, ман худам чандин бор дар рӯи суфа каҷдум куштаам, ҳатто як-ду дафъа пагоҳӣ аз хоб хеста, дар рӯи ҷогаҳ каҷдум ёфта будам, аммо аҷоибаш ин, ки дар умрам ягон бор ҳам маро каҷдум нагазидааст.

Хулоса, аз айвони равони мо нафъи казое набуд.

Хонаи истиқоматӣ, ки даҳлезча ҳам дорад, дар назари аввал гӯё аз айвон кӯчактар, хурдтар аст, аммо агар кас ба даруни хона дарояд, мебинад, ки қариб нисфи хонаро айвон аз назар пинҳон мекардааст. Ошдону мӯрӣ ва об-резу ўра ҳам дар даҳлез воқеъ шудаанд.

Дар рӯ ба рӯи айвон полизчаи дарозрӯе воқеъ аст, ки назар ба гуфти ҳамсоямон Султоналихон, агар ман ба-

чаи бадаступо мешудам, аз он ҳар сол як зимистона сабзиву пиёз гирифтanam мумкин буд. Аммо ман, аз афти кор, бачаи бадаступо нестам, ки аз полиз ғайр аз ду-се бех помидору як ғарам алафи бурган дигар чизе рӯёнда наматавонам.

Дар таги тирезаи хона, дар тарафи чапи дари даҳлез як суфачаи пастакак ҳам ҳаст, ки рӯяшро ҳар баҳор худам бо каҳгил андова мекунам. Ҷои нишастии мо ҳам аксари вақт рӯи ҳамин суфача аст.

Рӯи ҳавлиамон – бисёр хурд: дар рӯи ҳавлии мо футбол он тараф истад, ҳатто ламкабозӣ кардан душвор аст. Лекин хоки нармаш барои бучулбозӣ хеле боб аст.

Маҳаллаи мо, ки дар қисми кӯҳнаи шаҳр воқеъ шудааст ва ҳавлиҷоҳои хурд-хурди он чунон ба ҳамдигар тикқида рафтаанд, ки ба замин пой намонда, бом ба бом гузашта, бемалол ба кӯчаи калон рафта фаромадан мумкин аст. Аммо дар ҳар маҳалла албатта як-ду ҳавлии калони боҳашамат низ мешавад. Дар маҳаллаи мо ҳам чунин як ҳавлӣ ҳаст, ки он ҳавлии Арслоналихонтӯра мебошад. Ин ҳавлӣ аз ҳавлии мо се-чор бор калонтар аст ва айвони баланди ёздаҳболорааш дар паси полизи мо воқеъ шудааст, ки девори ақибаш ба тарафи мо нигоҳ мекунад. Айвони Арслоналихонтӯра хеле баланд аст, бинобар ин офтоб ба полизи мо ягон соат дертар мефарояд. Худи Арслоналихонтӯра кайҳо хоку туроб шуда, аз ӯ Султоналихон ном як писар мондааст; ин ҳамон ҳамсоии мост, ки маро «бедаступо» гӯён таъна карда буд. Вай дар ҳамин айвон ва як хонаи дигар зиндагӣ мекунад. Хонаву хонаҷаҳои дигарро ҳукумат ба коргарони фабрикаи бофандагӣ додааст. Султоналихон як марди сӣ – сиву-панҷсолаи қаддарози пешонадӯнгест, вай зану бача надорад. Мо, бачагони маҳалла, ўро нағз мешинохтем ва ҳатто бисёр вақт ӯ сабаби дилхушии мо мешуд; Султоналихон арақхӯри калон буд ва қариб ҳар шаб маст шуда меомад. Ҳамин ки дар сари кӯча қади дарози ўро дидем, бағаламонро аз сангу кулӯх пур мекардем ва поида меистодем, ки кай ӯ ба зерии пояш чашм дӯхтаву калавида-калавида ва худ ба худ ғурунг-ғурунг карда аз пешамон мегузарад. Баъд сар мешуд «бомбардимон». Султо-

налихон дарди сангу кулӯхҳои нахустинро ҳис карда, бозмеистод ва ба тарафи мо хира-хира нигоҳ карда, дашном медод, аммо дар ҷавоби дашномҳои худ танҳо хандаву ҳой-ҳуи моро мешуниду боз чанд ҷои баданаш аз сангу кулӯх кабуд мешуд. Баъд аз ин ба хашм омада, ба мо ҳамла мекард, аммо ягонтаи моро дошта наметавонист ва оқибат маҷбур мешуд, ки роҳи гурезро пеш гирад. Ин вақтчоқӣ қариб ҳар шаб барпо мешуд. Аммо ҷанг сар шудааст, ки Султоналихон дигар маст намешавад, ришу мӯйлаб монда, ба сараш салла бастааст. Мӯйсафедону пиразанони маҳалла, ки пеш сояи Султоналихонро аз девор метарошиданд ва «пиёнистка» ва «дайду»-ю «безорӣ»-аш меномиданд, акнун мегӯянд, ки «тӯрам ба худ омадаанду мӯъмину мусулмон гаштаанд» ва назар ба гуфти мардум, ба ин авбоши дируза ихлосу эътиқод пайдо карда, ҳатто назру ниёз меовардагӣ шудаанд.

Дар поёни ҳавлӣ, дар рӯ ба рӯи хонаи истиқоматии мо, дар паси девори пастаки похсагин ҳавлии Ҳурбибиҳола ҷой гирифтааст, ки сербачатарин ва серғавғотарин ҳавлии маҳалла ба шумор меравад. Ҳурбибиҳола ҳафт писар дорад. Аз ҳафт писар танҳо писари кенҷааш ҳоло зан нагирифтааст. Ин ҷӯраи наздики ман ҳамон Карим аст, ки номашро якчанд саҳифа пештар ба забон гирифта будам. Аз шаш ақои Карим – чортоаш дар аскарӣ ва агар Карим рост гуфта бошад, дуи дигараш ҳам пагоҳ-беғоҳ ба ҷанг меравад.

Дар паси айвон ва дар ақби хонаи истиқоматии мо низ ҳамсояҳо ҳастанд, аммо ман онҳоро ҳамсоя ҳисоб намекунам. Зеро дарвозаи онҳо аз кӯчаи дигар аст ва маҳаллаашон ҳам дигар мебошад. Мо ба он ҳавлиҳо танҳо гоҳ-гоҳ барои себу анор ва ё барои гирифтани тӯби роҳгумкардаи худ мефароем.

Маҳаллаи мо ба дарё хеле наздик аст; кӯчаи калони маҳалла аз лаби дарё мегузарад. Шабҳои гарм ва дами тобистон шаббодии салқини дарё моро хоби роҳат медиҳад, аммо баҳорон, ғангоми обҳез қариб тамоми маҳалларо заҳ зер мекунад. Аз ҳавлиҳои сари кӯча, ки ба дарё бисёр наздиканд, ҳатто об мебарояд.

Вале барои мо, бачагон, дарё як давлати бузург аст. Бисёрии умри мо дар лаби дарё мегузарад. Мо дар дарё оббозӣ мекунем, аз дарё моҳӣ мегирем. Фурсат, ки ёфтем, ба лаби дарё медавем...

Ман аз фикру ҳаёл ба худ омада, оҳиста ба пеши модару тағоиям рафтам. Дилам як қадар хичил буд. Медонистам, ки тағоиям ба ман дӯғу даранг намекунад, ба сарам фарёд намезанад, аммо, охир, ин дафъа гуноҳи ман аз шӯхию беодобии оддии бачагона ба се зиёдтар, ба се вазнинтар буд.

Дар ҳақиқат тағоиям маро бисёр ғам надод. Вақте ки ман аз паси кунҷи хона баромада, ба ҳардуи онҳо салом додам, тағоиям ба саломи ман алек гирифт ба ман аз паҳлӯи худ ҷой нишон дод ва баъд бо мулоиматӣ пурсид:

– Кучо рафтӣ, ҷиянам?

Ман аввал як қадар шарм дошта, баъд хеле далер шуда саргузашти худро як ба як гуфта додам.

Тағоиям маро андаке коҳиш карду баъд дуру дароз ҳаёл карда монд.

– Ҷиянам, – гуфт ӯ дар охир бо оҳанги нарму дӯстона, вале чиддӣ, – ман ба ту панду насиҳат хонданӣ нестам. Лекин худат дида истодаӣ, ки аз дадот – илоҳо, зиндаю саломат бошад – се моҳ боз хату хабар нест, модарат бошад, як муштипар зан, ба нӯги сӯзан дег мечӯшонад... Ту акнун бачаи хурд не, худоба шукр, ба сенздаҳ қадам мондӣ, пастию баландии дунёро фарқ мекардагӣ шудӣ. Акнун мебояд, ки ту ҳам як пой гӯсола шуда, ба модарат ёрӣ диҳӣ, сари ягон касбу корро гирӣ... Дар ёдат ҳаст, дадот дар як хаташ чӣ гуфта буд? «Писарам, Ҳасан, сардори хона акнун ту ҳастӣ, ба модарат ёрмандӣ кун, аз гапаш набаро» гуфта буд, дадот... Дигар бачаҳоро бин, ғалтанд – заминро газида мекезанд. Ҳаракат мекунанд, ки як тинашонро ду тин кунанд, коре кунему ба хона ёрдам шавад мегӯянд... Ҷиянам, ту дар хона хоб будию ману модарат камтар маслиҳат кардем... Биё, бозию кинои бефоида ро монӣ аз паи ягон кори бафоида шав. Маслиҳат ҳамин шуд, ки ҷиянам, ман ба ту камтар пул диҳам, ба ту дастмоя шавад: ту аз ин ҷо мева харида ба Зарчашма бар. Агар шунида бошӣ, Зарчашма як ҷои

кӯҳистон аст, мева намешавад. Одами серпулаш бисёр, чанд пул ки гӯй – харидан мегирад. Дар ҳар рафтани, агар роҳпулиро барорем, камаш дусад-дусад панҷоҳ сӯм ғоида мекунӣ. Охир, як тинро кӣ медиҳад, буча?¹ – ба модарам рӯ оварда гуфт ӯ.

– Рост, уқо.. – гуфта монд модарам, ки аз суҳанони тағоиям мутаассир шуда, дар чашмонаш об ҷарх мезад.

Абдулатиф-тағо боз ба ман муроҷиат кард:

– Аз дигар тараф, – гуфт ӯ, – ба ту дар Зарчашма қӯшхона кофта гаштан лозим намешавад, рост ба хонаи ман рафта мефарой. Хӯрду хӯрокат ҳам аз ман. Хӯ-ӯш... Чӣ гуфти ба ин маслиҳат, ҷиянам?

Рости гап, ин таклифи ногаҳониро шунида, ман дасту по хӯрда мондам ва ғарқи дарёи фикру ҳаёл аз замин сар намебардоштам.

Аз як тараф – бисёр гапҳои тағоиям ҳақ буданд ва ба ман хеле таъсир карданд, аз тарафи дигар мевафурӯшӣ кардан... Ман намедонистам ба тағоиям чӣ гуфта ҷавоб диҳам, ба чӣ қарор оям...

– Хуб, – гуфт мушкили маро осон карда Абдулатиф-тағо, – ман намегӯям, ки «ҳозир ҷавоб деҳ». Майлаш, хуб фикр карда бин, мана боз бо модарат маслиҳат кун. Ман баъди ягон ду-се рӯз мебиёям, ана баъд дурустакак гапзанон мекунем...

Тағоиям як бурдаи калони нонро ба мураббони зардолугин тикқонда гирифта, бо ҷои сардшуда фурӯ доду даҳону мӯйлабашро, ки ба мураббо олуда буд, бо нӯги рӯймолаш пок карду гуфт:

– Аз гапи ман тарсида боз ба ягон тараф гурехта наравӣ, ҷиянам? – ва баланд хандида фиристод.

Ман ҳам беихтиёр ханда кардам.

...Он рӯз ман ба Абдулатиф-тағо ҷавобе наодоам, аммо баъд аз рафтани ӯ ба модарам гуфтам, ки аз ӯҳдаи мевафурӯшӣ намебарояму умуман ин кор ба ман маъқул нест. Вале таваллою зорӣ ва гиряву нолаи модарамро дида, дудила шуда мондам ва баъд аз се рӯз тағоиям боз аз Зарчашма омада буд, ки ба саволи «хӯш, ба чӣ фикр

1 Буча – апа, хоҳари калонӣ .

омадӣ, ҷиянам?» бо нӯги поям заминро хат кашида гуфтам:

– Майлаш, тағо, ман розӣ...

РОҶИ ЗАРЧАШМА

Тағоиям ҳанӯз офтоб сурхӣ накарда, маро аз хоб бедор кард. Бо модарам хайрухуш карда, ҳар ду роҳи бозорро пеш гирифтем. – Хайр, худата эҳтиёт кун... тағота хафа наkun, – бо овози ларзон ва дидаи пуроб мегуфт модарам дар вақти хайрухуш.

Аз дарё боди серуни саҳарӣ мевазид. Баргҳои дарахтони сафедор, ки дар ду тарафи пиёдагарди кӯча қатор рӯида буданд, аз боди дарё ба ҳаракат омада гӯё қарсақ мезаданд. Дар сар то сари кӯчаи калон шипир-шипирӣ паст, вале беорони дарахтон ҳукмфармо буд. Офтоб ҳанӯз аз паси кӯҳҳо сар назада бошад ҳам, аммо абрпораҳои сиёҳи қўрғошимтобро бо қалами ноаёни худ паси ҳам ранг мекард ва гӯё тамоми осмон лаҳза ба лаҳза оташи мегирифт.

То бозор хеле роҳ буд.

Дар кӯчаҳо танҳо якта-нимта одам менамуд.

Ҳар ҷо-ҳар ҷо бевосита дар девори сафеди идораю корхонаҳо суратҳои рангаи калон-калон кашида шуда ва дар зери аксари суратҳо ягон шиоре навишта шуда буд.

Дар зери як сурат, ки зане кӯдакашро ба синааш пахш карда, бо чашмони пурдаҳшат ба сарнайзаи милтиқи немисӣ нигоҳ мекард, «Ҷанговар, моро наҷот деҳ!» – гӯён навишта буданд.

Боз бисёр суратҳои дигар буд, ки ҳар гуна шиор дошт: «Ҳама чиз – барои фронт!» «Кори мо ҳақ – мо ғалаба мекунем!» «Лаққӣ мабош!»...

Гох-гоҳ бо тарақо-туруқи баланд аробачаҳои нонкашонӣ гузашта мерафтанд. Баъд аз гузаштани ҳар як ароба дар кӯча бўи лазиз ва ширини нони гарм паҳн мешуд. Асп кам монда буд ва ба аробаҳо аксар харҳоро баста буданд.

Дар ҳеҷ куҷои Чорчинор тири тўп наметаркид, аз бўи борут осоре набуд, ман медонистам, ки аз шаҳри мо то

фронт ҳазорҳо километр роҳ аст, вале бо вучуди ин дар ҳамин шаҳрчаи дурдасти мо ҳам ҷанг сояи худро афканда буд. Дар сари ҳар қадам ягон чизро дучор кардан мумкин буд, ки аз ҷанги дур хабар меод...

Дар пеши назарам қомати баланд, кифтҳои паҳн ва чашмони меҳрубонаи падарам намудор гашт. Ҳар рӯз баъд аз кор аз фабрика омада, «Ҳасан, рафтем...» гӯён бо дастони калон-калони равшанолуди худ аз дасти ман гирифта, ба ҳамин дарё ба оббозӣ бурданҳояш, ҳамроҳи ман дарс тайёр карданҳояш (дар мактаби ғоибона меҳонд), шӯхикунон бо ман гӯштин гирифтаниҳояш ба хотирам омаданд.

Рӯзи дуюми ҷанг ёро ба вокзал бароварда гусел кардем. Вай модарамро, ки беист гиря мекард, тасалли дода мегуфт, ки беҳуда замини вокзалро об назанад, вай дере нагузашта гашта меояд, мегуфт, ки ҷанг зиёдаш дар ду-се моҳ тамои мешавад. Аммо аз он рӯз ҳоло ду соли дароз мегузараду аз охири ҷанг дарак нест. Ин ҳама ғами дуриву фироқ кам набуд, ки боз се моҳ ин тараф аз падарам мактуб намеояд. Кай тамои мешуда бошад, боз чӣ қадар давом мекарда бошад ин ҷанги хонумонсӯз?

...Бозори қадимии тимдори Чорчинор аллакай аз одам пур шуда буд, раставу растаҳои бозор аз меваю савзавот лабалаб шуда, дар сар то сари бозор як ғалоғулаи номафҳуми ҳазороҳанге ҳукм меронд, ки ғув-ғуви орухонаро ба хотир меовард.

Ман аз паси тағоиям қадам монда, ба ҷаҳор тараф чашм медавондам.

Як пирамарди ришдарози салладор дар болои хараши нишаста, пиёзи кабуд меҳарид.

Зани тануманди мӯзапӯше, ки писараки паҳмоқмӯяш аз доманаш маҳкам дошта гирифта буд, сатили калонеро ба рӯи раф монда, гелос савдо мекард.

Дар сари помидори навбаромад одами бисёре чамъ шуда буду лекин фурӯшандааш бекор, ду дасташро ба бағалаш тикқонда менишаст. Аз афти кор, ӯ ба молаш қиммат нарх монда буд.

Дар як гӯшаи хилваттари бозор, дар мобайни ду дӯкони ҷаҳонӣ, ки ҳозир маҳкам буд, як марди ҷа-

вони олуфталибос, ки беором ба гирду пешаш нигоҳ мекард, ба зани фаранчидоре, ки танҳо дастонашро аз фаранҷӣ берун бароварда буд, намунаи чизеро нишон дода, пичир-пичиркунон тез-тез гап мезад.

Аз як гӯшаи бозор ашӯлахонии майзадаи саҳархезе ба гӯш мерасид.

Тағову ҷиян растаро то охираш давр зада баромадем.

Тағоиям гоҳ-гоҳ бозистода, нархи сабзӣ ё картошкаро мепурсид, ҳатто моли фурушандаро даст-даст карда мездид, аммо савдо намекард.

– Ҳамин хел гаштан мегирем, тағо? – гуфтам ман дилтанг шуда. – Ягонтаашро гирему монем-дия...

– Ўзбекҳо мегӯянд, ки «сабр қилсанг ғӯрадан ҳалво пишар», фаҳмидӣ, ҷиянам? – ханда карда гуфт тағоиям.

Боз ба даруни раста даромадем.

Оқибат, растаро бори дигар давр зада баромада будем, ки Абдулатиф-тағо гашта рафта дар назди як бачаи бодирингфуруш қарор гирифт.

Вай бодирингро даст-даст карда дида ва ба кофӣ будани миқдори он боварӣ ҳосил карда, ба савдо даромад.

Бача мегуфт, ки килои бодирингаш даҳ сӯм аст.

– Биё, уко, ту ҳам аз корат намон, ман ҳам, – гуфт тағоиям ба фурушанда даст дароз карда. – Ба ҳар килош ҳафтсӯмӣ гиру лингаата афшонда рафтан гир.

Тағоиям бо табассум ба ман чашмак заду ба бача гуфт:

– Ҳой! Дар дунё савоб ҳам чизи даркорӣ. Ман ин бодирингро барои як кори муҳим мегирам, апаи ана ҳамин бачаро тӯй карда истодаем. Биё, ту ҳам аз савоб маҳрум нашав, пулата гирифта рафтан гир.

Ман ин гапҳоро шунида даҳонамро кушода мондам.

Бачаи бодирингфуруш розӣ намешуд.

Аммо мӯйсафеде, ки дар қатори бача истода сабзӣ мефурухт, ба гап ҷамроҳ шуда, гуфт:

– Те, писарам, барои кори хайр будааст-ку, охир. Савоби ин ба ҳафт пуштат мерасад.

Бача дудила мешуд.

Боз як ду сухани хуши тағоиям ва панду насиҳати мӯйсафед деҳқонбачаро бовар кунонд, ки савоб аз пул дида

авлотар аст ва ӯ ҳамаи бодирингашро баркашида дод.

Тағоиям бодирингро бардошта, ба чойхонаи кӯчаи калони пеши бозор бурда партофт ва маро қаровул монда худаш боз ба бозор даромаду чамадончаи фанеринашро, ки ин гуна чамадончаҳоро одатан коргарони роҳи оҳан гирифта мегарданд, пур карда баромад.

Тағову ҷиян дар интизории мошин ба чойнӯшӣ нишастем.

Ман пиёларо аз чой пур карда, ба тағоиям дароз кардаму хандида гуфтам:

– Расо боб кардед-дия, тағо! Вай кадом тӯй буд?

Тағоиям қаҳқос зада хандид.

– Зарур бошад, раво бошад, гуфтаанд, ҷиянам, – бо оҳанги чиддӣ гуфт ӯ баъд. – То росту дурӯғ нагӯӣ, корат пеш меравад магар? Дар ин дунё гапи рост қатӣ зиндагӣ карда намешавад, ҷиянам, намешавад! Ту ҳоло хурд ҳастӣ, баъзе чизҳоро намефаҳмӣ. Ҳар чиз як чой, як маврид дорад. Вақташ мешавад, ки рост гап мезанӣ, вақташ мешавад, ки дурӯғ ҳам мегӯӣ. Ту ба ҷои ин ки ҳайрон шавӣ, аз ин корҳо ибрат гир, зиндагиро омӯз! – ва ногоҳ хандида гуфт:

– Читӯ, ҷиянам, аз ман ҳам муаллим мебарояд ё не?

Дар охир мошин ҳам омад. Тағоиям ба шофер ду-се даҳан гап заду маро бо ҳамроҳии лингаи бодиринг бар болои мошин шинонда, худаш дар кабина, аз паҳлӯи шофер ҷой гирифт.

Мошини панҷтоннагӣ, ки ғӯлаҳои ғафси дароз бор карда шуда буд, дере нагузашта аз шаҳр баромад ва роҳи даштии якранг ва бенуру сафое сар шуд.

Ман на ба тамошои дашти бе долу дарахт коре доштам ва на ба бардорзани мошин. Маро боз хаёлиҳои нохуш печонида гирифтанд.

Ман куҷо рафта истодаам? Чӣ хел мевафурӯшӣ мекунам? Модарам бе ман чӣ кор мекунад?

Ман ба ҳеҷ кадоми ин саволҳо ҷавоб ёфта наметавонистам. Танҳо ҳаминро ҳис мекардам, ки дар ҳаёти ман як дигаргунӣ муҳиме рӯй дода истодааст ва ин дигаргунӣ барои ояндаи ман аҳамияти калоне дорад...

Мошин дашти урёни дилгиркунандаро қафо гузошта

ба роҳи пурпечUTOби кӯҳсор даромада буд, ки ман аз хаёлотӣ ногувори худ сар бардошта, ба тамошои гирду атроф машғул шудам ва фурсате нагузашта он ҷама фикрҳои тираро фаромӯш кардам.

Роҳи камбари бечангу ғубор аз қад-қадӣ дарёчаи пуршӯри кӯҳсор мегузашт ва тамоми хаму ростшавиҳои дарёчаро айнан такрор карда буд. Дарёву роҳ дар мобайни дараи танге воқеъ шуда, аз худӣ канори роҳдевори сангини кӯҳҳо боло рафта буд. Бар акси дашт, кӯҳсор сабзу хуррам буда, насими серуни дарё бӯи чӣ навъ як гулҳои кӯҳиро ба димоғ оварда мезад. Дар баъзе ҷойҳо, ҳатто дар қуллаи кӯҳҳо, бадани оҳанини сангҳои хороро шикаф карда, дарахтони писта рӯида баромада буданд. Дар осмони нилгуни дара як порча абри дарозе лангар партофта буд, ва ба оби каб-кабуди дарё нигоҳ карда, гумон кардан мумкин буд, ки аз осмон як тасмаи борику дарозеро бурида, ба мобайни дара партофтаанду ба ҷои он абрро дарбеҳ карданд.

Кӯҳҳои азими осмонхарош ва сокитро дида, ман худро беандоза хурд ва мӯрчавор заиф ҳис мекардам. Дар баробари ин як шавқ, як шодие ҳам буд, ки аз он дилам гум мезад, беихтиёр дар чашмонам об чарх мезад. Чӣ қуввае дорад табиат, ки чунин кӯҳҳои азим ва осмонбӯс сохтааст!..

Баъзан харсангҳои аҷоибро медидам, ки бо шакли худ ҳар ҳел ҳайвонотро ба хотир меоварданд. Ана, он харсанг ба сари ғусфанди кӯчқор монанд аст, ана инаш каллаи уштурро ба ёд меоварад...

Дар як ҷои роҳ, ки мошин барои обгирӣ истод, харсанги калонеро дидам, ки ғӯе касе бо алмос бурида бошад, айнан аз миёнааш кафида буду аз он ҷо қатра-қатра об мебаромад. Ба хотирам афсонаи «Чилдухтарон» расид. Ғӯе чихил духтар дар паси ҳамин санг бошанду қатраҳои об сиришки дидаи онҳо бошад..

Ногоҳ дар болои дандонаи байни ду кӯҳ як ҷонвари сафедеро дидам, ки мисли ҳайкал беҳаракат истода ба тарафи мошини мо нигоҳ мекард.

– Оҳу! – ба чашмам бовар накарда хитоб кардам ман беихтиёр.

Оҳу гӯё медонист, ки аз мо барои ӯ хавфу хатаре нест ва то охир аз мошин чашм наканда истод.

Ногоҳ аз кучое буд, ки дар осмони соф як абри сиёҳи телпакмонанде пайдо шуд. Абр бо суръат бузург мешуд, фурсате нагузашта, офтоб аз назар пинҳон гардид ва донаҳои калон-калони борон ба сару гарданаи задан гирифт.

Ранги кабудии оби дарё дар як лаҳза хира ва лойолуд гашт. Мавҷҳои дарё бузургтар ва ғурришаш баландтар шуд.

Қаторкӯҳи он тарафи дарё дар паси пардаи борон нопадид гардид.

Ман шип-шилта тар шуда, баданам ба ларза даромад. Тағоиям мошинро дошта, фуфайкаи пахтагинашро ба ман дароз кард.

Аммо борон зиёд давом накард ва дере нагузашта боз офтоб пайдо шуду дар як он сару либоси маро хушк карда дод.

Ҳавои дара боз ҳам софтар ва тозатар гашта буд. Ман синаамро пур карда, аз ҳавои масткунандаи кӯҳсор нафас мегирифтам.

Мошин гашташро суи карда, аз роҳи лаби дарёча баромаду ба як роҳи хурдтаре, ки ба даруни дараи дигаре гирифта мебуд, даромад, аммо роҳи зиёде нагашта, дар зери дӯнгии баланде бозистод.

Дари кабина кушода шуда, тағоиям баромад.

– Лингаро дароз кун, омадем.

Мошин моро дар роҳ монда, ба ҳаракат омаду дар паси дӯнгӣ ғойб шуд.

Бо мароқ ба чаҳор атроф нигоҳ мекардам.

Дар он гирду пеш ягон одаме ё хонае наменамуд.

– Зарчашма ҳамин аст, тағо? – бо ҳайронӣ пурсидам ман.

– Не, – гуфт тағоиям, – Зарчашма дар паси ана он теппа. Лекин агар аз ҳамин ҷо нафарой, мумкин аст боратро тафтиш кунанд. Канӣ, лингаро бардошта те, ҷиянам!

Абдулатиф-тағо лингаро ба пушти худ бардошта, аз пайраҳаи борики, ки ба сӯи дӯнгии дигар печ зада ме- рафт, роҳ сар кард.

Пас аз хеле роҳ гаштан ба сари дӯнгӣ расидем ва ман якбора дар зерӣ пои худ як дараи хеле васеъ ва сабзу хушрамо ро дидам, ки дар ҳар ҷояш иморатҳои яқини ва дуҷӯи бини ёфта, аз дудкаи як бини калони сертирезае, ки бояд завод ё фабрика бошад, дуди ғафси сиёҳ мебаромад. Дар ягона кӯчаи шаҳрча мошинҳои бисёре дар рафтуо буданд. Аз як канои дара дарёчаи пурпечутобе мегузашт.

Тағоиям лингаро ба замин монда арақи пешониашро пок карду гуфт:

– Ана, Зарчашма.

САВДОИ НАХУСТИН

Чойхонаи Абдулатиф-тағо дар ҷои баландтарин ва хушҷавотарини шаҳрча воқеъ гардида буд. Маркази шаҳр ҳам гӯё ҳамин чойхона буд. Бозорча ва ду-се дӯкони шаҳрча дар атрофи чойхона ҷой гирифта буданд. Автомашинаву аробаҳо ҳам дар пеши чойхона омада меистоданд, ё аз ҳамин ҷо ба роҳ мебаромаданд.

Чойхона, ки дар бини калони айвонмонанд ҷой гирифта буд, танҳо як самовор дошт, ки тахминан панҷ сатил об мебурд. Чойхонаро аз мобайн ба ду суфаи дарозрӯя чудо карда, бар рӯи суфаҳо палосҳои қирғизӣ андохта буданд, аммо палосҳо чунон тагипо шуда буданд, ки ранги аслиашон шинохта намешуд. Дар поёни чойхона, дар назди даромадгоҳ як столи дарози тахтагин ва ҳаракҳо гузошта шуда буданд. Ягона девори чойхона гӯё ба ҳамин наздикӣ сафед карда шуда буд, аммо ба ғайр аз як алвони дарози рангпариди, ки ба рӯи шиори Якуми Май нақш ёфта буд, дигар ягон ороише надошт. Аз пеши чойхона як ҷӯйчаи шилдиробае мегузашт.

Хоначаи тағоиям ҳам дар ҳамин ҷо, дар паси чойхона буда, дарах аз тарафи дигар, аз кӯча буд.

Сару либосамро аз хоку чанги роҳ тоза карда ва дасту рӯямро дар ҷӯйча шуста, баргашта ба хоначаи тағоиям омада будам, ки ӯ гуфт:

– Ҷиянам, вақт ғанимат, ҳозир танаффуси коргарон мешавад, ту мана ин сангу тарозуро гиру бодирингатро фурӯхтан гир. Зормонда бодиринг як чиз, ки "агар дар-

рав нафурӯшӣ, обаш парида, сабук шуда мемонад... Ман бодирингатро ба ин ду сатил андохта мондам, яктоашро ту гирифта бар, дигарашро шогирдам бурда медиҳад. Ман ҳозир ба бозор фаромада будам, ки нархи бодирингро фаҳмида биёям, не, дар бозор бодиринг набудааст, аммо дина дувоздахсӯмӣ савдо шуда будааст. Ту ҳам дувоздах сӯм гӯӣ.

– Дувозаҳ сӯм? – ҳайрон шуда пурсидам ман.

– Ҳа, дувоздах сӯм, – гуфт тағоиям. – Ту чандпулӣ фурухтани будӣ?

Ман ҳаёл карда гуфтам:

– Бисёр қимат намешавад?

Тағоиям хандида гуфт:

– Зан гирӣ, занат мезояду, қиянам, лекин ҳоло ҳам баъзан гапҳои бачагона мезанӣ-дия. Ту дувоздах сӯм гуфтан гир, ба он тарафаш корат набошад.

Абдулатиф-тағо рафта шогирдашро, ки Қосимҷон ном доштааст, ба назди ман фиристод.

Қосимҷон як бачаи тахминан ҳабдах – ҳаждахсолае буда, ришу мӯйлабаш баромада буд. Вай тӯппиашро ба сараш якшоха гузошта, як даста мӯи қатронрангашро аз тӯппӣ берун бароварда монда буд. Аз зери абрӯвони ғафси сиёҳаш як ҷуфт чашмони калон-калони оҳумонандаш ба кас меҳрубонона нигоҳ мекарданд. Аммо дар нигоҳаш як ҳузн, як ғамгинӣ ҳам ҳис карда мешуд. Дастонаш ҳам мувофиқи қадаш дароз-дароз буда, қариб то зонувонаш мерасиданд. Панҷаҳояш аз гарди ангишт сиёҳча метофтанд. Майкаи сурхи беостинаш аз арақ шӯр зада, доғҳои сафед пайдо карда буд.

– Ҳа, уко, дуруст ҳастӣ? – гуфта ба ман даст дод ӯ ва ҳарду сатили калон-калони вазнинро осонакак аз замин бардошта, «рафтем» гӯён аз дар баромад.

Ман ҳам сангу тарозуро бардошта аз паси ӯ равон шудам.

Дар бозорча, ки ягон сад қадам дуртар, дар рӯ ба рӯи айвони чойхона будааст, танҳо панҷ-шаш зану як мӯйсафед ва як бачаи тахминан ҳамсинни худамро дидам. Занҳо ширу тухм бароварда будаанд. Бача – семичка. Мӯйсафед бошад, дар пеши худ як турба маҳоркаи «са-

мосад»-ро гузошта буд. Дар миёнаи тӯрба, дар рӯи махорка истакончаҳои хурду калон меистоданд, ки мӯйсафед молашро бо он истакончаҳо чен карда мефурӯхт. Ҳама чизҳояшонро дар рӯи замин паҳн карда буданд.

Қосимҷон сатилҳоро дар қатори халтаи бачаи семичкафуруш гузошт.

– Ӯҳӯ, диринг-диринг – бодиринг! – ашӯла барин карда гуфт бача.

– Бодиринги худат аст, Қосим? – пурсид зане, ки аз он тарафи бача менишаст.

– Не, – гуфт Қосимҷон, – аз они мана ин бача.

Ҳама гашта ба ман нигоҳ карданд.

Ман шарм дошта, ба куҷо нигоҳ карданамро намедонистам.

– Савдогарбачаи нав! – гуфт боз ҳамон зан.

Дар оҳанги гапи ӯ ягон тамасхур ё бадхоҳӣ садо намедод, вале аз чӣ бошад, ки ин лақаби муфт ба ман саҳт расид.

– Бачаро шарм надоронед, – гуфт Қосимҷон ва ба ман рӯ овард: – тарозуро ин тараф гир, уқо! Худат мана ин ҷо ист. Ҳозир танаффус мешавад, дар як дам фурухта тамои мекуи. – Чунин гуфта Қосимҷон маро танҳо мононда рафт.

Ман ҳамчунин ба замин чашм дӯхта менишастам ва танҳо гоҳ-гоҳ чуръат пайдо карда, ба сӯи бачаи семичкафуруш бо гӯшаи чашм назар меафкандам.

– Номи ту чӣ? – гуфта пурсид бача.

Ман ба ӯ номамро гуфтам.

– Чӣ будааст номаш? – гӯён ба ман нею ба бачаи семичкафуруш муроҷиат кард боз ҳамон занак. Баъд, чавоби бачаро шунида бевосита ба худи ман савол кард. Ӯ чандсола, куҷой будани ман, падару модар доштан ё надоштани маро пурсида гирифта, ногоҳ гуфт:

– Ба чойхоначӣ хеш мешавӣ?

Ман гӯё, ки ба Абдулатиф-тағо хешӣ доштан гуноҳ бошад, шармида ва забонам гирифта беихтиёр гуфтам:

– Н-не... ҳамту, шинос...

Худам ҳам намедонам, ки чаро дурӯғ гуфтам.

Занҳо дигар ба ман кордор нашуда, дар байни худ гап

зада рафтанд.

Маро ачаб як ҳолате рӯй дода буд. Гоҳ сурх мешудам, гоҳ табассуми озурдадилонаи тағоиямро ба пеши назарам оварда, худро тасалли меодам, ки хайр ҳеҷ гап не, соате нагузашта, ин бодиринги зормондаро фурухта тамом мекунам аз ин кори мушкил халос мешавам.

Ин буд, ки аз ким-куҷо гудоки дуру дарозе шунида шуду бозорча якбора серодам шуда монд.

Аз афти кор, дар Зарчашмаи салқину камофтоб меваю сабзавот намешудааст, ки ҳама худҳошонро ба тарафи бодиринги ман заданд ва бозори ман зуд тасфида рафт. Тағоиям, ки аз чойхонаи худ тамоми бозорро дида менишаст, серкор шудани маро дида, боз шогирдашро ба ёрии ман фиристод. Ману Қосимҷон дукаса шуда, бодирингро ҳақиқатан дар як дам фурухта тамом кардем.

Ман пули килои охирини бодирингро дар бағал андохта, қоматамро рост кардаму нафаси озодонае гирифтам ва оби сатилҳоро ба рӯи замини бозор пошида, давон-давон ба хонаи тағоиям рафтам.

Гашти рӯз чойхонаро ба Қосимҷон монда омада, Абдулатиф-тағо пули савдои нахустини маро шумурда баромад.

– Ана, қиянам, – гуфт ӯ ба ман меҳрубонона нигоҳ карда, – дидӣ, гиребонаш кам сесад сӯм пул кор кардаӣ. Сесад сӯм-а! Баъзе бечораҳо барои ин қадар пул шуда як моҳи дароз, дам нагирифта кор мекунанд. Лекин авлиёҳо беҳуда нагуфтаанд, ки ошхӯр ошаша меҳӯраду атолахӯр атолааша... Ана акун, қиянам, худат гӯй, ки бекор, саланг-саланг гаштан нағз, ё ҳар рӯз мана ин хел, масалан гӯем, червонҳои миёнаш нашикастагӣ кор кардан? – ва тағоиям хушнудона хандае карду аз қабати дастаи пул якта даҳсӯмаи навро бароварда, дар мобайни ангуштонаш шақаррос занонд.

ЗАРЧАШМА

Ба ҳамин тариқ, ман дар байни Чорчинору Зарчашма чун моку зуд-зуд рафтуо мекардагӣ шудам.

Акнун умри ман бештар дар Зарчашма мегузашт.

Дар шаҳр зиёд истода наметавонистам, дилам ҳамеша ба Зарчашма кашол буд.

Ман ба боду ҳавои софу беғубор ва ҷонбахши он, ба кӯху дараҳои каб-кабуд ва дилкушои он, ба оби ҳамчу ях сард ва ҳамчун булӯр соф, ба ҳавзу шар-шараҳои дарёчаи шӯхи он дил баста будам.

Меваю сабзавотфурӯшӣ бошад, барои ман як кори нохуш, вале ҳатмие буд, ки бо баҳонаи он ба Зарчашма барин як макони дилхоҳи худ роҳ ёфта метавонистам.

Ман бесаброна интизорӣ мекашидам, ки кай таги ҷӯволи бодиринг ва сабади ангур намоён мешавад ва ҳамин ки тарозуи охиринаи моли худро баркашида додам, сабуквор нафасе мегирифтаму пулу тарозуро ба тағоиям бурда дода ва бурдаи ноне ба киса андохта, дарҳол аз ҷойхона ғайб мезадам ва бо ҳамин ғайб заданам аксари вақт то хуфтан нест шуда мерафтам.

Ҳангоме ки мондаву шалпар шуда, бо сару либоси чанголуд ба ҷойхона бармегаштам, тағоиям бо ҳайронӣ сар чунбонда мегуфт:

– Дар кучо мегардӣ ин қадар, қиянам?

– Тамошо... – мегуфтам ман ҳамёза кашида.

– Та-мо-шо... – такрор карда мегуфт Абдулатиф-тағо.

– Тамошо... Чӣ ҷои тамошо доштааст ин сангистон? Аҷаб! – ва чашмони худро, ки дар атрофи мардумакашон рағчаҳои сурх доштанд, калон кушода, лаҳзае андешамандона ба ман нигоҳ карда мемонд, вале зуд ба худ меомаду «бача набошӣ...» гӯён механдид.

Аммо барои ман дар ин «сангистон» ҷои тамошо бисёр буд.

Ман хусусан дар даҳани шахта рафта нишастанро дӯст медоштам.

Посбонони шахта, ки се нафар буда, бо навбат кор мекарданд, маро кайҳо шинохта гирифта буданд, ҳатто баъзан аз ман хоҳиш мекарданд, ки аз дӯкон ба «заборнӣ»-ҳошон¹ нон оварда диҳам, ё худ ҷойникашонро

1. Замони ҷ анг барои нон ба ҳар кас карточкаи махсус дода мешуд, ки онро дар гуфтугӯ «заборний» меномиданд.

дода мегуфтанд, ки аз чойхона оби чӯш биёрам ва ё боз ягон кори дигаре мефармуданд. Касе аз онҳо ба сайру гашт ва тамошои ман монё намешуд.

Ман одатан дар рӯи тахтасанги калони наздикии шахта зонуҳоямро бо дастонам оғӯш карда, соатҳои дароз рафтуои вагонеткаҳоро тамошо карда менишастам.

Шахта, ки ба як ғори калоне монанд буд, дар болои шахрча, дар зери як кӯҳи сурхи бегиёҳе канда шуда буд.

Аз даруни шахта рӯзу шаб як боди сабуки салқине мевазид. Ба шифти шахта қатор чароғҳои электрикӣ шинонида шуда буд, аммо шахта ягон сад қадам рост рафта, баъд ба дасти чап тоб меҳӯрд ва маълум набуд, ки он тарафи шахта чӣ хел аст.

Аз миёнаи замини шахта хатти роҳи оҳан кашида шуда буд, ки аз роҳи оҳани ҳақиқӣ дида хеле камбар буду релсҳояш ҳам бориқтар буданд. Релсҳо ҳар дам ба ларза омада, паст-паст ҷарангос мезаданд. Баъд дере нагузашта, аз дарун вагонеткаҳое, ки бо шакли худ ғаҳвораи парӯгузошташударо ба хотир меоварданд, бо сангпораҳои калон-калони хокистарранг пур шуда мебаромаданд. Аз шахта якбора панҷ-шаш вагонетка қатор шуда мебаромад, ки онҳоро як-ду кас аз коргарон тела дода меомаданд. Вагонеткаҳоро рост ба сӯи завод ронда мебарданд. Завод бошад, намедонам аз барои чӣ, дар канори дигари шахрча сохта шуда буд.

Ман бисёр мехостам, даруни шахтаро ҳам бубинам, бубинам, ки шахтёрон чӣ тавр кор мекунанд, чӣ тавр карда кӯрғошим мегиранд.

Ҳатто якчанд маротиба аз посбонон рухсат гирифтани шуда, даҳан кушодам, аммо боз ҷуръат намекардам, метарсидам, ки посбонон аз густохии ман ба хашм омада, маро дигар ба наздикии шахта ҳам роҳ намедиханд.

Чои дигари тамошо гаражи автомашинаҳои кон буд.

Гараж каме болотар аз чойхона, дар як сарои калони дарвозадор ҷой гирифта буд.

Мошинҳои кон ҳама ба ҳамин гараж омада мебаромаданд. Дар ин ҷо ҳамеша ҷарангоси асбобҳои оҳанин, ғуриши мотор ва мағалу ғавғои шоферон ҳукмфармо буд. Бӯи рағғани мошин, бӯи бензин, бӯи ишқор ва оҳан

бо ким-чӣ гуна бўйҳои тези дигар омехта шуда, як бўи хуши аҷоибро ташкил медоданд.

Дар гараж ҳамеша як гурӯҳ бачагон ҷумбучӯл карда мегаштанд. Онҳоро касе намеронд ё сарзаниш намекард.

Як қисми ин бачаҳо шогирдони шоферҳо, ё худ, чӣ тавре ки мегуфтанд, «стажор» буданд. Аммо аксарияти зиёдашон на стажор буданд ва на бо шоферон ягон хешӣ ва ё наздикӣ доштанд..

Ин қисми бачагонро танҳо ишқи пурзӯри мошин ба ин ҷо гирифта меовард.

Онҳо доимо тайёр буданд, ки бо ягон коре ба шоферон ёрӣ расонанд: дар баки мошин бензин резанд, радиатори мошинро аз об пур кунанд, дастаки домкратро болою поён карда, мошинро (мошини ростчакинро!) аз замин бардоранд, мурвати чархҳоро тоб дода кушоянд, ё сахт кунанд, латтапораеро ба даст гирифта, мошинро аз буфераш сар карда то чароғҳои сурхи ақибаш тоза кунанд, оинавор ҷило диҳанд.

Шоферон, ки мардуми дағалнамо, вале ҳама боқувва-ту паҳлавонпайкар, ба назари бачагон аз Худо ҳам бузургтар менамуданд, низ ба дастиёрии шогирдони ихтиёрии худ монёъ намешуданд, балки баръакс, бо онҳо ба тарзи ҷиддӣ, чун калонсол бо калонсол гапзанон мекарданд, ба саволҳои онон аксар ҷавобҳои муфасссал ва саҳеҳ медоданд, ҳатто гоҳ-гоҳе ягон бачаи бахташ тофтаро, ки аз шодиву сурур ба куртааш намеғунҷид ва аз зӯрии ҳаяҷон то зери гӯшҳояш суп-сурх мешуд, ба шахр бурда меоварданд.

Ман ҳам мехостам монданди ҳамин бачагон ба шоферон ёрӣ диҳам, бензин оварам, об андозам, мурватҳои чархро тоб диҳам, мошинро пок кунам, аммо чизе буд, ки ба мисли девори баланд, вале ба назар нонамоён маро аз бачагони дигар ҷудо мекард ва ман бештар аз онҳо дар канор, аксари вақт дар таги девори сарой рост меистодам ва бисёр кам тасодуф меафтод, ки шоферон ба ман ҳам ягон коре фармоянд.

Аммо бо вучуди ин ман ба ин сарои бузурги серғавғо омаданро дӯст медоштам.

Завод ҳам хеле ҷои тамошо буд. Вале ман ба он ҷо кам

мерафтам.

Сехҳои завод қариб аз таги дарвоза сар мешуд ва аз пеши дарвоза истода, чизи бисёро дида намешуд. Ғайр аз ин ҳарду қаровули завод ҳам мӯйсафедҳои бадқавоқи қаҳролуд буданду ҳамеша бачагонро аз гирду атрофи дарвоза пеш мекарданд.

Ман аз пеши дарвоза истода танҳо мошинҳои боркашро меидидам, ки аз завод қўрғошим бор карда мебароманд. Қўрғошине, ки мошинҳо ба шаҳр мекашониданд, ба лои хокистарранг монанд буд ва доимо аз шикофиҳои кузови мошин таровида баромада, хушкида мемонд.

Боз як ҷои дўстдоштаи ман дар сарғаҳи дараи Зарчашма буд.

Дар ин ҷо на тарақо-туруқи вагонеткаҳо ба гӯш мерасид, на гулдурӯси дастгоҳҳои завод.

Дар ҳарду канори дарёчаи Зарчашма чинорҳои бузургӣ сершохубарг ва серсоя, дарахтони тут ва буттаву паттазорҳои анбӯҳ рӯида буданд.

Ман санг партофта, пеши обро банд карда шаршара ё ҳавз месохтам, то мурғак давонидани баданам оббозӣ мекардам, ё худ бар болои харсанге баромада гирифта, чашм ба об медӯхтаму ҷараёни онро тамошо мекардам, ба суруди сеҳрангези якзайла ва беороми дарёча гӯш меандохтам ва гӯё чӣ гуфта суруд хондани обро фаҳмиданӣ мешудам.

Хулласи калом, барои ман дар Зарчашма ҷои дилкашолӣ зиёд буд.

Аммо аз ҳамаи ин дида, ошноиву шиносӣ нава, ки дар Зарчашма пайдо карда будам, барои ман қиматтар меистод.

ДИЛШИКАСТА

Аввалин касе, ки ман дар Зарчашма бо ӯ шиносӣ пайдо кардам, Қосимҷон, ҳамон шогирди тағоиям буд.

Хуфту хоби Қосимҷон ҳам дар ҳамин ҷойхона буд. Аммо на дар хоначаи Абдулатиф-тағо, Қосимҷон ҳар шаб кўрпаашро гирифта ё ба ҷойхона рафта хоб мекард,

ё бар болои боми чойхона. Дар хоначаи тағоиям фақат як сандуқаки чӯбини ӯ меистод, ки ҷои қуфлаш ҳолӣ буда, танҳо як занҷири зангзада дошт. Ростӣ гап, сандуқи Қосимҷон, кирои қуфл задан ҳам намекард. Дар он ғайр аз як-ду ҷуфт курта-эзори нимдошт, ҷомаи пахтадори қаламӣ дигар ягон чизи арзишноке набуд. Аммо дар сандуқ боз як чиз буд, ки ба фикрам, Қосимҷон онро чизи хеле қимат медонист. Ин чиз – як тўққуз китоб буд, ки ҷои зиёди сандуқро банд мекард. Дар байни китобҳои Қосимҷон, ки баъдҳо ҳудаш ба ман нишон дод, як-ду китоби бо алифбои нав навишта шудагӣ ҳам буд, ки ман ҳам онҳоро хонда метавонистам. Аммо аксари он китобҳо китобҳои кӯҳнаи бо ҳарфҳои аҷоиб ва ба ман номафҳуми арабӣ навишта шуда буданд. Бисёрии ин китобҳо муқова надоштанд, лаби варақҳошон даридаву хӯрда шуда, коғазашон зард шуда буд.

Аввалҳо Қосимҷон бо ман як муносибати хушкӣ расмӣ дошт, ҳатто ҳаракат мекард худро аз ман канор гирад. Кор дошта бошад – гап мезад, набошад – не. Охир, ҳар чӣ ҳам бошад, ман ҷияни Абдулатиф-тағо, одами «сардор»-и ӯ будам.

Аммо баъди як воқеа муносибати ӯ бо ман тамом дигар шуд.

Рӯзе дар набудани тағоиям (ӯ шаҳр рафта буд) Қосимҷон ба чойқутгӣ даст дароз карда мебинад, ки чой тамом шудааст; саросема ба хоначаи тағоиям даромада, ба ҷои ҷои хока ва ё тахтачой як лўндаи нимқадоқӣ чой қимати лўнқаро мегирад, ки тағоиям аз ин хел чой танҳо барои одамони даркорӣ ҳудаш дам мекард. Бегоҳӣ, пеш аз хӯрок, Абдулатиф-тағо дар сари обреза даст мешуст, ки ногоҳ чашмаш ба рафи тахтагини девор афтод.

– Ҷои лўнқа канӣ? – рост шуда гуфт ӯ ба Қосимҷон, ки ба дасти ӯ об мерехт.

– Кадом ҷои лўнқа? – гӯён Қосимҷон ҳам ба раф нигоҳ кард ва ногоҳ хатои рӯзонаи худро фаҳмида, сурх шуд, ба чашмони худ бовар накарда, тез-тез мижа задан гирифт.

Намедонам, ба ман чӣ ҳолате рӯй дод, аҳволи Қосимҷонро дида, дилам ганда шуд, раҳмам омад.

«Нест зоғе бе доғе» гуфта будааст касе. Тағоии ман

ҳам дар қатори он ҳама фазилятҳои бебаҳояш якта-нимта хислати номақбул дошт, ки агар ҳамин камбудияш намешуд, вай барин одами нағз дар дунё набуд. Як хислати ба ман номаъқули тағоиям ҳамин буд, ки ӯ баъзан бисёр насихатхонӣ мекард; хусусан агар аз ягон чиз хафа шуда бошад.

Ман нағз медонистам, ки Абдулатиф-тағо ба Қосимҷон даст намерасонад, ё худ дашному ҳақорат намекунад. Вай дигар кор мекард. Одамро дар рӯ ба рӯяш шинонда, бо суҳанҳои мулоим, вале маънидор то нисфҳои шаб, агар хушаш биёяд, ҳатто то сахар овозашро баланд накарда чунон панду насихат меҳонад, ки кас, ба ростӣ, аз ҷонаш сер мешуд. Шумо рӯзи дароз даву ғеч карда кӯфта шудаед, шаб хеле бевақт шудааст, майнаи гиҷшудаатон истироҳат меҳаҳад, чашматон худ аз худ пӯшида мешавад, аммо Абдулатиф-тағо ҳамчунон гап мезанаду гап мезанаду гап мезанад... Агар дид, ки саратон ба замин ҳам шуд ё чашматонро пӯшидаед, шуморо як қад парронда баланд сулфа мекунаду мегӯяд:

– Боракалло, боракалло!.. Ман ба шумо дилу чигар хун карда гап занаму шумо гапи тую фалони ман гуфта баҳузур хоб кунед.

Зимнан, касалии насихатхонӣ ба ҳамаи калонсолон сироят мекунад ва ҳатто Абдулатиф-тағо барин як одами оқилу доно ҳам чунин камбудӣ дорад...

Ба сарам барқосо фикре расид. Бар тағоиям фурсати даҳон кушодан ҳам надода, бо як оҳанги табиӣ, ки худам ҳам мунтазираш набудам, бепарвоёна гуфтам:

– Ўҳ, вай ҷои лӯнқа буд-мӣ? – ва ба Қосимҷони мот-шуда, ки ҳеҷ чизро намефаҳмид, рӯ оварда гилаомез гуфтам:

– Ман ба шумо нагуфтам, ки маро ба ҷои худатон монда наравед, ман аз ўҳдаи ҷойхоначигӣ намебароям? Ана дидед, чӣ шуд акнун!

Абдулатиф-тағо муддате ба ман нигоҳ карда истоду гуфт:

– Чашмат дар кучо буд, ҷиянам? Бача набошӣ...

Аз ҳамон рӯз сар карда, мову Қосимҷон ҳамчун акаву ука шуда мондем.

Баъд аз ин ман ҳам аксари шабҳое, ки дар Зарчашма мемондам, кӯрпаву болиштамро гирифта, ба назди Қосимҷон мерафтам.

Мо ба якдигар дарду ҳасрат карда, то хеле вақтҳои шаб, баъзан то саҳар гап зада мебаромадем.

Қосимҷон бисёр воқеаҳои ғамангезро аз сар гузаронида будааст. Ман баъд аз ҳамин чақ-чақҳоямон фаҳмидам, ки чаро дар нигоҳи чашмони ӯ аломати ғаму амдӯх, аломати ҳузн дида мешавад.

Қосимҷон аслан аз тарафҳои Масчоҳ буда, падару модарашро намедонистааст, дар хурдсолиаш ятим монда будааст.

– Ятимӣ барин чизи ганда нест, – мегуфт оҳ кашида Қосимҷон, – одам ятим нашавад, агар ятим мемондагӣ бошад, беҳтараш, ки аз модар зоида нашавад... Ман худамро мешиносам, ки дар ба дар, ба дасти одамҳо мебошам. Аввал маро як амакам ба хонааш гирифт. Амакам худаш одами ганда набуд, лекин занаш ба ман рӯз нишон намедод. Амакамро ҳам охир ҳамон албасти аз аҷалаш пеш сил карда кушт. Як умр аз қавоқаш барфу борон мекорид. Ягон гапаш беминнату иллат не. Даҳонаш ҳамеша кушодагӣ, аррос задагиаш задагӣ. Худоё, тавба, занака гандагиаша бин, ки то ҳатто бо амакам даст ба гиребон мешуду боз худаш ба ҷамоа рафта, аз болои амакам шикоят мекард, ки «дод, мардакам мана зада кушт!..» Говро ба хона дароварда мебасту маро ба ҳезумхона ҳай мекард. Бисёр мекӯфт маро...

– Гурезед намешуд? – мегуфтам ман. – Ман ба ҷои шумо мешудам, ба детдом рафта медаромадам...

– Оҳ, Мулло Ҳасан-е! – бо сӯзи дил мегуфт дар ҷавоб Қосимҷон. (Баъд аз воқеаи ҷои лӯнқа Қосимҷон ба ман ҳамин тавр, «Мулло Ҳасан» гуфта муроҷиат мекардагӣ шуда буд.) – Худат фикр кун, ман ки дар умрам аз қишлоқамон берун набаромада будам, кай медонистам, ки дар дунё детдом гуфтани чиз ҳаст? Ғайр аз ин, аз дасти он девзанак гурехта рафтан ҳам мушkil буд.

– Чаро? Охир, як бурда нонашро беиллат намедод гуфтед-ку?

– Ҳеҳ!.. – гӯён пастакак ханда мекард Қосимҷон. – Агар

ман набошам, говашро, бузу гӯсфандашро кӣ мепойд? Вай занак набуд, як балои азим буд, балои азим!.. Баҳору тобистон рӯзам як навъ мегузашт, гову гӯсфандро гирифта ба чаро мебурдам, то шом афту андоми он девзанакро намедидам. Лекин зимистон, ки шуд, худо мезад... Ҳамсояҳо ба ман раҳмашон омада, ба янгаам мегуфтанд, ки маро ба онҳо диҳад, лекин вай ҷиннӣ ба ин ҳам розӣ намешуд: ҳарчи ҳам бошад, амакам зинда истода ба дари ягон ҳамқишлоқии худамон рафтани ман барои онҳо ору номус буд... Баъд, даҳ-ёздаҳсола шуда будам, ки амакам мурд. Вай ҳудаш як одами серкасагии нимҷонакак буд, аммо вақтҳои охир аҳволаш тамоман бад шуда, шамъ барин об мешуд. Худо ҳудаш медонад-ку, лекин, ба фикри ман, амакамро занаш ба гӯр бурда тикқонд.

Баъд аз мурдани амаки Қосимҷон янгааш ба як қишлоқи дигар шавҳар карда рафтааст ва Қосимҷон сечор сол ба дари одамони бегона хизматгор шуда гаштааст.

– Як рӯз, – нақлашро давом дода мегуфт Қосимҷон, – гӯсфандҳоро аз чаро оварда, даҳани кӯтанро¹ хор мемондам, ки як зани ношинос давида омада, бо доду фиғон ҳудашро ба гардани ман партофт. Он зан апаи ман будааст. Ман шунида будам, ки як апа дорам, шунида будам, ки ӯ дар як қишлоқи дур, дар хонаи як хеши худамон зиндагӣ мекунад, лекин баъд аз сари падару модарам ягон бор ҳам ўро надида будам ва ҳатто дуруст намедонистам, ки ин гапҳо рост аст ё не... Апаам аз ман дида батолестар будааст, ба дасти одамони дуруст афтодааст. Онҳо апаамро ҳатто ба мактаб хонондаанд (қишлоқи онҳо хеле калон буда, мактаб ҳам доштааст). Вақте ки ба қад расидааст, ба як муаллим тӯй карда додаанд. Акнун апаам омада буд, ки маро ба хонаи ҳудаш гирифта барад.

Қосимҷон дар хонаи апааш аввалин бор дар умри худ меҳру муҳаббати беғаш ва ғамхориву парастории ҳақиқиро дидааст. Язнаи Қосимҷон одами хушфеълу ҳӯй ва меҳрубону ятимпарвар будааст. Қосимҷонро, ки син-

1. Кӯ тан – дар баъзе ҷойҳои кӯ хистон, аз ҷумла дар Масчоҳ кӯ раро мегуфтанд.

наш хеле калон шуда, ба мактаби чорсола қабул шуданаш мумкин набудааст худаш хонондааст. Ҳатто хати арабӣ ёд додааст. Китобҳое, ки ҳоло дар сандуқи Қосимҷон мебошанд, ҳама аз язнаи ӯ будаанд.

– Лекин одам, ки бадбахт шуд, дигар ба ӯ рӯзи беҳбудӣ набудааст, – оҳ кашишда мегуфт Қосимҷон ва ман дар торикӣ бошад ҳам, ҳис мекардам, ки чашмони ӯ пури об шудаанд.

Аз омадани Қосимҷон ба хонаи апааш ягон чор сол гузашта будааст, ки апааш нохост касал шуда, дар мобайни як шабу як рӯз мурдааст.

– Ба ин ҷо, ба Зарчашма чӣ хел шуда омада мондед? – гуфта пурсидам ман дарҳол, то ки Қосимҷон аз хотираи вазнини вафоти хоҳараш зудтар ба мавзӯи дигар гузарад.

Қосимҷон оҳи пурдарде кашида гуфт:

– Як сол нагузашта язнаам зани нав гирифт... Вай худаш зан гирифтани набуд, хешу табораш намонд. Баъд аз ин дар он ҷо истода натавонистам. Язнаам ҳарчанд кард, ки дар хонааш истам, не, нашуд. Хестаму ба ин ҷо, ба Зарчашма омадам. Ҳамон рӯзи омаданам ба чойхона фуromaда, ба Абдулатиф-ако вохӯрдм. Ана аз ҳамон рӯз ин тараф ман дар ҳамин ҷо...

– Язнаатон шуморо пурсида наомад?

– Не. Шунидам, ки баъди чанд рӯзи баромада рафтани ман ба ҳарбӣ гирифтаанд.

Пас аз ин мо одатан дуру дароз хомӯш шуда мемондем.

Гирду атроф тип-торик. Оромии саҳт ҳукмфармо. Танҳо баъзан ғурроси ягон мошини дермонда баланд мешавад. Ё худ аз тарафи завод сadoи занги қаровулон ба гӯш мерасад.

Ман аз байни шоҳу барги ҳарсеб, ки дар таги девори хоначаи тағоиям рӯида буду рӯи бомро, ки ҷоғаҳи мо дар он ҷо андохта шуда буд, хаймавор панаҳ мекард, ба осмони беқаъри пурситора нигоҳ карда, ба қисмати саҳти Қосимҷон афсӯс меҳӯрдм.

Аммо ин гуна сӯҳбатҳои пуралам ва ғуссаангез бисёр намешуд.

Аксар Қосимҷон аз қишлоқаш, аз урфу одати халқи он

чоҳо, аз кӯҳу ағба ва наҳру чашмасори Масчоҳ гап мезад,
ё худ қиссаву афсона мегуфт: ўро кони афсона гуфтан
мумкин буд. Аммо бештар шеър мехонд.

Қосимҷон шеър сурудро бисёр медонист. Одатан ӯ
сарашро ба рӯи дасташ монда, бо оринчаш бар болишт
така карда рӯяш ба тарафи ман, чашмонашро пӯшидаву
сарашро ба ҳавои суруд ҷунбонида, бо як оҳанги беавҷи
кашолдоре оҳиста ба хондан медаромад.

– Ғаму ғусса! – мегуфт ӯ ва лаҳзае хомӯш монда, су-
рудро аз нав сар мекард:

– *Ғаму ғусса ба ҷонам сар ниҳода...*

– Ғамму ғусса! – боз хитобашро такрор мскард ӯ ва да-
вом медод:

– *Ғаму ғусса зи мӯи сар зиёда,*

Ҳар он чӣ мекунам аз ғам ғурезам,

Ғамаи ҷобуксавору ман ниёда.

Аксари вақт, баъд аз хонда шуданаш ин сурудро, аз
байни миҷгонҳои дарозаш қатраи ашк таровида меба-
ромад.

Қосимҷон муддате хомӯш монда, аз афти кор, қадаре
худашро ба даст гирифта, саросемавор эзоҳ медод:

– Ин ашӯларо ман дар ҳамин ҷо, дар Зарчашма шу-
навида будам, – ва дар ягон мавзӯи дигар гап зада ме-
рафт.

Аммо дере нагузашта, бо оҳанги аз пештара ҳам алам-
ноктар суруди дигаре мехонд:

Сари сарчашма рафтам ман ба вақте

Ба оби дида бинишондам дарахте.

Шамол омад, дарахтам решақан шуд,

Мани мискин надорам ҳеҷ бахте.

– Инашро аз як китоб хонда будам, – мегуфт ӯ ва боз
сар мекард:

«Ҳаргиз лаби аҳли дард хандон набувад,

Ҷуз гиря насиби дардмандон набувад.

Дур афканам он дида, ки гирён набувад,

Безорам аз он сар, ки парешон набувад».

Баъд сар мекард ба шеърҳои:

Сӯзанам – миҷгону торам – тори шиқ

Баҳя бар чоки гиребон мезанам.

– Баланд гуфтааст-а? – гӯён мепурсид боз худаш ва шеъри дигаре меҳонд:

Ба рӯзи бекаси ҷуз сояи ман нест ёри ман,

Вале он ҳам надорад тоқати шабҳои тори ман.

Лаҳзае хомӯш мемонд ва гашта бо гудоз такрор мекард:

Вале он ҳам надорад тоқати шабҳои тори ман.

Аммо хусусан як шеъри хеле дарозро бисёр дӯст ме-дошт ва гаштаву баргашта, гоҳ ба оҳанг дароварда ва гоҳ беоҳанг чунон таъсирнок ва чунон бо сӯзу гудоз ме-хонд, ки сар то пойи ман ваҷаррос зада мерафт:

Чӣ сайдам ман, ки на бисмил шудам, на зеби фитроке.

На аз хунам замин олуда шуд, на домани поке.

Нагоҳамро тамошои гулу гулшан намебояд,

Ману дар кунҷи узлат ёди рухсори арақноке...

Қосимҷон метавонист бо як сар карданаши то саҳар шеърҳои кунад.

Ман, ки то вохӯрданам бо ӯ ғайр аз якчанд шеъри дар мактаб шунидаам дигар шеъре наметавонистам, суруду ғазалҳои ӯро бо шавқу ҳаваси калон гӯш мекардам; су-ханҳои зебо ва равони он шеърҳо, ки оҳанги сеҳрангезе доштанду касро тасхир мекарданд, ба ман ниҳоят маъқул мешуданд. Дар дили ман чӣ навъ як ҳиссиёти аҷоиборо бедор мекарданд. Вақте ки хониши Қосимҷонро гӯш ме-кардам, гумон мекардам, ки гӯё дар як заврақи сабуке савораму аз рӯи оби ороми дарёи бузурге секин-секин шино карда, ба кадомин як ҷои дуре равон ҳастам. Он ҷои дур ба назарам як ҷазираи гулу гулзор, сояву салқин, сокиту ором менамуд. Аммо аз чӣ бошад, ки ман он ҷа-зираи аҷоибро дар лавҳи хаёли худ бе одам тасаввур ме-кардам; чунин тасаввур мекардам, ки гӯё дар он ҷо ғайр аз худ ман ягон ҷонзоте нахоҳад буд.

Бале, шеърҳои Қосимҷон ба ман таъсир мекарданд, гоҳе ҳатто диламро фишор дода, аз чашмам об мебаро-варданд. Аммо ҳаминаш буд, ки он шеърҳо ҳама пур аз ғаму ғусса, пур аз нолаву афғон буданд ва баъзан дилам меҳост хониши пуряъси Қосимҷонро бурида гӯям, ки як-ду байт аз шеърҳои дигар, аз шеърҳои бегираву нола ҳам хонад.

Шабе аз шабҳо як шеърро фаровард карда, хомӯш шуда буд, ки бо ҳамин мақсад гуфтам:

– Ман ҳам шеър медонам, Қосим-ако.

Қосимҷон, ки ҳаёл карда монда будааст, пас аз лаҳзае ба худ омада пурсид:

– Чӣ гуфти, Мулло Ҳасан?

Ман гапамро такрор кардам.

– Ку, бихон, ку? – гуфт зиндадилтар шуда Қосимҷон.

Ман ҳам сар карда гуфтам:

Баҳор омад, баҳор омад,

Баҳори лолазор омад...

– Куҷо донанд ҳоли мо, сабукборони соҳилҳо! – бо ханда сухани маро бурида гуфт Қосимҷон. – Ҳамин ҳам шеър шуд?

Ман, ки гапам ба даҳонам монда, аз хандаи ӯ ранҷида будам, гуфтам ки:

– Хайр, чӣ буд набошад?

– Э... – гуфта даст афшонд Қосимҷон, – ин ҳамту... ба-рои бачачаҳо гуфта шудагӣ, – ва таклиф кард:

– Ку яки дигар бихон!

Ман лаҳзае фикр карда боз сар кардам:

– *Лайли лапонча*

Дадом деҳқонча...

– Пуфф! – гӯён даҳонашро бо дастонаш пӯшида хандида фиристонд Қосимҷон, – хуб шеършинос будай. Ин шеър не, ин масҳараи шеър, Муллоҳасан. «Лайли лапонча. Дадом деҳқонча!» Пуфф!.. – боз ҳудашро дошта натавониста ханда кард ӯ.

Гапҳои ҳам аксар ба мисли шеърҳои буданд.

...Рӯзе дар назди чойхона истода будам, ки як бачаи зарчашмагӣ оҳиста аз пасам омада, ба тахтапуштам як мушт зада гурехт. Ман давида ба ӯ расида гирифтаму як торсаки фаровардам, ки бар баногӯшаш рост омад. Бача қафо гашта, аз гиребони куртаам гирифт. Ман бо тамоми қувватам худамро қафо кашидам. Гиребон дарида дар дасти бача монд. Ман ҳам ба гиребони куртаи ӯ чанг задам. Чоки кифти куртааш шатарросзанон канда шуда рафт. Ҳарду ба якдигар часпида, хуб занозанӣ кардем. Як коргари кон, ки роҳгузар будааст, моро ҷудо кард. Боз

чанд ҷои сару либосам дарида, дар пешониам ғуррии калоне давида баромада буд. Ҳоли бачаи зарчашмағӣ ҳам аз аҳволи ман монданӣ надошт.

Тағоиям аз ин ҳодиса хабар ёфта хеле хафа шуд, маро хеле сарзаниш кард.

Бегоҳӣ Қосимҷон насиҳатомез гуфт, ки беҳуда бо он бача даст ба гиребон шудаам.

Ман ҳайрон шуда гуфтам:

– Охир, вай мана зад!

Хайр, чӣ шудааст? – маро тамом дар ҳайрат мононда гуфт

Қосимҷон. – Як мушт хӯрдӣ – хӯрдӣ-дия! Дар ҷойҳои мо мегӯянд, ки:

«Ман-маниҳо пешаи шайтон бувад. Ҳар кӣ худро кам занад, мард

он бувад». Охир, худат фикр кун, Мулло Ҳасан: агар ба вай бача намечаспидӣ, на куртаат медарид, на сару рӯят сиёҳу кабуд мешуд, аз Абдулатиф-ако ҳам гап намешунавидӣ. Кадомаш беҳтар?

Ба ин гапҳои ӯ, ки ба ман ҳеҷ маъқул набуданд, чӣ гуфтанамро надониста, аз ӯ пурсидам, ки:

– Шуморо ягон кас як торсақӣ занад, хап мешинед? Ҳеҷ чӣ намегӯед?

– Ба ганда муросо, – гуфт дар ҷавоби гапи ман Қосимҷон.

Баъд абрӯвони ғафси сиёҳашро ба ҳам кашида, фурсате ҳаёл карда истоду ба гапаш шарҳ дод:

– «Ҳар кас кунад, бо худ кунад, ҳар он чӣ неку бад кунад». Ҳар кас ба ман бадӣ кунад, як рӯз ҷазояшро мекашад.

– Аз кӣ?

– Аз худаш.

Бори дигар дар ҷойхона шоҳиди чунин ҳодиса шудам.

Як шофер, ки мӯзааш ба хокаи ангишт ғӯтида буд, бе пӯшт-пӯшт рост ба пешғаҳи ҷойхона баромада нишаст. Дар рӯи палоси ҷойхона, ки як рӯз пеш Қосимҷон ду-се соати дароз овора шуда, дар оби дарёча шуста буд, лаккаҳои калон-калони сиёҳ боқӣ монд.

Қосимҷон сӯхта ба шофер гуфт, ки пояшро тоза карда

барояд намешавад?

Аммо шофер ба ҷои он ки аз кори кардааш шарм дорад, баръакс, дӯғ зада, Қосимҷонро «бекорхӯча»-ву «ҳаромхӯр» гуфт ва дар охири гапаш дашноми қабехе дод.

Ман мунтазир будам, ки Қосимҷон ҳам муносиби гапҳои ноҳақи ӯ ягон ҷавоби саҳт медиҳад. Аммо ӯ танҳо гуфт, ки:

– Хайр, аҳо, ҳар чӣ гӯед гуфтан гиред. Худо будагист, охир, – ва сарашро ҳам карда ба кораш машғул шуд.

Баъд ман аз Қосимҷон пурсидам, ки чаро адаби шоферро наодо, гунаҳгор барин ба гапҳои ӯ тоқат карда нишаст?

– Чӣ фоида? – оҳ кашида гуфт Қосимҷон. – Агар ман ба гапаш гап мегардондам, аз вай ҳам бадтарашро мегуфт... Мезад, балки... Ман ягон ҳимоятгар надошта бошам, падару модар надошта бошам...

...Қосимҷон ба ман бениҳоят маъқул шуда буд, ман гапҳои ӯ, шеърҳои сурудхониҳои ӯро дӯст медоштам, ҳатто аз ӯҳдааш набароям ҳам, гоҳо ба гуфтаҳои ӯ, ба мақоли «ба ганда муросо»-и ӯ нигоҳ карда қадам монданӣ мешудам. Вале бо як гӯшаи дилам ҳис мекардам, ки дар фикру ақидаи ӯ, гапҳои ӯ як чизи нодуруст, як чизи хатое ҳаст, ҳарчанд, ки он чизи нодуруст, он чизи хаторо равшан намефаҳмидам ва бо суҳан ифода карда наметавонистам.

ШОКИРТАРОША

Шиноси дигари ман Шокир ном як коргари шахта буд, ки дар ғайбаш ҳама ӯро «Шокиртароша» мегуфтанд.

Бо Шокиртароша ман рӯзи аввали ба Зарчашма омаданам шинос шуда будам.

Бегоҳӣ дар назди Қосимҷон омаду рафти чойхӯронро тамошо карда менишастам, ки ногоҳ касе аз як кунҷи чойхона бо овози паст, вале ба ҳама шунавонида гуфт:

– Ана, Шокиртароша ҳам омад!

Аҳли чойхона бо табассумҳои хушҳолона ба якдигар нигоҳ карда гирифта, сарҳашонро ба тарафи зинапои

чойхона гардонданд.

Ман ҳам бо мароқ ба он тараф нигоҳ кардам.

Дар остонаи чойхона як марди чил-чилупанҷсолаи қадпаст, аммо бакиффу бозуе меистод. Дар зери манаҳаш монанди Чингизхон ҳашт тор риш дошт. Аммо абрӯвонаш ғафсу сиёҳ буда, чун боли фароштурук бар болони қавоқаш ҳам шуда буданд. Нигоҳи чашмони майда-майдаи тезаш ба ман хеле ҷавобаландона намуд, гӯё аз чойхӯрон ҳеҷ касро назараш намегирифт. Рӯи сабзинаи барҷастаустухонашро тӯри чину оҷингҳои майда пахш карда буд. Ӯ дар тан шиму пиджак дошт, аммо куртааш монанди яктаки деҳқонон пешкушод буд. Ғайр аз ин, аз таги пиджак, аз рӯи тасмаи шимаш рӯймол баста гирифта буд.

Ӯ, ки поҳояшро ба замин васеъ гузошта ва дастонашро аз кисаи пиджакаш нагирифта меистод, сарашро баланд бардошта, чашмонашро нимроғ карда, аҳли чойхонаро як-як аз назар гузарониду ногоҳ бо овози гирифтаи ғафсе, ки ба қади майдаи ӯ ҳеҷ мувофиқат надошт, баланд карда гуфт:

– Салом додем!

Ман дарҳол фаҳмидам, ки чаро ӯро «тароша» номидаанду чаро ҳама хушҳолона табассум карданд: оҳанги саломи ӯ аз табрик дида, ба коҳишу таъна наздиктар буд, гӯё ки аҳли чойхона ҳама дар назди ӯ ягон гуноҳ дошта бошанд.

Баъд ин марди аҷоиб дигар ба касе эътибор надода, ба замин сахт-сахт қадам монда омаду рост ба пешгаҳи чойхона баромада чорзону зада нишаст.

– Қосим! – ба Қосимчон нигоҳ накарда хитоб кард ӯ бо ҳамон овози баланди ғалатиаш, – якта аз ҳамон чои худхотон меҳӯрдагӣ дам кун! – ва рӯймолашро кушода дар пешаш паҳн кард.

Дар рӯймол як бурдаи калон нон ва андак ҳалвои офтобпарастӣ баста шуда будааст.

Хӯрокхӯрии ӯро дида ҳаваси кас меомад.

Ӯ бо чунон як қиёфаи ҷиддӣ ва бо чунон савлат хӯрок меҳӯрд, ки гумон мекардед подшоҳ асту дар пешаш ҳама гуна нозу неъматӣ ҷаҳонро ҷамъ кардаанд. Вай бо там-

кин, саросема нашуда ва ба касе нигоҳ накарда, хӯрок мехӯрд, гӯё ки дар чойхона ғайр аз худӣ ӯ дигар ягон кас набошад.

Ӯ нону ҳалворо бо як пиёла чой хӯрда шуда, нонрезаҳои рӯи рӯймолро чамъ карда ба даҳонаш партофту рӯймолро ба тағи девор афшонда аз нав ба миёнаш баст ва дар ҳамин дам чашмаш ба ман афтод.

Чашмонашро андаке калон кушода, бо нигоҳи тезаш сар то пой маро аз назар гузаронида баромаду гуфт:

– Ин боз кӣ, Қосим?

Қосимҷон ки будани маро гуфта дод.

– Ҳм!.. – гуфта монд Шокиртароша, гӯё аз чизе норозӣ шуда. – Ҳм... якта будам, дута шудам! Чои равшаниро ёфта гирифт-дия ин Латиф! – ва ба худӣ ман рӯ овард:

– Ту ҳам аз тағот намондагистӣ?

Ман ҳайрон шуда ба Қосимҷон нигаристам. Қосимҷон чашмак зад, ки «мон, гап задан гирад, ин ҳудаш ҳамин хел одам». Ман ҳам рӯямро бо дигар тараф гардондаму гап назада нишастам.

Аммо Шокиртароша аз ман даст бардоштан намехост.

– Ёй, ман ба ту гап задам! – гуфт ӯ. – Ту ҳам аз Латиф намондагистӣ, мегӯям?

Ман дигар ба нигоҳҳои Қосимҷон эътибор надода, бо дуруштӣ гуфтам:

– Коратон чӣ?!

Шокиртароша чашмонашро тамоман калон кушода, дақиқае ба ман нигоҳ карда истод, гӯё қадаре ҳайрон шуда буд.

– Ёхӯ! – хитоб кард пас аз лаҳзае. – Дуруст-ку!

Баъд чашм аз ман канду дигар ба ман кордор нашуд.

Вале рафта-рафта муносибаташро ба ман дигар кард. Гапҳои мисли пештара сахту дурушт, тарошаи аз бом афтидагӣ барин буданд. Аммо вақте ки бо ман гап мезад, ҳис мекардам, ки нисбат ба ман кинае надорад.

Аммо, умуман, ӯ лақаби «тароша»-ро беҳуда нагирифта буд. Ба ҳар кас, хоҳ хурд бошад, хоҳ калон, дағалона, ҳеҷ рӯи хотир накарда гап мезад. Ман пай мебурдам, ки бисёр одамон ўро нағз намебинанд, вале ҳеҷ кадоми онҳо

бо ӯ баробар шудан намехостанд. Ҳама медонистанд, ки ҳар кас бо ӯ баробар шавад, албатта шарманда мешавад.

Сухани дӯстоштаи ӯ «аҳмақӣ нақун» буд.

Ӯ ҳатто ба Абдулатиф-тағо ҳам баъзан бо ҳамин суҳанҳо муроҷиат мекард.

Рӯзе тағоиям ба кадом як гапи ӯ розӣ нашуда, эътироз карда буд, ки Шокиртароша дар пеши як чойхона одам тамоми овозашро сар дода гуфт:

– Аҳмақӣ нақун, Латиф!

Тағоиям аз ғазаб ранги рӯяш парида, бо як азоб худдорӣ карду бо оҳанги нарм, вале таҳдидомез гуфт:

– Шокирбой, бародар, аз ту як илтимос: ҳарчӣ гӯӣ – майлаш, лекин ҳамин гапатро дигар ман нашунавам! Ҳар чиз ҳам ҳадду андоза дорад...

Ба ҷои Шокиртароша ҳар кас мешуд, ё шарм медошт ё худаширо гум мекард. Аммо ӯ ҳеҷ ҳолаташро тағйир надода, бо як оҳанги соддалавҳона гуфт:

Э, аҳмақӣ нақун гӯям хафа шудӣ, Латиф? Ин тавр ки бошад, хайр, рав, аҳмақӣ кун!

Қосимҷон Шокиртарошаро нағз мешинохтааст. Ӯ, яъне Шокиртароша, аслаш аз ҳамон қишлоқи язнаи Қосимҷон будааст, лекин ба ин ҷо, ба Зарчашма аз Қосимҷон андаке пештар омада будааст.

– Дар ҳамон ҷо, дар қишлоқи худааш ҳам ҳамин хел шартакигӯ, «тароша» буд, – мегуфт Қосимҷон, – аз забони тезаш ҳама метарсид.

Шокиртароша зану бача надоштааст, дар умраш зан нагирифта будааст.

– Аз гандагиаш зан ёфта наметавонистагист-дия? – гуфтам ман.

Аммо Қосимҷон бо оҳанги мулоим, вале қатъӣ фикри маро рад кард:

– Не, Муллоҳасан, вай одами ганда не. Ту ҳоло ўро намедонӣ. Ҳамту тундгапи дағал менамояд. Лекин худааш одами дуруст, одами рост.

Ман, ки аз Шокиртароша ғайр аз гапи хунук дигар чизе нашунида будам, бовар накарда пурсидам:

– Чияш дуруст? Агар одами дуруст мешуд, номашро

«тароша» мемонданд магар?.. – Не, Муллоҳасан, – гўён боз гапи маро рад кард Қосимҷон. – Аввалаш ин ки ҳамон гапҳои тундаш ҳам аксараш ҳақ. Сонӣ, агар, ёрӣ пурсида рави, ҳеч вақт «не» намегӯяд. Ман худам чандин бор ба чашмам дидам, ки кори одамҳоро тўғрӣ карда дод. Ба як кас ариза навишта медиҳад, ба дигар кас пулашро рӯёнида медиҳад, они дигарро ба кор дароварда мемонад...

– Дар омади гап, – гўён нақлашро давом дод Қосимҷон, – ба ман ҳам чанд бор гуфт, ки агар аз чойхона равам, ба ман ҳам кор ёфта медиҳад.

– Чаро нарафтед? – гўён ранҷишомез пурсидам ман...

– Оҳ, уко, – гуфт Қосимҷон бо ҳасрат, – гўр ин феълу ҳӯи зормондаам шавад, ҳамеша аз пушти он дакка мехӯрам. Ба шахта равам бад намешуд-ку, – бин, шахтачиҳо чӣ хел зиндагӣ мекунанд. Лекин аз Абдулатифако шарм мекунам. Ҳар чӣ ҳам бошад, ба мани мусофири ғариб як лаб нон доданд, ҷо доданд... Истиҳола мекунам, намак хӯрда, ба намакдон туф кардагӣ барин нашавад мегӯям.

Муносибати Шокиртароша бо Қосимҷон ҳам хеле аҷоиб буд.

Ӯ чашмони тези майдаҳакашро фурсате ба сари ҳаму рӯи маҳзуни Қосимҷои дӯхта меистоду бо таассуф сарчунбонида мегуфт:

– Э-э, ношуд!.. – ва боз муддате аз Қосимҷон чашм наканда истода илова мекард:

– Дили раҳмгин ҳамеша ғамгин! Сарата боло кунӣ-чӣ, ўй!

Қосимҷони бечора бо табассуми амонатие, ки гӯё дар рӯяш ларзида меистод, оҳиста сарашро боло мекард. Ин табассуми ўро дида, Шокиртароша даст меафшонду бори дигар «ношуд!» гуфта аз Қосимҷон рӯ мегардонд.

– Вай ҳудаш чӣ кор мекунад? Касбаш чӣ? – гуфта пурсидам ман аз Қосимҷон.

– Бисёр касби нағз дорад, – гуфт Қосимҷон, – дору монда санг мекафонад. Ба ҳамин ҷо омада ёд гирифт ин корро. Пули калон кор мекунад. Заборниш ҳам ҳаштсад

грамм!

Шокиртароша дар як канори шахрча, дар таги кӯҳ, ҳамроҳи коргарони шахта дар як хонаи калони чӯбин зиндагӣ мекардааст ва як сари қоқаш бошад ҳам, ба мисли коргарони оиладор хонаи алоҳида доштааст.

– Ҳатто калонҳои шахта ҳам вайро ҳурмат мекунанд, – мегуфт Қосимҷон.

– Ҳатто калонҳо ҳам аз вай метарсанд гӯед? – мегуфт ман ба гапи Қосимҷон шак оварда.

Аммо Қосимҷон боз гапи маро рад карда мегуфт:

– Не, Муллоҳасан, ҳурмат мекунанд.

...Ғайр аз ин аз бачагони Зарчашма боз як ду ёру ҷӯра доштам. Аммо бо онҳо сирдону ҳолдон набудам. Танҳо салом-алек будам.

ГҶСФАНДҲАРӢ

Як рӯз пули савдои навбатии худро ба Абдулатифтаҳо оварда дода, боз кӯча рафтани шуда будам, ки ӯ маро аз роҳам дошта гуфт:

– Ҳеҷ ҷо нарав, ҷиянам, қатӣ авқот мекунем.

Тағоиям одатан пас аз танаффуси коргарон, баъди канда шудани думи чойхӯрон тахтӯл мекард. Аммо ман, ки ҳамеша аз ӯ пештар корамро буд карда аз чойхона баромада мерафтам, қариб ҳеҷ гоҳ рӯзона ҳамроҳи ӯ хӯрок намекардам. Чӣ шуд, ки имрӯз маро нигоҳ дошта монд.

Тағоиям аз чойхона нону ангур ва ба чойник чой бардошта омад.

– Хӯш, ҷиянам... – гуфт ӯ пас аз хӯрок ва дақиқае хаёли карда нишаста, сарашро боло бардошт. Дар рӯяш табасуми хушнудонае сайр мекард. Чашмонаш гӯё меҳандиданд.

Ман ҳанӯз ҳам мақсади тағоиямро равшан намефаҳмидам.

– Ман аз ту хурсанд, ҷиянам, – гуфт дар охир тағоиям ва бо мамнуният мӯйлабашро тофта монд.

– Медонӣ, то имрӯз, масалан гӯем, чанд пул кор кар-

дай?

Ман ҳамеша фоидаи савдоро оварда ба дасти тағоиям месупурдам ва ҳисоб ҳам намекардам, ки имрӯз чанд пул фоида ба даст овардааму дина чӣ қадар.

– Намедонам, тағо, – гуфтам ман дар ҷавоб.

Абдулатиф-тағо ангушти ишораташро боло бардошта, бо овози тантананок гуфт:

– Се ҳазор! – ва масрурона ханда кард.

Ман медонистам, ки фоидаи савдои ман бояд хеле пул шуда бошад, аммо ростӣ гап, ҳеҷ ҳаёл накарда будам, ки дар муддати як моҳ ин қадар пул кор карда бошам.

– Ду пул модари пул, – ба гапаш давом дода гуфт тағоиям – дидӣ, шӯхӣ ба шӯхӣ дар мобайни панҷ-шаш рӯз сесад червон пул ёфтӣ! Ин ҳоло аввали кор, ҷиянам. Агар ту ҳамин хел ба гапи ман дарой ба хату речаи тағот нигоҳ карда кор барӣ, даҳ баробари инро меёбӣ! То тағот ҳаст, дар ин дунё хор намешавӣ, ҷиянам!

Тағоиям ба ҳамин оҳанг боз хеле гап заду дар охири гапаш бо қиёфаи маънидор аз ман пурсид:

– Хӯш, ҷиянам, акнун ин қадар пулро чӣ кор мекунӣ?

Ман, ки дар ин бора ягон маротиба ҳам фикр накарда будам, хандида гуфтам:

– Ман надонам, тағо, худатон ягон кор мекунед-дия.

Абдулатиф-тағо завқ карда хандиду аз ҷояш хеста истода гуфт:

– Пагоҳ рӯзи чӣ, ҷиянам?

– Рӯзи бозор, ҷумъа.

– Набошад, тайёр шав, имрӯз ҳамроҳ ба шаҳр меравем.

Бегоҳӣ тағоиям чойхонаро ба Қосимҷон супурду мо савори мошин ба шаҳр рафтем.

Модарам аз омадани мо бениҳоят хурсанд шуд. Ҷой намеёфт, ки моро шинонад. Ў акнун дар ҳавлӣ як ҳудаш монда буд ва ҳарчанд ҳафтае ду-се маротиба ба шаҳр омада, шабро дар наздаш мегузaronидам, боз маро пазмон мешуд ва ҳар дафъае, ки аз Зарчашма омадам, аз хурсандӣ намедонист чӣ кор кунад, гӯе ки маро як умри дароз надида бошад.

Модарам ҳам акнун аз ман розӣ буд, «бачаякам пулёву чизёв шудааст» мегуфт. Дигар аз ҳеҷ чиз шикоят намекард. Танҳо як дилсиёҳӣ дошт, ки он ҳам бошад бе дому дарак шуда рафтани падарам буд. Шабона, дар сари хӯрок тағоиям бо оҳанги ризомандӣ боз аз боақлии ман, аз ҳалиму гапдаро шудани ман сухан кард.

– Ақлаша шинохта гирифт акнун қиянам! – мегуфт ӯ ба модарам.

Модарам аз гапҳои тағоиям рӯҳ гирифта, ба ман бо чашмони пурмеҳр, ки аз фараҳ тар шуда буданд, дуру дароз чашм медӯхт. Ҳатто як-ду бор сари маро сила карда монд.

Таърифу тавсифи тағоиям ба гӯши ман бисёр гуворо мерасид. Гапҳои ӯро шунида, хурсандии модарамро дида, ба худ меболидам, фаҳр мекардам. Охир, ман ҳам ба хона ёрдам мекардагӣ шудам, пул меёфтагӣ шудам. Назар ба гуфти модарам, ҳамсоямон Ҳурбибиҳола як рӯз писараш Каримро ҷанг карда, маро ибрат нишон додааст.

Тағоиям хурсандии ману модарамро даҳчанд карда, дар охири гапаш эълон кард, ки ба пули ёфтаи ман пагоҳ рафта гӯсфанд меҳарем.

Модарам, ки шодиву хурсандиаш дигар ба олам намеғунҷид, бо овози ларзон ва оҳанги пурҳаяҷон тағоиямро дуо кард:

– Латифҷон, уқоҷон, илоҳи барака ёбӣ, хока гири заргардад, якат сад шавад, садат ҳазор! Ба бачаи ман дадогӣ кардӣ, ба бағалаш даромада, раҳ нишон додӣ, илоҳи худ-до умри арчагӣ тияд ба ту!

Баъд «бачаи ман ҳам одам мешудааст-дия» гуфту но-гоҳ рӯяшро бо остини куртааш пӯшида гирифта фири-стод.

Рӯзи дигар саҳарӣ хеста бозори мол рафтем. Дар дасти ман як парча арғамчини борик буд.

Аз паси тағоиям тез-тез қадам монда мерафтаму ба гирду атрофам, ба раҳгузарон, ба хонаву дарахтони ду тарафи кӯча, ба тамоми дунё бо фаҳр назар мекардам ва ҳар гоҳ даҳонам беихтиёр худ аз худ кушода мешуду ман

қаноатмандона табассум мекардам.

Ман ба пули худам, ба пуле, ки худам ёфтаам, гӯсфанд меҳарам! Мурғ не, буз не – гӯсфанд, як гӯсфанди калони чандҳазорсӯма!..

Соате нагузашта ман аз ҳамон кӯча боз гашта ба та- рафи хонаамон қадам мезадам. Дар дасти худ нӯги арғамчинро маҳкам дошта гирифта будам. Аз паси ман як шишаки пешонақашқаи фарбеҳ фаш-фашкунон меомад, ки дунбаи калонаш ларс-ларс мекард.

Пеш-пешӣ ман бо қадамҳои калон-калон Абдулатифт- тағо мерафт. Аксари одамоне, ки аз пешамон мебарома- данд, бо овози баланд ба тамоми кӯча шунавонида ме- пурсиданд:

– Насиб кунад, чанд пул савдо шуд?

Тағоиям низ бо овози баланд ва мад кашида ба саволи онҳо ҷавоб медоду бо табассум гашта ба ман нигоҳ ме- кард. Дар нигоҳи ӯ аломати хушнудӣ ва меҳру муҳаббати падаронаро дида, ман ҳам ба табассуми ӯ бо табассуми миннатдорона ҷавоб мегардондам.

Модарам моро дар сари кӯча пешвоз гирифт.

Бачагони маҳалла, ки дар кӯча бозӣ карда мегаштанд, моро дида, «Ҳасанино гӯсфанд гирифтаанд!» гӯён ба хо- наашон давида мерафтанд.

Модарам чунон шод, чунон беҳуд шуда буд, ки гоҳ са- ру рӯи маро сила мекард, гоҳ сару рӯи гӯсфандро.

Он рӯз дар ҳавлии мо гӯё ки тӯй шуд.

Модарам занҳои ҳамсояро хабар карда буд, ки «имрӯз гӯсфанд мекушем». Ҷӯраам Карим ҳам ба ёрӣ омада буд.

Гӯсфандро худи Абдулатиф-тағо кушт.

Гӯсфанд хеле фарбеҳ баромад. Гӯшту равғани ӯ якчанд тағораю тағорачаро пур кард. Ҳавлиро бӯи пашми сӯхта ва равған фаро гирифт. Занҳо каллаю почайи гӯсфандро месӯхтанд. Ҳурбибӣ-хола пӯсти гӯсфандро дар тағораи оби ҷӯш андохта, пашмашро меканд.

Модарам пӯстро, ки як қабат равған дорад, баъд май- да карда қоқ мекунад, ки дар зимистон барои палав ҷудо соз мешавад. Ин чизро мо «пӯстдунба» меношем.

Бегоҳӣ каллашӯрбо карданд. Аз болои каллашӯрбои серравған ҷазза хӯрдем.

Занҳо дар хона менишастанд.

Абдулатиф-тағо, ду-се кас аз ошноёни ӯ, ки хабар карда омада буд, Карим ва ман дар рӯи суфа ҷой гирифта будем. Дар байни ошноёни тағоиям Султоналихон ҳам буд, ки баробари нишастанаш даст бардошта, барои «кушоиши кори ман, бою бадавлат шудани ман» дуо кард. Ӯ ба сар салла баста, ба ҷои шиму пиджак, курта-эзори сафед пӯшида буд. Дар миёнаш – рӯймол, дар пояш ба ҷои патинка – кафш. Дар банди дасташ – тасбеҳ овезон. Ман аз чашмони сурхшуда ва бӯи даҳонаш пай бурдам, ки боз арақ хӯрдааст. Вале дар ин шаби хурсандӣ Султоналихон барин як одами беҳуда ҳам ба назарам нағз менамуд.

(Ман сонитар хурсанд шудам, ки ҳамон шаб дили Султоналихонро бо ягон гап озор надодам: баъди ду-се рӯзи гӯсфанд куштанамон боз ба шаҳр омада, аз модарам чунин хушхабар шунидам, ки «тӯраро ҳам ба аскарӣ гирифтанд»).

Ба даробарои модарам, ки хӯрок бароварда, косаву табақи холиро ба хона гирифта мерафт, нигоҳ карда, ба гуфтугӯи гарму ҷӯшони занҳо, ки аз тиреза мебаромад, гӯш андохта, нигоҳҳои қаноатмандона ва суханҳои ботамкини тағоиям ва ошноёни ӯро дида, қабат-қабат гӯшт мегирифтам, ки сабаби ин ҳама хурсандӣ мебошам. Дар ин шаб ман аз ҳама хурсанд будам: ҳам аз модарам, ҳам аз худам, ҳам аз меҳмонон. Вале беш аз ҳама аз тағоиям розӣ будам. Дар ҳақиқат маро ба ин хурсандӣ расонидагӣ ҳамин Абдулатиф-тағо аст. Ба ман дилаш месӯзад, мехоҳад, ки ман одам шавам. Аз хонаи худаш ҷо дод, обунон дод, кор ёд дод. Боз ман гоҳо ба гапи Абдулатиф-тағо намедароям, гарданшаҳӣ мекунам...

Пагоҳии рӯзи дигар мо як сабад ангуру як ҷувол бодиринг гирифта, боз ба Зарчашма баргаштем.

* * *

Он рӯз тағоиям бо ханда «ҳаққи қассоб» гӯён як парчаи калон гӯштро ба чамадончаи фанеринаш андохта гирифта буд. Аз бозор ҳам биринҷу сабзӣ гирифта, низ дар чамадонча ҷой кард.

– Имшаб дар хоначаи худамон як зиёфатча мекунем, ҷиянам, – гуфта буд ӯ даҳони чамадончаро маҳкам карда истода.

Чойхонаи Зарчашма бе он ҳам хеле барвақт, соатҳои даҳи шаб пӯшида мешуд, чойхӯрон, ки ҳама мардуми коргар буданд, рӯзона хеле кӯфта мешуданд ва ҳаракат мекарданд, ки ҳар чӣ барвақттар хоб кунанду барвақттар аз хоб хезанд. Аммо он рӯз чойхона аз ҳарвақта пештар маҳкам шуд.

Абдулатифт-тағо чойхонаро маҳкам карда, ба ману шогирдаш фармуд, ки ба дег алав карда истем ва ҳудаш баромада рафта, пас аз фурсате панҷ-шаш касро ҳамроҳаш гирифта овард.

Аз меҳмонон ман танҳо ду касро мешинохтам, ки ба чойхона бисёр омада мерафтанд. Яке аз онҳо Одилмагазинчӣ ном дошт, ки дар дӯкони нони ҳамин ҷо кор мекард.

Вақте ки тағоиям меҳмононро шинонда берун баромад, ман аз ӯ пурсидам:

– Инҳо кӣ, тағо?

Аммо тағоиям ба саволи ман ҷавоб надода гуфт:

– Ҳезум кам барин, ҷиянам, камтар тароша биёр.

Фаҳмидам, ки саволи ман бемавқеъ будааст.

Тағоиям ба назди меҳмонон даромада рафта буд, ки ман ҳамон саволро ба Қосимҷон додам.

– Ошноҳои ҳудашон ҳамааш, – гуфт Қосимҷон. – Фақат яктааш бегона, ҳамон қаддарози сарлучаш. Лекин ман вайро мешиносам, дар анбор кор мекунад, ба наздикӣ омад ҳудаш.

Баъд, хеле хомӯш истода, илова кард:

– Хуб одами усто-куя, ҳамин Абдулатиф-ако! Морро ҳам аз хонааш мебароранд.

Шӯрбо пухта буд, ки ман ҳам ду косаро гирифта, аз паси тағоиям ба пеши меҳмонон даромадам. Аз остонаи хона ба дарун қадам монда салом додам.

– Ин ҷияни мо мешавад, – гӯён ба меҳмонон шиносонд маро Абдулатиф-тағо.

Ман косаро ба тағоиям дода берун рафтани шуда будам, ки Одилмагазинчӣ ба ӯ гуфт:

– Мон, ҷиянат ҳам ҳамин ҷо шиштан гирад, ҳама азони худӣ-ку?

– Хайр, шин, – гуфт тағоиям.

Ман ҳам дар пойғаҳи хонача, ба як лаби гилем нишастам.

Баробари нишастанам яке аз меҳмонон, ки бинии калони хандаовараш картошкаи серчашми хунукзадари ба хотир меовард, ба як пиёла шароб рехта ба ман дароз кард.

Ман пиёлари нагирифта бо ҳайронӣ ба тағоиям нигоҳ карда истодам.

– Монеда, натеда, – гуфт тағоиям ба мардаки биникалон – ҳеҷ нанӯшидааст.

– Аз барои!.. – гуфт бардурӯғ қаҳр карда он мардак. – Гапа бисёр накун, Латиф! Ин бачаҳои охирзамон ба ману ту дарс медиҳанд, дарс! – ва ба ман рӯ овард.

– Гир, ука, арақ не-ку ин, сурхаш! Аз барои!..

Пиёлари гирифтам.

– Канӣ, бардор, шери амак, бардор, ҳа! – гӯён маро саросема мекард меҳмони биникалон.

Ман ҳам пиёлари бардоштам.

Даҳонамро як чизи тезу тунде сӯзонда гузашт. Гулӯям гӯё оташ гирифт. Нафасам гашт, аз чашмам об баромад.

– Ҳо-ҳо-ҳо!.. – шикамашро дошта қоҳ-қоҳ зад картошкабинӣ – Ҳо-ҳо-ҳо!.. Аз барои!

Дигарон ҳам гуррос зада хандиданд.

Танҳо тағоиям ба ханда ҳамроҳ нашуда гуфт:

– Нагуфтам, ки натеда...

Ман давида берун баромадам.

– Об! – гуфтам нафаскашон ба Қосимҷон. – Об тед, об! Як косаи калон оби сардро нӯшида ба худ омадам.

– Арақ дод вай падарлаънат... – мегуфтам ман оби чашмамро пок карда.

Ман шубҳа надоштам, ки шогирди тағоиям ба ҳоли ман хуб ханда мекунад, аммо вай ба гапҳои ман чизе нагуфта, танҳо бо таассуф ва ҳайрат сар мечунбонд.

Шароб сурх бошад ҳам хеле зӯр будааст. Вақти хоб маро маст кард. Ҳамин ки сарамро ба болишт мондам, дилам беҳузур мешуд, хона ба мисли чархи фалак давр

мегашт ва ман боз давида аз ҷоям меҳестам. Оқибат қай кардаму ором гирифтаам ва то пагоҳирӯзӣ наҷунбида хоб кардам.

Аз он ҳодисаи майхӯрии нахустинам дар хотири ман танҳо фарёди «Аз барои!..», бӯи турши қай ва як ҳисси кароҳат боқӣ монд, гӯё ки ба ягон чизи ифлосе олуда бошам.

ВОҶЕАИ ПАТИНКА

Ман дар тамоми муддати омаду рафт карданам ба Зарчашма ягон бор ҳам надида будам, ки Қосимҷон ба пояш чизе пӯшида бошад. Ў пойафзол надошт.

Фасли тобистон дар шаҳр ҳаво бисёр гарм мешавад, ҳатто шабона ҳам аз гармӣ халосӣ нест, аммо чунон ки дар боло гуфта гузашта будам, обу ҳавои Зарчашма аз шаҳр дида басе салқинтар буд, шабҳояш бошад, ҳатто хунук мешуд, ба дараҷае ки дар берун кас бе як қабат кӯрпа хоб карда наметавонист.

Ғайр аз ин Зарчашма, ба қавли тағоиям, як ҷои «сангистон» буда, сангу сангмайдаи тезу серқирраи он ба пой луч хеле саҳт мерасид. Ба гирду атрофи Зарчашма бошад, бе пойафзол баромадан ҳеҷ имкон надошт. Хусусан, ҳорканаи калон-калонаш бисёр буд, ки агар мабодо ба пой халад, ду-се рӯз дард кунонда мегашт.

Қосимҷон бе пойафзол, албатта, хеле азоб мекашид. Кафи пойҳои ӯ торс-торс кафида, ҳамеша як-ду нохунаш кӯчидагӣ буд.

Аммо сарфи назар аз ин ҳама ба Қосимҷон, ки як йигити каппа-калон шуда буд, умуман пойлуч гаштан намеzeбид. Ў ҳамсинну ҳамсолони худ – коргарони Зарчашмаро медид, ки сару либос ва пойафзоли ду кас диданӣ пӯшида мегаштанд ва афти кор, ба либоспӯшии онҳо ҳавасаш меомад.

Қосимҷон чанд маротиба дар пеши ман ба Абдулатиф-тағо гуфта буд, ки:

– Аҳо, якта пойафзол гирифта медед...

Ҳатто боре ман худам ба тағоиям аз ин хусус гап зада гуфта будам, ки ба Қосимҷон ягон патинка гирифта

диҳед хуб мешуд.

Аммо чунин мешуд, ки Абдулатиф-тағо, ҳамон рӯзҳо ё пули барзиёдӣ намеёфт, ё ба шахр мерафту илтимоси Қосимҷонро фаромӯш мекард ва ё патинкаи дуруст пайдо карда наметавонист.

Як рӯз Қосимҷон чойникҳоро регшӯ карданӣ шуда ба лаби дарёча фаромад, аммо дере нагузашта лангон-лангон бо пой хуншор баргашта омад.

– Шиша бурид... – аз дард рӯяшро бурма карда ҷавоб дод ӯ ба нигоҳи саволомези ман.

Ӯ ба пояш йод рехта, бо як латта баста монд.

– Хайрият, дар поям ҳеҷ чӣ набудааст, набошад ба ямоқчӣ пул додан лозим мешуд. – гуфт ӯ шӯҳӣ карда. Вале чашмонаш дар ин лаҳза аз чи ҳиссиёте пури об шуда буданд.

Бегоҳӣ, чун одат, Шокиртароша омад. Тағоиям набуд. Вай рӯзона ба идораи кон рафта, аз он ҷо бо димоғи сӯхта баргашта буд. Ба мо нагуфт, ки дар идора чӣ гап шуд, аммо ман баъдтар фаҳмидам, ки ўро сарзаниш кардаанд, ки дар чойхона газетаву китоб нест, чаро шоҳмоту шашка намехарад, чойхона барои истироҳати коргарон аст ё барои кайфу сафои ӯ... Тағоиям то бегоҳӣ хиратабъ шуда нишаста, баъд чойхонаро ба Қосимҷон партофта ба хонаи Одилмагазинчӣ рафт.

Шокиртароша лангида-лангида роҳ гаштани Қосимҷонро дида, фурсате ба пой латтапечи ӯ нигоҳ карда истода гуфт:

– Ҳа, боз чико кард? Ланг шуда мондӣ?

– Шиша бурид, ако... – гуфт оҳиста Қосимҷон.

Шокиртароша даме ришчаашро даст-даст карда истоду баъд бо овози нофорами худ ба сари Қосимҷон, ки чойники чойро ба пеши ӯ мемонд, дод зад:

– О гӯли Худо! Ба ана вай хушмӯйлабат гӯй намешавад, ки ба поят ягон чиз харида пӯшонад? Чӣ, давлаташ кам мешавад? – ва ногоҳ ба тарафи ман, дурусттараш ба туфлии нави ман нигоҳ карда гуфт:

– Хешбачаи худаашро-ку пойлуч сар дода намондааст.

Ман ба ин дӯғи ӯ бо нигоҳи пурхашме ҷавоб додам.

Қосимҷон бошад, сарашро ҳам карда, ҳарфе назад.

– Хӯ аз зоида шуданат пушаймон шудагӣ! – гуфт боз Шокиртароша. – Ландаҳур!

Шабона, дар сари хӯрок, Қосимҷон оҳиста сар бардошта, илтиҷокорона ба тағоиям гуфт:

– Аҳо, кай ба ман ягонта пойафзол гирифта медиҳед?

Абдулатиф-тағо, ки аз хонаи Одилмагазинчӣ кайфаш хеле баланд шуда омада буд ва чашмонаш хумор мешуданд, як ба пой Қосимҷон нигоҳ карду гуфт:

– Мегирем, уҳо, мегирем... Андаки дигар сабр кун...

Қосимҷон даме таваққуф карда, боз гуфт:

– Шокир-аҳо имрӯз бисёр хорӣ кард...

– Ҳа, чӣ мегӯяд?

– Мегӯяд, ки ана вай... Абдулатиф-аҳо ба поят ягон чиз харида диҳад намешавад? Муллоҳасан ҳам буд, – гӯён маро шоҳид овард Қосимҷон.

Тағоиям лабханд карда гуфт:

– Ҳм... ҳамту гуфт? Харқишлоқӣ...

Ранги Қосимҷон канд.

– Лекин, – гуфт лаҳзае ҳаёл карда истода тағоиям, – лекин, «Абдулатиф-аҳо» нагуфтагист-куя? Вай тароша мурад ҳам мана «аҳо» намегӯяд... Чӣ гуфт? А? Кани, ро-сташа гӯ?

Қосимҷон дам намезад.

Тағоиям ба ман рӯ овард.

– Чӣ гуфт?

Аммо дид, ки аз ман ҳам садое намебарояд, аз пурсуҷӯ даст кашиду чашм ба косаи холӣ дӯхта, дуру дароз ҳаёл карда монд.

Ман ҳис мекардам, ки ҳозир гуфтугӯи ҷиддие рӯй медиҳад. Тағоиям ҳарчанд, ки хеле нӯшидааст, овозашро баланд намекунад, дашному ҳақорат намедиҳад (вай ҳар қадар арақ, хӯрад ҳам, маст намешуд), вале бо гапҳои мулоим Қосимҷони бечораро хуб қин мекунад.

Тахмини ман дуруст баромад.

Тағоиям хуб фикр карда нишаста, баъд гуфт:

– Қосим, уҳо, якум рӯзи ба Зарчашма омаданат ба хотират ҳаст? – ва аз ҳамон рӯзи ба Зарчашма омадани Қосимҷон чӣ нағзиҳо кардани худро як ба як ба ёд овард.

Гилагузории Абдулатиф-тағо хеле кашол ёфт, ҳатто ба дили ман зад. Аммо тағоиям овози ширадорашро баланд накарда, ҳамчунон гап мезаду гап мезад...

Дар охири гапаш ӯ гуфт:

– Акнун, имрӯз ки нону намаки маро хӯрда, бо гапи дигарҳо кор мекардагӣ бошӣ, кўрнамакӣ мекардагӣ бошӣ, ҳоло ҳам сари вақт, Қосим, «нағзӣ куну ба дарё андоз» гуфтаанд, ман туро дошта намешинам, чор тарафат қибла, рав, кучое ки почакат расад – рав, бо ҳамон тарошаат рав, ба ман ҳам, масалан гўем, нонхӯри барзиёдӣ даркор не...

Қосимҷон умуман як бачаи вазнину ҳалим буд, ҷангу ҷанҷолро дўст намедошт, ҳеҷ вақт ба гапи кас гап намегардонд, вале ин дафъа, аз афташ, корд рафта ба устухонаш расид, ки худаашро дошта натавониста гуфт:

– Чӣ гуфтед, ако? Наход ман ҳамин қадар хизмат карда, имрӯз нонхӯри барзиёдӣ шуда бошам? Аз саҳар то нисфи шаб ором нагирифта ҷунбаму...

– Ўҳӯ! – сухани Қосимҷонро бурида бо ханда нидо кард тағоиям, – Хеле усто будааст муаллимат! Забонат анча дароз шуда мондааст-мӣ? Боракалло, Қосимбой, боракалло! Канӣ, гап задан гиред, мо ҳам камтар гап ёд гирем!

Қосимҷони бечора, ки гапаш ба даҳонаш монда буд, суп-сурх шуда менишаст.

– Рост, – гуфт оҳанги гапашро ҷиддӣ карда тағоиям, – рост, кори чойхона кори сабук не. Лекин, охир, туро ҳеҷ кас ба сутуни чойхона баста намондааст. Гап ҳамин, Қосим: агар ба ту маъқул набошад, рав, ба кучо ки хоҳӣ, рафтан гир. Исо ҳам ба роҳи худ, Мўсо ҳам!

– Ҳамту гўед... – гуфта монд Қосимҷон, ки ҳеҷ интизори ҷунин анҷом набуд...

– Ана ҳамту! – гуфт Абдулатиф.

Қосимҷон дигар чизе нагуфта, оҳиста аз ҷояш хесту бо сари ҳам берун рафт.

Ман ба худ омада оҳиста гуфтам:

– Кори нағз нашуд-дия, тағо. Бечорая хафа кардед...

– Ту корат набошад, ҷиянам, – гуфт дар ҷавоб Абдулатиф-тағо. – Рав, рафта хоб кун.

Ман ҳам дигар гап назадаму ба ҷои хоби худ, бар болои боми ҷойхона рафтам, ки кӯрпа-бистари мо дар ҳамон ҷо печондагӣ меистод.

Ман гумон карда будам, ки Қосимҷон аз пеши мо баромада, рост рафта дар ҷояш хобидааст, аммо болои бом ҳолӣ буд. «Хайр, меомадагист-дия!» гуфтам ҷогаҳи худро андохта хоб кардам.

Аммо саҳарӣ хеста дидам, ки кӯрпаи Қосимҷон даст нарасонидагӣ истодааст. Диламро ваҳм гирифт. «Боз худашро ягон кор накарда бошад?» мегуфтам ман.

Аммо тағоиям аз ман ин гапро шунида ханда кард.

– Ҷон-а, ҷон! – гуфт ӯ. – Девона нашудааст, ки худашро кушад. Ба пеши ҳамон тарошааш рафтагист балки...

Баъд каме ба фикр фуру рафта ба ман гуфт:

– Акнун, ҷиянам, то вай масҷиди кӯрнамак омадана ту ба ман ёрӣ мекуни-дия!

– Гашта меомада бошад? – бовариам наомада пурсидам ман.

– Дигар куҷо мерафт вай сақалту... – гуфт тағоиям. Ман ҳам аз суҳанони тағоиям ором ёфта, ба худ гуфтам, ки Қосимҷон то ҳамин бегоҳ ё агар ҷудо саҳт ранҷида бошад, рӯзи дигар боз гашта меояд.

Вале бегоҳӣ, ки Абдулатиф-тағо ба маҷлис рафта, дар ҷойхона танҳо ҳуди ман монда будам, як бачаи ношинос омада гуфт, ки Қосимҷон ўро барои сандуқаш фириристодааст.

Ман сандуқро ба пушти бача бор карда истода пурсидам:

– Қосимҷон худаш дар куҷо?

Бача бо дили нохоҳам гуфт:

– Дар хонаи Шокир-ако...

Ман боз пурсидам:

– Чӣ кор мекардааст дар он ҷо?

Аммо бача ба гапи ман ҷавоб наод.

– Хайр, – гуфтам ман, – ба ман ҳеҷ чиз гуфта нафиристодааст?

Бача ба ман назарногирона нигоҳе карда гуфт:

– Не, ҳеҷ чиз нагуфтааст.

Ман меҳостам бо бача дурусттар гапзанон кунам, ҳолу

аҳволи Қосимҷонро дурусттар фаҳмида гирам, аммо зормонда фурсат набуд. Ман ба бача, «Хайр, ба Қосимҷон салом гуфта мон» гӯён дари хоначаро қуфл кардаму ба чойхона давидам. Аз он, ки Қосимҷон сиҳат ва саломат будаасту дар ҳамин чо, дар Зарчашма меистодааст, хеле хурсанд шудам, хотирам аз ӯ чамъ шуд, аммо дар айни замон аз ӯ як қадар норозӣ будам, ки барои ман ақаллан як даҳан сухани хуш наёфтааст, ки гуфта фиристонад. «Ўро-ку Абдулатиф-тағо хафа кард – мегуфтам ман худ ба худ, – лекин аз ман чӣ бадӣ дидааст?»

Тағоиям ин хабарро аз ман шунида аввал ҳайрон шуд.

– Сандуқашро гирифта рафт? – гуфт ӯ бовариаш наомада, – наҳод?

Аммо пас аз лаҳзае бепарвоёна даст афшонда гуфт:

– Ошу нони тайёр, ки нафорида бошад, – ихтиёраш! Худашба қин! Чӣ гуфтӣ, қиянам?

Вале рафтани Қосимҷон аз афти кор ба ӯ хеле саҳт расида будааст, ки ҳамон рӯз ба Шокиртароша гап парронда гуфт:

– Охир ба гапат даровардӣ? Аз раҳ задӣ?

Шокиртароша бе он, ки дар ҷавоб чизе гӯяд, ба тағоиям чашм дӯхта истод.

– Қосимро аз раҳ задӣ, мегӯям? – такрор карда гуфт Абдулатиф-тағо.

– Ҳой Латиф! – гуфт дар охир Шокиртароша. – Шукр кун, ки ба ҷои вай ландаҳур ягон каси дигар набудааст! Чӯби мулоима кирм меҳӯрад-дия-а? Ҳӯ морбоз!

– Хайр, хайр! – гуфт хандида тағоиям. – Ба ман гӯй пухта хур ҳамқишлоқита! – ва дигар ба Шокиртароша кордор нашуд.

Ба ҳамин тариқ вазифаи Қосимҷон акнун ба гардани ман бор шуд.

Ин «хизмати холис» ба ман хеле гарон меомад. Ман мебоист саҳарии барвақт ҳанӯз пардаи торикӣ бардошта нашуда, аз хоби ширин хезам ва бо ҳамроҳии тағоиям параха кафонда ангишт майда кунам, аз дарёча об кашонда, ба самовор алав андозам, баъд чойхонаро об зада рӯбаму палос паҳн кунам, чойнику пиёлахоро гирифта

дар оби гарм чайқонам...

Қосимҷонро ёд мекардам. Мулоим-мулоим гап заданҳои ӯ, шеърхониҳои ӯ, чашмҳои калон-калони ҳалиму меҳрубон, вале маҳзуни ўро ба хотир оварда, мегуфтам, ки нахонд дигар баргашта наояд, нахонд ақаллан барои дидани ман наояд? Гоҳ мегуфтам, ки худам рафта Қосимҷонро дида биёям, вале, ростӣ гап, аз Шокирта-роша, аз забони тези ӯ метарсидам.

Боре бо супориши Абдулатиф-тағо ба тарафи хобгоҳи коргарон мерафтам, ки аз дур Қосимҷонро дидам. Аммо ӯ маро дидан ҳамоно худаширо ба дигар тараф зад, дар паси хонае аз чашмам ғойб шуд. Аз ин кораш ман саҳт ҳайрон шудам. «Бегона боз бегонагиашро мекардааст-дия!» гуфтам ман бо димоғи сӯхта ва дигар аз баргаштани ӯ умедамро кандам.

Аммо Қосимҷон нохост бо пой худааш даромада омад.

Аз рафтани ӯ ягон ҳафта гузашта буд, ки як пагоҳӣ Абдулатиф-тағо «хунук хӯрда истодаам, як дам дароз кашам-чӣ» гӯён чойхонаро ба ман монда ба хоначааш рафт.

Хеле вақт гузашта, танаффуси коргарон ҳам наздик расид, аммо аз тағоиям дарак набуд. Хавотир шуда, ба хонача рафтам.

Тағоиям сарашро ба кӯрпа печонида гирифта буд. Аммо хоб набудааст.

Ӯ ғирҷоси дарро шунида, сарашро кушод.

– Ҳа, ту-мӣ, – гуфт бо овози хаста, – об те, ҷиянам.

Рӯяш суп-сурх тафсида, таб бароварда буд.

– Нотоб шуда мондам ман, аз афташ, – гуфт як коса обро то охираш нӯшида.

Ҳамин тавр карда, чойхона ба дасти як худи ман монд. Даву ғеҷи чойхона ду касро ҳам монда мекард, аммо як касро батамом аз ҳол меравонд.

Ҳамон рӯз ман бо як азоб кори чойхонаро то бегоҳ саришта карда нишастам. Аз чойхона сағ барин кӯфта шуда омадаму худамро ба рӯи бистар партофтам. Аммо дере нагузашта, тағоиям маро бедор карду об талабид. Бо ҳамин дигар то пагоҳӣ мижа ҳам накардам.

Бечора тағоиям дар таб месӯхт. Лабонаш торс-торс

кафида, дар гирди даҳонаш табхол дамид. Дар бадали як шаб хеле аз гӯшту пӯст фаромада монд. Устухонҳои рӯяш часта баромада, чашмонаш чуқур шуда буданд. Сулфа мекард.

Пагоҳӣ духтур овардам. Духтур гуфт, ки тағоиям сахт шамол хӯрдаасту бояд ҳафт-ҳашт рӯз аз хона набаромада хоб кунад.

Ман духтурро гуселонида омада, ба пеши Абдулатиф-тағо хӯрок монда, хостам, ки ба чойхона равам.

Аммо ӯ ба чашмони хоболуд ва сурхшудаи ман нигоҳ карда истоду гуфт:

– Биё, имрӯз чойхонаро накушо. Шабаш қатӣ хоб накарда баромадӣ Дам гир, чиянам.

Ман ҳам «не» нагуфта, дар як гӯшаи хонача чой андохтаму хоб кардам.

Вале бисёр хоб карда натавонистам.

Пас аз андаке садои гуфтугӯро шунида бедор шудаму дидам, ки дар пеши тағоиям Қосимҷон нишастааст.

– Аз гуноҳам мегузаред-дия, ако, – мегуфт Қосимҷон. – Шайтон бераҳа кард...

– Ҳеҷ гап не, – гуфт дар ҷавоб Абдулатиф-тағо, – ман аз ту хафа не, аз ҳамон хирси калон хафа! Майлаш, ҳеҷ гап не...

Соате нагузашта, сандуқи Қосимҷон боз ҷои пештараашро ишғол кард, худӣ Қосимҷон бошад, боз рафта дар пеши самовар нишаст.

Аз гашта омадани Қосимҷон ман бениҳоят шод будам. Чойхона ҳам, хоначаи тағоиям ҳам ба назарам дигар шуд, хушрӯйтар, равшантар менамуд. Ҳар гоҳ беихтиёр табассум карда мемондам. Ба ҳар ҳол, аз рӯзе, ки ба Зарчашма омадам, ин хел хурсанд нашуда будам.

Аз омадани Қосимҷон тағоиям низ гӯё хурсанд буд.

Вай ҳатто «имшаб кинои нав будааст, як рафта тамошо кунетон» гӯён ба мо пул дод.

Аммо бегоҳӣ Шокиртароша шодии моро як қадар талх кард.

Вай, ки, ба тахминам, рост аз кор баромада омада буду аз гашта ба пеши мо омадани Қосимҷон хабар надошт, ба остонаи чойхона қадам гузошту якбора дар

паси самовар Қосимҷонро дида, дар ҷояш шах шуда монд.

Ман ягон бор ўро дар чунин ҳолат надида будам. Ин одами аҷоиб, ки ҳеҷ гоҳ гапашро ба кас намедод ва ба худ боварии комил дошт, эҳтимол нахустин дафъа дар умраш ин тавр ҳайрон шуда бошад.

Ў даме мижазанон рост истоду баъд, гўё ки ба чашмони худ бовар накарда пурсид:

– Қо-сим?

Қосимҷон сарашро аз замин намебардошт.

– Ўҳ, ҳароммурда... – гуфт пас аз дақиқае Шокиртароша ва ногоҳ қафо гашту аз зинапоя фаромада рафт.

Ман гумон карда будам, ки Шокиртароша бо ҳамин чанд рӯз қадамашро ба чойхона намоннад, охир ў дар назди тағоиям мулзам шуда буд, гўё онҳо ҳарду гарав баста буданду Шокиртароша гаравро бохта буд, аммо бе-гоҳи рӯзи дигар ў боз дар чойхона пайдо шуда монд. Дигар дар рӯяш аз аломати ҳайрату тааҷҷуб осоре намонда, вай боз ҳамон Аҳмади порина, боз ҳамон Шокиртарошаи пештара шуда буд; боз бечораи Қосимҷонро хорӣ мекард, «ландахур», «гўл» мегуфт.

Шабона мо аз кино омада, боз ба ҷои хоби пештараи худ, бар болои боми чойхона баромадем. Тағоиям акнун хеле ба худ омада буд, дигар таб азобаш намедод.

Мову Қосимҷон дар зерӣ чодари шоҳу барги харсеб дароз кашида, ба ҳамдигар дарду ҳасрат мекардем.

Ман аз хавотир кашиданам, ҳатто ба гумонҳои бад рафта нам гап задам, Қосимҷон бошад, ин панҷ-шашрӯза саргузашташро ҳикоя карда дод.

Қосимҷон ҳамон шаб аз пеши мо баромада, рост ба хонаи Шокиртароша рафтааст.

– Гапи тағот ба ман бисёр таъсир кард, «нонхӯри барзиёдӣ» гуфтанд... Гап задан гири, гунг ҳам меғунгад, охир, – шарҳ дода гуфт Қосимҷон.

Шокиртароша Қосимҷонро аввал ба хандаю истехзо пешвоз гирифтааст, хуб масхара кардааст, ҳатто ги-рёндааст, аммо баъд шикамашро сер кунонида, дар як гўшаи хонааш ба ў ҷой андохта додааст.

Шокиртароша ҳаёл доштааст, ки Қосимҷонро ба кор

дароварда монад. Қосимҷон ҳам розӣ шудааст. Шокир-тароша ба Қосимҷон ариза нависонда гирифта ба идораи кон бурда додааст.

Аммо имрӯз Қосимҷон кор накардани чойхона ва касал шудани Абдулатиф-тағоро шунавида, ҳатто ба Шокиртароша ҳам хабар надода, ба чойхона омадааст.

– Ҳарчанд гуфтам, ки баъд аз он гапҳои тағот дигар гашта набиёям ҳам мешавад, не, боз нашуд. Гӯр ин дили раҳмгини ман шавад, – гуфта монд дар охири гапаш Қосимҷон. – Акнун Шокир-ако як умр аз ман хафа будагист...

Ман дар назди хобгоҳи коргарон маро дида гурехта-нашро хотиррасон кардам.

– Чиба аз ман руст шудед, Қосим-ако? – гуфтам ман.

– Э, напурс... – шарм доштагӣ барин шуда гуфт дар ҷавоб Қосимҷон.

Ман мехостам боз аз ӯ гила кунам, ки ягон маротиба ҳам маро пурсида наомад, вале дидам, ки шарм мекунад, гапро ба дигар тараф гардондани шуда, ба як ҷуфт потинкаи ямоқин, аммо ҳанӯз мазбут, ки дар поёни пояш меистод, ишора карда гуфтам;

– Муборак шавад патинка гирифтед-ку?

Қосимҷон гуфт, ки патинкаро ба ӯ Шокиртароша додааст.

– Аҷоиб одам будааст ин Шокиртарошаатон, – гуфтам ман ин гапро шунида. – Ба дағалиаш ҳам тараф не, ба меҳрубониаш ҳам!

– Не, Шокир-ако одами нағз! – гуфта монд Қосимҷон.

...Ба ҳамин тариқ, Қосимҷон боз ба чойхона баргашт.

Аммо агар ӯ пешояндашро медонист, ба ҳеҷ ваҷҳ ин корро намекард.

ТУРФА ШОГИРДЕ, КИ ДАР ҲАЙРАТ КУНАД УСТОДРО

Одам ба ҳар чиз одат мекардааст. Аввалҳо мевафурӯшӣ ба ман ҳеҷ

маъқул набуд, онро як кори маҷбурӣ медонистам, ба бозор бо гардани баста мерафтам. Аммо рафта-рафта

нисбат ба харидуфурӯш як ҳисси шавқмандӣ пайдо мекардам.

Чӣ тавр ба ин кор шавқманд намешудаам ман, вақте ки аз паси он гӯсфанд харидам, сарулибосамро нав кардам, дар ҳар рафтаним ба хона ё як буханка нон, ё гӯшту равшан, ё боз ягон чизи дигаре мебарам?.

Аз шаҳр ба сад-саду панҷоҳ сӯм чиз харида, дар Зарчашма ба дусад-сесад сӯм пул кардан, яъне дар бадали як рӯз (як моҳ не, ҳафта не, танҳо як рӯз!) сад- саду панҷоҳ сӯм фоидои нақд бозёфт кардан маро ҳақиқатан ба шавқ меовард.

Гоҳи тааҷҷуб мекардам, ки чаро дигарон ҳам ин роҳи осони пулбиро намебинанд. Баъзе одамон як моҳи дароз кор карда чорсад-панҷсад сӯм пул мегиранд ва ҳол он ки ин қадар пулро ман дар як ҳафта меёбам. Аммо мақоли тағоиямро ба хотир меовардам, ки «ошхӯр ошаша меҳӯраду атолахӯр атолааша».

Гоҳи дигар ин кори осону серпул дар назарам як мӯъҷизаи афсонавӣ барин менамуд, ҳаёл мекардам, ки ба мисли чароғи Аловаддин тилисме ба даст овардаам.

Хулласи калом, кори мевафурӯшӣ ба ман то рафт бештар маъқул мешуд.

Ман акнун ангури даҳсӯмаро чордах-понздаҳсӯмӣ фурӯхта, дигар сурх намешудам, баръакс, ҳар дафъа пули фоидаро гаштаю баргашта бо иштиёқ шумурда мебаромадам. Баъзан агар аз байни пул ягон коғазӣ даҳсӯма ё сисӯмаи миёнаш нашикастагӣ баромада монад, онро ба даст гирифта, дуру дароз тамошо мекардам, мисли тағоиям дар мобайни ангуштонам гирифта, шақаррос мезанондам. «Ин пули ман аст, ин пулро ман, худам ёфтам!» гӯён аз дил мегузаронидам.

Дар ин гуна лаҳзаҳо дар дилам чунин орзуи пурзӯре пайдо мешуд, ки аз ин ҳам зиёдтарашро ёбам, бо дусад-сесад сӯм не, бо ҳазору даҳ ҳазор бозӣ кунам ва чунин суҳанҳои тағоиям ба ёдам меомаданд, ки боре бо оҳанги ҳазломез, вале маънидорона гуфта буд:

– Дар ин дунё касе ба касе кор надорад, қиянам! Ҳар кас ба мурдаи худ мегирад, ғами худро меҳӯрад, дар рӯзи саҳтӣ ҳеҷ кас ба фарёдат намерасад. Тавону пул ёв, чиз

ёв, маишат кун!

Дар дил, ки орзӯе пайдо шуд, кас мехоҳад онро ба рӯи об барорад.

Ман ҳам аз паи орзӯи худ шудам.

Аввалин чизе, ки дар роҳи иҷрои ин орзу кашф кардам, ин буд, ки чаро аз Зарчашма ба шаҳр бо дасти ҳолӣ меравам, чаро фоидаро ду баробар карда, аз ин ҷо ҳам ягон чизи даррав, ягон чизи бозоргир бурдан мумкин нест?

Дар Зарчашма, ки тақрибан ҳамаи коргарон дар корҳои вазнинанд ва нону паёкашон калон аст, ба нархи арзон орду нон ёфтан мумкин аст. Дар ин бора бо Одил-магазинчӣ гапзанон кардан лозим. Вай ҷӯраи Абдулатиф-тағо аст, албатта «не» намегӯяд.

Чанд рӯз пеш Абдулатиф-тағо ба як қишлоқи боло рафта, махсус барои оши палав гӯён ба нархи арзон як чова пур равғани чормағз гирифта омада буд. Ин ҳам – пул.

Боз агар кас фикр кунад, чизи серфоида бисёр аст.

Вақте ки ман ин нақшаи худро ба тағоиям арз кардам, хурсандии ӯ ҳадду андоза надошт.

– О ҷиянам, о ҷияни худам, шери тағо! – мегуфт ӯ бо ҳаяҷон мӯйлабашро даст-даст карда. – Кор ана ин хел шудааст, боракалло! Қандата зан, ҷиянам, офарин! – ва ваъда дод:

– Бо Одил ҳам ман худам гапзанон мекунам, равғанро ҳам ман худам ёфта медиҳам. Ту фақат бурда лояшро гирифтани мегирӣ!

Баъд аз ин ман аз Зарчашма ҳам албатта ягон чиз гирифта мерафтагӣ шудам.

Ин кашфиёт ба ман боз як кашфиёти тоза овард.

Як-якуним моҳ нагузашта боз якуми сентябр меояду мактаб сар мешавад ва ман дигар Зарчашмаравию мевафурӯшӣ карда наметавонам. Абдулатиф-тағо барин як одамро фиреб додан, албатта, кори хуб нест, аммо, охир, агар ҳамон ғӯсфанду сарулибоси нави маро ҳисоб накунем, вай дигар чизе харида надодааст, балки баръакс, мегӯяд, ки ба пули ман қоқ харида монданист, ки дар зимистон ба фоидааш фурӯхтан мумкин. Ғайр аз ин

тағоиям як одати бад дорад, ки ҳеҷ вақт ба дасти ман пул намедихад. Пас чаро ман ба Абдулатиф-тағо ҳамаи пулро медиҳам? Чаро як миқдорашро ба худам гирифта намонам? Хусусан дар шаҳр, ки Абдулатиф-тағо нест ва ба чанд пул чиз фурӯхтани маро намебинад? Охир, пул-пули худам-ку?

Дар натиҷа дар як муддати кӯтоҳ ман рустӣ аз тағоиям бештар аз панҷсад сӯм пул ҷамъ кардам ва ин пул рӯз аз рӯз зиёд мешуд.

Аммо ҳирси пул, ки дар дили ман пайдо шуда буд, то рафт пурзӯр мешуд, маро то рафт бештар ба худ ҷазб мекард.

Аввалҳо ман аз ғоидаи савдои шаҳр бисёр кам «мезад», ҳар дафъа зиёдаш панҷоҳ-шаст сӯм пул руст мекардам, вале иштиҳои ман рӯз аз рӯз калонтар шуда, ҷуръатам меафзуд. Ман қарор додам, ки акнун дар ҳар шаҳр рафтанам бояд камаш сад сӯм «занам».

Аммо ман эҳтиётро фаромӯш карда, иштиҳои худро хеле калон сар дода будаам. Аз афти кор, Абдулатиф-тағо аз фиреби ман пай бурдааст.

Ман гоҳ-гоҳ ба шаҳр ба ҷои орду нон карасин ҳам мебардам. Дар Чорчинор карасин хеле камчин буд, аммо дар Зарчашма карасинро озодона, ба нархи арзон харидан мумкин буд. Дуруст аст, ки карасинро танҳо ба коргарон мефурӯхтанд, вале Абдулатиф-тағо ин тарафи корро ба осонӣ ҳал кард.

Рӯзе ман шаҳр рафта истода, як ҷоваи бистлитраро аз карасин пур карда гирифтам.

Дар шаҳр нархи карасин одатан аз сӣ сӯм боло намебаромад. Ман ҳар дафъа карасини худро ба нархи бозор нигоҳ карда мефурӯхтам.

Аммо ин дафъа кор дигар хел шуд.

Аз дарвозаи калони бозор даромадан ҳамагон ба кунҷи аз ҳама дуртари бозор, ки ҷои карасинфурӯшӣ ҳамагон ҷо буд, нигоҳ партофта, дидам, ки дар он ҷо касе нест.

Дар лаҳзаи аввал хурсанд шудам, ки карасинро зуд фурӯхта тамом мекунаму барвақттар ба хона бармегардам.

Аммо панҷ-шаш қадами дигар намонда, ба сарам

фикре расид.

Ҳозир-ку дар ин бозори калони серодам ғайр аз ман карасинфуруши дигаре нест, пас чаро ман нархи моли худамро зиёдтар накунам? Чаро сисӯмӣ неву сивупанҷсӯмӣ нафурушам? Аз ҳар литр панҷ сӯм ба кисаи худам мемонад, аз ҳар литр панҷ сӯм! Аз бист литр – сад сӯми роҷеъулнақд!.. Ба тағоиям бошад, мегӯям, ки мисли ҳарвақта сисӯмӣ фурухтаам. Ҳатто метавонам гӯям, ки имрӯз дар бозор карасин бисёр будаасту бистухаштсӯмӣ фурухтам! Кӣ дониста шиштааст?

Ман ҳанӯз ба бозори карасин нарасида, қарор додам, ки ҳар як литри карасинро сивупанҷсӯмӣ мефурушам. Вале чанд қадами дигар монда, ба қарори худ ислоҳ дароварда гуфтам, ки сивупанҷсӯмӣ неву сивушаштсӯмӣ мефурушам, зеро барои касоне, ки танҳо ним литр карасин мегиранд, ним сӯм майдари аз куҷо меёбам?

Човаю қуттии нимлитраи консерваро ба замин монданам ҳамон дар гирди сарам харидорон ҷамъ шуданд.

Нархе, ки ман имрӯз ба моли худ монда будам, хеле калон буд, аммо харидорон илоҷе надоштанд. Бозори ман зуд авҷ гирифт.

Дастам ба дастам намерасид. Фурсати сархорӣ надоштам. Дар як сония қуттии консерваро пур мекардаму зуд онро ба човаи харидор холи карда, пулро дар бағал меандоштам. Харидоре аз пеши ман дур нарафта, харидори дигаре пайдо мешуд. Аммо, чунон ки мегӯянд, «фалокат аз тағи по мебарояд».

Чова қариб ҳолӣ шуда буд, ки як занакӣ фаранҷидор ним литр карасин гирифта, ба ман якта бистсӯмаро дароз кард. Ман мебоист ба ӯ ду сӯм гардонда диҳам. Аммо ҳамин қадар кофтам, ягонта ҳам яксӯмӣ наёфтам.

– Холаҷон, – гуфтам ба занак, – як дамак истода истед, ҳозир ягон кас биёяд, пули майда меодагист.

Занак ҳам гап назада, дар болои сарам рост истод.

Баъди ӯ як марди лӯндаи ҷомапӯш омад. Аз афташ шитоб доштааст, ки нархи карасинро ҳам напурсида гуфт:

– Як литр рез, писарам!

Қуттии консервро ба човааш ҳолӣ карда истода будам,

ки аз кисааш пул бароварда пурсид:

– Чанд пул мешавад як литраш?

Ман сар бардошта ба ӯ ҷавоб додани шуда даҳан кушодам, аммо гапам дар даҳонам монд.

Ба сӯи мо тез-тез қадам монда Абдулатиф-тағо меомад! Дар байни мову ӯ ягон понздаҳ қадам роҳ монда буду бас.

Дасту по хӯрдам. Фурсати фикр кардан набуд.

Ман дар болои сарам рост истодани занаки фаранҷидорро аз хотир бароварда, ба мард гуфтам:

– Сӣ сӯм!

Ана дар ҳамин вақт занаки фаранҷидор бо овозе, ки ба гӯши ман аз гулдурроси раъд ҳам сахттар расид, маро карахту лол карда ба гап даромад:

– Аҳа, ту чӣ хел бача, уқо? О, ба ман сию шаш сӯм гуфти? Ин хел, ки бошад, ду сӯм не, панҷ сӯм, гардонда метӣ-дия. Ҳамту-не?

Абдулатиф-тағо, ки кайҳо ба назди мо расида омада буд, гапҳои занакро аз аввал то охир шунавид албатта ва дарҳол фаҳмид, ки тағи гап чист.

Намедонам, ду-се литри боқимондари чи тавр карда фурӯхтам.

– Канӣ, хез, – гуфт тағоиям вақте ки охири литри карасинро ба човаи харидор андохтам.

Ман оҳиста, бо гӯшаи чашм ба рӯи ӯ назар андохтам. Ӯ қавақашро андохта буду хеле хашмгин менамуд.

– Гард! – гуфт ӯ бори дигар ва қафо гашта ба роҳ даромад.

Ман ҳам бо биниам заминро хат кашида, аз паси ӯ равон шудам.

Абдулатиф-тағо маро ба чойхона сар карда бурд. Ин ҳамон чойхонае буд, ки мо бори аввалин бодиринг харида, интизори мошин шуда нишаста будем.

Абдулатиф-тағо ба ман аз рӯ ба рӯи худ ҷо нишон дода, ба самоварчӣ чой фармуд. Самоварчӣ чой оварда монд. Ман бо тапиши дил интизорӣ мекашидам, ки кай ӯ ба гап сар мекунад. Аммо ӯ гӯё маро дурусттар азоб додани буд, ҳеҷ гап сар намекард. Ман, ки бо сари ҳам ме-нишастам, танҳо ҳаминро ҳис мекардам, ки ӯ чашм

наканда ба ман нигоҳ мекунад.

Ба худаш чой рехт. Саросема нашуда, чои гармро пуф-пуфкунон пиёларо холӣ кард.

Гумон мекардам, ки агар боз як дақиқаи дигар гап назада нишинад, дилам торс мекафад.

Аммо ў бо оҳистагӣ, шитоб накарда, пиёларо боз аз чой пур намуда, ба ман дароз кард. Ман пиёларо гирифта бо як иштиҳои тамом ба лабам бурда будам, ки дар охир кафид.

– Турфа шогирде, ки дар ҳайрат кунад устодро! – маро як қад парронда гуфт ў бо як навъ хандаи шикоятomez. – Қандатона хӯред, ҷиянам, қандатона хӯред!.. Моро ба як нӯл задед, қоил мо!

Боз хеле вақт хомӯш шуда монду баъд бо оҳанги дигар, бо оҳанги ҷиддии дурушт гуфт:

– Ту тағотро чи фаҳмидӣ, Ҳасан? Дониста бош, ба гӯшат ҳалқа карда овоз, ки маро фиреб меодагӣ одам ҳоло аз шиками модараш зоида нашудааст! Хандиданба ёзидӣ-дия! А? Тағот рӯзи мурданааша намедонаду халос, набошад дар таги замин мор ҷунбад – мефаҳмад! Ман ба ту роҳ нишон диҳам, пул диҳам, ки ризқу рӯзиатро ёфта хӯр, ту ба ҷои раҳмат маро аллонӣ-а? Тушбераро хом шумурдӣ, бача! – баъд якбора овозашро паст карда, фармон дод:

– Ин ҷо те пула! Канӣ!

Ман даст ба бағал дароварда, пулҳоро як қабза кардаму ба пеши ў партофтам.

Тағоиям пулро гирифта ба кисааш андохту нохост ханда кард.

– Ҳа, устокор! – гуфт ў.

Ман бо ҳайрати беандоза ҳис кардам, ки дар овози ў дар баробари коҳишу сарзаниш як оҳанги таҳсинкоронае ҳам садо дод.

...Бовариам намеомад, ки аз Абдулатиф-тағо ин хел осон халос хӯрдам, вале ў на дар пеши модарам гуноҳи маро ошкор кард (ки ман хусусан аз ҳамин метарсидам), на ягон маротиба ин кори маро ба хотир оварда таъна кард. Баръакс, баъди ин воқеа ў маро гӯё бештар дӯст медоштагӣ, бештар ҳурмат мекардагӣ шуд. Ҳатто, баъзан

ба ман маслиҳат мекард, фикри маро мепурсид, ки:

– Ҳамту кунем, чӣ мешавад-а, ҷиянам? Масалан гӯем, ҷомаи бамаслиҳат кӯтоҳ намебиёяд, ба ҳамин кор ту чӣ мегӯӣ?

Аз ин муносибати тағоиям ман шердилтар мешудаму роҳҳои тоза ба тозаии пулвиро меҷустам ва аксар дар ин роҳ қорам омад мекард.

Ман акнун танҳо ҳаракат мекардам, ки Абдулатифтағоро нафаҳмонида фиреб диҳам.

Дар ин айём ман худро ҳақиқатан як бачаи кордону қорфаҳм ва хеле хушбахт ҳисоб мекардам.

БАХТ БЕҒАШ НАМЕШАВАД

Оре, дар ин айём ман худро умуман хушбахт ҳис мекардам, вале кадом бахт бе қилу қол, беғаш шудааст? Ҳамин тарз, дар рӯи моҳи бахти ман ҳам гоҳ-гоҳ доғи нохушӣ пайдо шуда, диламро сиёҳ мекард.

...Чунон ки дар мавридаш гуфта будам, ман бисёр меҳостам даруни шахтаро бубинам, аммо чуръат намекардам, ки ба касе аз ин хусус даҳан кушоям.

Вале аз воқеаи карасин дере нагузашта, ба ин орзуи худ расидам.

Дар байни коргарони шахта як марди чорпахлӯи паҳлавонсурат, вале хушҳолу беозоре буд, ки хурду калон ўро Вася-амак гӯён ном мегирифтанд. Вася-амак дар рӯи сафеди калонаш доғҳои зиёди кунҷитак дошта, мӯи сараш чунон зарди баланд буд, ки гумон мекардед дар болои сараш оташ аланга мезанад.

Вася-амак якчанд бор аз ман чиз харида буду маро мешинохт, ҳатто ба ман бо забони ширини худ «ашно!» гӯён хитоб мекард. Ман аввалҳо гумон мекардам, ки вай танҳо маро ҳамин тавр меномад, аммо баъд дидам, ки ба ҳама ҳам бо ҳамин «ашно»-и хандаовари худ муроҷиат мекардааст.

Рӯзе дар гирду пеши шахта пилмида гашта будам, ки Вася-амак аз тарафи завод як аробачаи чорчархоро аз болои релсҳо ронда овард. Аробача бо шакли худ паллаи тарозуи анборро ба хотир меовард.

Ман ба Вася-амак салом додам.

– Ин ҷо биё, ашно! – гуфт ӯ ба ҷои алек, – корат бисёр аст?

– Не, ҳеҷ кор надорам, Вася-амак.

– Гард набошад, андак ёрӣ кун.

Ман, ки аз шодӣ қариб буд дилам аз хонааш барояд, аз паси ӯ ба даруни шахта қадам мондам.

Посбон, ки гуфтугӯи байни мову Вася-амакро шунида буд ва маро мешинохт, чизе нагуфт.

Вася-амак ба хамгашти шахта расида, аробачаро ба тарафи чап гардонд.

Дар пеши назари ман як ғори калони рост ва дуру дарозе кушода шуд, ки охираш дида намешуд.

Ман чашмонамро ба дард оварда, ба пеш нигоҳ мекардам, аммо касеро намедидам. Дар шахта гӯё ҷонзоте набуд. Танҳо аз як ҷои дуре ғарроси беороми чизе аранг-аранг ба гӯш мерасид.

Вася-амак боз андаки дигар пеш рафту баъд ногоҳ бозистода аробачаро ба як шохчаи роҳи оҳан, ки ба мисли ангушти шашуми модарзодӣ аз роҳи асосӣ ҷудо шуда меистод, гузаронд ва аз кисаи сари корҷомаш калиди дарозеро гирифта, ба девори сангини шахта наздик шуд.

Ман ба девор назар андохта, даричаи хеле баланди камбареро дидам, ки ба рӯяш тахта-тахта оҳан зада шуда буд. Ба рӯи дарича гарду чанги маъдан нишаста, онро ба девори сангини шахта ҳамранг карда буд.

Вася-амак даричаро кушода, ба дарун даст кард. Чароғ даргирифт.

Ман, ки худро ба яке аз хазинаҳои зеризаминии «Ҳазору як шаб» афтода мондагӣ барин ҳис мекардам, бо чашмони аз ҳайрат бузургшудаи худ ба дарун нигоҳ карда, як хонаи сангини хеле васеъро дидам, ки тақрибан тамоми сатҳи он бо қуттиҳои болоиҳам чидашуда банд буда, танҳо дар як кунҷи он, дар наздикии дарча столу стул гузошта шуда буд.

Вася-амак аз таҳи стол як яшики холиро гирифтун оварда бар болои аробача гузошт. Баъд гашта ба хонача даромаду сарпӯши яшикеро кушода, аз даруни яшик як

қуттичаи чоркунҷаи дарози коғазинро берун овард. Ӯ қуттичаи коғазинро бо चुнон эҳтиёт дар даст нигоҳ ме-дошт, ки гумон мекардед, зарфи булӯрини ниҳоят нозук ва бебаҳоро бардошта меояд. Вася-амак бо ҳамон эҳтиёт, нӯг-нӯги по қадам монда, ба назди аробача омад ва қуттичаро беозор ба як кунҷи яшик гузошт.

Ман ба даруни қуттича нигоҳ карда, чор дона чизи сафеди дарозакро дидам, ки бо шакли худ пилтаи коғазини мушакро ба хотир меовард.

– Ашно, – гуфт Вася-амак, – ин ҷо биё. Ту болои стул баромада, як яшики ин қуттичаҳоро гирифта медиҳӣ, ман бурда ба аробача мемонам. Лекин эҳтиёт шав, ки на-афтӣ. Капсул надорад-ку, лекин ба ҳар ҳол, гуфта наме-шавад...

Яшики аробача пур шуда буд, ки Вася-амак дари хо-начаро қуфл карду гуфт:

– Донистӣ, ин чӣ будааст?

– Не, – гуфтам ман, – нафаҳмидам.

– Ҳе, ашно! – ба китфи ман тап-тап зада гуфт Вася-амак. – Кӯҳро талқон мекардагӣ ана ҳамин чиз-дия!

Баъд бо ханда илова кард:

– Агар ҳозир, Худо накарда, ба ин яшик ягон чарахса оташ афтад, ҳардуюмон ҳам рост ба ҷаннат меравем. Наметарсӣ, ашно? – ва бо табассум, чашмонашро нимроғ карда, ба ман нигоҳ карда истод.

– «Аз чумчуқ тарсӣ – арзан накор» гуфтаанд; метарси-дам – ҳамроҳатон намеомадам, – гуфтам ман далерона.

Ҳарду хандида фиристодем.

– Канӣ, рафтем, – гӯён Вася-амак аробачаро оҳиста ба ақиб тела тода, боз ба роҳи асосӣ даровард.

Аробача аз рӯи релсҳои силиқи ҷилдор ҳамвор шино карда мерафт.

Ман аз паси Вася-амак қадам монда, бо мароқ ба чор тарафи шахта назар мекардам.

Ғори шахта то рафт васеъ шуда, шифташ баландтар ва баландтар мешуд. Ҳавои шахта ҳам дараҷа ба дараҷа салқинтар мегардид.

Ногоҳ ман ҳис кардам, ки патинкаам тар шудааст ва

ба замин нигоҳ карда, дар равшании хираи чароғи шифт дидам, ки зери поямро об гирифтааст.

– Ҳамин қадар тоза мекунем, боз мебарояд ин об, – гуфт Вася-амак.

Садои ғарросие, ки пеш базӯр шунида мешуд, акнун то рафт пурзӯр мегардид.

Аз пеш боз як хамгашт баромад.

Аз хамгашт гузашта будем, ки ногоҳ дар пеши назар як дастгоҳи чоркунҷаи хонамонанде намоён шуд.

Дастгоҳ аз ғўлачӯбҳои ғафс-ғафси мазбут сохта шуда буд. Дар болои дастгоҳ ғарғараи электрикӣ шинонда буданд. Ғарғара аз тағ, аз кадом як ҷои чуқуре сатили калонеро, ки аз санг пур шуда мебаромад, боло мекашид. Коргаре, ки дар назди дастгоҳ, як пояшро дар зарчӯби он монда меистод, сатилро ҳам карда, ба вагонеткаҳо ҳолӣ мекард. Сатили ҳолӣ боз поён мерафту дар баробари поён рафтани он сатили пури дигаре боло мебаромад.

Дар назди дастгоҳ боз як коргари дигар меистод, ки вагонеткаҳои пуршударо пеш-пеш аз назди дастгоҳ дуртар ронда, ба ҷои онҳо вагонеткаҳои холиро кашида меовард.

Шамоли сарди ҳамешагии шахта аз ҷаҳи зери ғарғара мевазидааст.

Вася-амак аробачаро ба наздикии дастгоҳ бурда, қоматашро рост карду ба коргарон салом дод.

Коргаре, ки бо вагонеткаҳо сару кор дошт, бо сараш ба тарафи ман ишора карда аз Вася-амак пурсид:

– Ин каллакалон бачаи кӣ? Хеш-пешат намешавад?

– Не, – гуфт ба аломати рад низ сар ҷунбонда. Вася-амак. – Ҷияни чойхоначӣ, мева фурухта мешинад-ку.

– Ҳо-о... – гуфт коргар, – шинохтам, шинохтам, – ва ба ман рӯ овард.

– Даруни шахтаро мебинӣ? – таклиф кард ӯ бо табас-сум, аммо ман дар табассуми ӯ як чизи таҳдидомезеро дидам, ки хандашро ба заҳрханд монанд мекард.

– Мебинӣ? – такрор кард ӯ ва ба ҷавоби ман мунтазир нашуда, ногоҳ аз гиребони паси гарданам ва аз як поям гирифта маро озод бардошту бар болои ҷоҳ ҳам кард.

– Партоям? Партоям? – гӯён боз баланд қаҳқос зад

коргар.

Аз тарс чашмонамро маҳкам пӯшида гирифтам. Дилам қариб буд, ки аз бандаш канда шавад. «Наход партояд? Наход партояд?» мегуфтам худ ба худ.

– Партоям? Партоям? – гӯён боз баландтар ханда мекард коргар.

Намедонам, ин азоб чӣ қадар давом кард. Ман гӯё аз ҳуш рафта будам.

Чашм кушода дидам, ки дар рӯи замин истодааму Вася-амак он коргарро сарзаниш мекунад.

– Ин чӣ номаъқулӣ? – мегуфт ӯ, – қизиқӣ ҳамин тавр мешудааст магар?

Аммо коргар ба гапҳои Вася-амак эътиборе надода, бо ҳамон табассуме, ки аз ханда дида, ба заҳрханд наздиктар буд, ба ман рӯ овард:

– Хуб тамошо кардӣ? Чӣ хел будааст?

Мани бечора, ки мунтазири чунин муомила набудам, дар лаҳзаи аввал гаранг шуда, гӯшам ҷарангос мезад. Ман ҳайрон-ҳайрон гоҳ ба Вася-амак нигоҳ мекардам, гоҳ ба он коргари мулоимхунук.

Аммо баъд аз дақиқае ба худ омадам, ҳатто ба коргар чизе гуфтани шуда даҳон кушодам, вале овозам набаромад. Ба ҷои ин як табассуми зӯракӣ ва оҷизонае карда, қафо гаштаму ба сӯи дарвозаи шахта равон шудам. Сарам ҳам ва қадамҳоям суст буд.

Он рӯз тамоми рӯз хаёлам ба ҳамин воқеа банд буд.

Худро тасалли дода мегуфтам: «Хайр, одами қилиқхунук будааст-дия! Ба тавре шӯҳӣ кардани, маро тарсондани шуд». Аммо дилам гувоҳӣ медод, ки ин шӯҳӣ набуд, чизи дигар буд.

Ман нағз мефаҳмидам, ки агар ба ҷои ман, яъне ба ҷои «ҷияни чойхоначӣ, ки мевафурӯшӣ мекунад», ягон бачаи дигар, бачаи ягон ҳамкасби худаш мешуд, он коргар ин тавр шӯҳии хунук намекард.

Ин гуна воқеаҳо бисёр рӯй намедоданд, аммо, ба ҳар ҳол аҳён-аҳён рӯй дода меистоданд.

Ҳар дафъа, баъд аз чунин ҳодисаи нохуш, ман ду-се рӯз хаёли ва димоғсӯхта, ё худ, чунон ки дар тарафҳои мо мегӯянд, «пашмалоғдум» шуда мегаштам.

МУКОФОТИ ҚАДРШИНОСӢ

Баъди гашта омадани Қосимҷон тағоиям ба ӯ тамои дигар хел муомила мекардагӣ шуд. Ба Қосимҷон гапи сахт намезад, озор намедод, ба ӯ «уко», «укоҷон» гуфта муроҷиат мекард. Ҳатто, Қосимҷон гап назада бошад ҳам, ба гӯри Ҳотам лагат зада, як курта-эзори нав карда дод.

Ман шодӣ мекардам, ки тағоиям акнун ба қадри шогирдаш мерасидагӣ шудааст, ба ӯ ғамхорӣ мекунад.

«Аз як ҷиҳат қаҳр карда рафтани Қосимҷон ҳам дуруст будааст, – мегуфтам ман дар дилам. – Қадрашро шиносонд!...»

Қосимҷон ҳам розӣ менамуд. Дар лабаш бештар ханда медамид.

Аммо шодиҳои ман бармаҳал будааст.

...Абдулатиф-тағо кайҳо аз касалӣ хеста, кори чойхонаро боз ба дасташ гирифта буд.

Як рӯз ба шаҳр рафта, чун одат, шаб дар хона мондам. Пагоҳии рӯзи дигар мева гирифта, пеш аз ношӣ ба Зарчашма гашта омадам.

Борамро дар назди дари хонача монда ба чойхона рафтам. Дидам, ки дар назди самовор тағоиям нишастаасту Қосимҷон бошад, наменамояд.

Ман аз дасти тағоиям калиди хоначаро гирифта истода пурсидам:

– Қосимҷон канӣ?

– Қосим? Қосим рафт, – гуфт дар ҷавоб тағоиям ва каме фикр карда эзоҳ дод:

– Қишлоқашро ёд кардааст, ҷавоб гирифта рафт.

Чун дид, ки ман аз ӯ чашм наканда дар қоям рост истодаам ва гӯё ба суҳанаш бовар намекунам, қатъитар карда гуфт:

– Рав, қиянам, бевақт нашуда молатро пул кун, баъд гапзанон мекунем.

Тамоми он рӯз ҳушам ба Қосимҷон буд.

Мева баркашида меодам ё пул мегирифтам, ба чойхӯрон чой бурда меодам ё самоворро об пур мекар-

даму аммо худ намедонистам, ки чӣ кор карда истодаам: дар пеши назарам чеҳраи маъсуму маъюсонаи Қосимҷон, чашмони ғамгини ӯ меистод.

Ман ҳис мекардам, ки тағоиям ба ман рости гапро нагуфт, пай мебурдам, ки дар таги коса нимкосае ҳаст, «Қосимҷон ба ихтиёри худаш нарафтааст» – мегуфтам ман, аммо боз худро тасалли дода мегуфтам, ки шояд гапи тағоиям рост бошад, шояд Қосимҷон аз рости қишлоқашро ёд карда бошад? – Аммо дар қишлоқашон ягон каси наздик надоштани Қосимҷонро ба хотир меовардаму боз ба шубҳа меафтадам, боз дилам ба ҳазор кӯча даромада мебаромад.

То охири рӯз ягон фурсат нашуд, ки воқеаро аз тағоиям дурусттар пурсида гирам. Акнун, ки Қосимҷон набуд, на тағоиям ба сархорӣ вақт дошт, на ман.

Аммо бегоҳӣ, баъд аз кори чойхона, тағоиям боз ҳамон гапҳои пагоҳинаашро такрор кард, ки Қосимҷон худаш рафтани шудаасту вагарна тағоиям ба ӯ ягон гапи пасту баланд назадааст.

– Ба ман ҳеҷ чӣ нагуфтааст? – пурсидам ман бо умед.

– Не, ҷиянам,: – гуён ҷавоб дод тағоиям ва оҳе кашида ва бо ҳасрат даст ба зонуяш зада гуфт:

– Оҳ, ҷиянам!... – Ҳазор ҷоната фидо кунӣ, ки боз чигар-чигару дигар-дигар будааст! Ҳамин қадар гуфтам, ки ҳо, бача, нарав, дар қишлоқат чӣ номаъқули мекуни? Не, «юҳ, меравам» гуфту истод. Ман ҳам, масалан гӯем, зорӣ дорам, ки зӯрӣ не, ҷиянам. Дидам, ки нашуд, монам, ки равад. «Хайр, – гуфтам, – рав, аз ин ҷои беҳтарро, ки ёфта бошӣ, рав!»

Гапҳои тағоиям ба назарам рост намуданд. Дар ҳақиқат агар Қосимҷон ду пояшро ба як мӯза қава карда «меравам» гуфта бошад, тағоиям ҳам чӣ кор карда метавонист?

Аммо Абдулатиф-тағо косаашро лесида шуда боз гуфт, ки:

– Лекин, рости гап, ҷиянам, рафтаниаш ҳам бад нашуд. Вақтҳои охир дилу бедилон, нӯг-нӯги даст кор мекард, аз кори чойхона дилаш хунук шуда буд...

Ин гапҳои шунида боз ба шубҳа афтадам.

– Тағо, – гуфтам ман оҳиста ва аз шаккокии худ хиҷолат кашида, – тағо, мабодо-ку, Қосимҷона худатон ҷавоб надодед? Он рӯз ба вай «баро, рав» гуфта будед, охир...

Вале Абдулатиф-тағо сухани маро бурида бо озурдагӣ гуфт:

– Як гап задам ба мастӣ, ба қабчуқат бубастӣ! Он рӯз як шуда монд-дия, ҷиянам. Наход ба гапи ман бовар накунӣ?

– Пурсидам-дия, тағо... – нафаси дарозе кашида гуфтам ман дар ҷавоб.

Бо ҳамин дигар на ман аз вачҳи Қосимҷон гап кушодам, на тағоиям.

Гумон кардан мумкин буд, ки ин ҷо Қосим ном касе набуд, танҳо як хобу хаёле буд, ки омаду рафт.

Аммо ҷои холии сандуқи кирмхӯрдаи безанҷири ӯ, ки чангу ғубори тағаш ғанӯз нарӯфтагӣ меистод, бо забони ҳол мегуфт, ки не, Қосимҷон, ном як бачаи беҳонумон ва ғарибу дилшикастае чандин ҳафтаву моҳро дар ҳамин ҷо, дар ҳамин даргоҳ гузаронд, бо умед хизмат кард, аммо мукофоте надида боз ёди ватани номехрубонашро карду баромада рафт...

Ман аз рӯи одоб боз андак дигар нишастаму баъд аз ҷоям хестам, ки рафта хоб кунам.

Мисли ҳарвақта бо як даст гурми калони танаи харсеб ва бо дасти дигар нӯги берунбаромадаи болори хоначаро дошта, ба миёнаи душоҳаи дарахт баромадам ва аз он ҷо худро бар болои бом гирифтам.

Кӯрпа-бистари ману Қосимҷон ҳамеша дар ҳамин ҷо, дар сояи шоҳи барги харсеб лӯла кардагӣ меистод. Аммо акнун ин ҷо танҳо як кӯрпаи ман боқӣ мондааст...

Оҳиста кӯрпаро кушодам.

Болиштро дуруст мемонам гуфта будам, ки дар таги он латтапораи сафед барин як чиз ба назарам тофт. Гирифта бинам, чизе навишта шудагӣ. Давида лаби бом рафтаму дар рӯшноии чароғи шифти чойхона, ки ба "лаби бом наздик буд, коғазро аз назар гузаронидам.

Коғаз аз лӯндаи нимқadoқаи чой канда гирифта шуда, дар рӯи он бо ҳарфҳои калон-калони қачу килеб чунин навишта шуда буд:

«Муллоҳасан.

Тағот мана пеш кард. Рав гуфт.

Ман меравам. Ба қишлоқамон.

Хонаи Шокир-ако нарафтам. Рӯм нашуд. Худат ме-
донӣ-ку.

Хайр, уко. Мебахшӣ».

Ман бо дастони ларзон пушти коғазро гардонида ди-
дам, ки он ҷо ҳам ду-се калимаи дигар навишта шудааст:

«Муллоҳасан.

Ягона дӯсти ман ту будӣ.

Ман туро ҳеҷ вақт аз ёдам намебарорам. Ту ҳам гоҳ-
гоҳ ёд карда ист мани бекаса.

Хайр, укоҷон».

Муддате коғаз ба даст дар ҷоям шах шуда истодам.

Мисоли барқе, ки як лаҳза тофта, сар то сари осмони
тираро чун рӯз равшан мекунад, ин коғаз тамоми воқе-
аро ба назари ман аз аввал то охир аён кард.

Вақте ки Қосимҷон хабари нотобии тағоиямро шунида
бозгашта ба чойхона омад, тағоиям ўро аз пешаш
наронд, балки баръакс, ба ў забони хуш нишон дод,
мехрубон шуд, чунки мехост, ки Қосимҷонро аз ягона
одами ғамхораш, яъне аз Шокиртароша ҷудо кунад. Чун
дид, ки дар ин кор пурра ба мақсадаш расидааст ва
Қосимҷони бечора дигар дар тамоми Зарчашма ягон па-
ноҳгоҳе, ягон парасторе надорад, бе ҳеҷ ибто ўро баро-
варда пеш кард. Пухтакорино бинед, ки ў ҳатто масъалаи
маро ҳам фикр карда, мабодо монев нашавад гӯён
Қосимҷонро дар набудани ман бароварда фиристодааст.

«Қишлоқашро ёд кардааст, ҷавоб гирифта рафт...»

«Морбоз» гуфта буд як рӯз Шокиртароша тағоиямро.
Ҳақиқатан морбоз будааст ин тағоии ман, морбоз!.... Чӣ
тавр ман ўро дӯст медоштам, ҳурматаш мекардам, аммо
ў...

Ногоҳ ба худ омада, тирвор ба замин фаромадам ва
давида рафта дари хоначаро тела додам. Дар аз дарун
баста буд. Даст бардоштам, ки дарро кӯбам. Аммо да-
стам худ аз худ паст шуд, ман якбора сусту беҳол шуда,
бо китфам ба сутуни дар така кардам.

Чӣ лозим? Аз ин кори ман фоидае мерӯяд магар?

Хуб, гуфтем, ки ман тағоиямро аз хобаш хезонда, доду фарёд бардоштам. Аммо ин хел як одами сангдил, ин хел одами бераҳм оё ба гапи ман гӯш медиҳад? Ба гапи ман даромада Қосимҷонро гардонда мебиёрад?

Хаёли хом!

Ханда мекунаду мегӯяд, ки ман, масалан гӯем, дево-нагӣ накунаму ба ҳар дег кафлес нашавам ва ба ҳар нон ҷазза ва беҳтараш, ки рафта хоб кунам.

Аз ӯ гапи мебаромадагӣ ҳамин.

Айёр, фиребгар, морбоз...

Морбоз...

Ба сарам ногоҳ фикре расид: ба пеши Шокиртароша равам- чӣ?

Дуруст аст, ки Қосимҷон ба гапаш надаромада, ӯро хеле хафа кард, аз худ ранҷонид, аммо охир ӯ Абдулатиф-тағо нест, одами дигар аст, бояд фаҳмад, ёрӣ диҳад!

Ман боз ҷон гирифта, аз остонаи дари хоначаи тағоиям ҷаҳида ба кӯча фаромадаму ба сӯи хобгоҳи коргарон давидам.

Шокиртароша хоб будааст, тирезааш торик буд. Аммо ӯ маро бисёр интизор накард, дараширо даррав кушода ҷароғ даргиронд.

Вай ба ман, ки ҳашшосанон нафас мекашидам ва аз сару рӯям арақ мерехт, лаҳзае хоболудона назар карда истоду ҷомаашро, ки ба китфаш партофта буд, дуруст карда гуфт:

– Ҳа, чиба истодӣ? Модом, ки омадӣ – даро! – ва дарро аз паси ман пӯшида ҳамёзае кашиду паси столро нишон дод:

– Ку, бишин!

Баъд худ дар муқобили ман, дар он тарафи стол ништа ва ба ҷомааш сахттар печида бо оҳанги истехзоомез гуфт;

– Хӯш, қияни Латиф! Кадом шамол парронд? Ба тарафҳои мо омада мондӣ?

Ман чизе нагуфта хати Қосимҷонро, ки ҳанӯз дар дастам буд, ба ӯ дароз кардам.

Шокиртароша хатро гирифта лаҳзае бо тааҷҷуб ба сӯи ман нигоҳ карда истоду баъд аз ҷояш нахеста ба болои

сараш – ба токчаи сари стол даст дароз карда, аз он ҷо айнакашро гирифт.

– Ҳм! – гуфта монд ӯ хатро хонда шуда ва аз ҳамон токча як носдони нуқракӯбро гирифта нос кашиду ришчаашро дошта хеле вақт хаёл карда монд.

Баъд, гӯё ба як қароре омада, хатро ба пеши ман партофту гуфт:

– Хӯш, чиба пеши ман омадӣ, қияни Латиф? Аз ман чӣ меҳоҷӣ?

– Овардан даркор Қосимҷона, – гуфтам ман оби даҳонамро фуру бурда.

Шокиртароша шартӣ рӯяшро ба тарафи ман гардонда бо қиёфаи тамасхуромез ва овози баланд тез-тез гап зада гуфт:

– Чия?! Овардан даркор? Қосима? Ҳа, устокорҳо! Чӣ, кори чойхона бе Қосим раҳ нарафта монд? Даркор бошад, рав, худат гирифта биёр, ана вай хушмӯйлаби туро фиристодагӣ гирифта биёрад!

Ман оҳиста гуфтам:

– Мана Абдулатиф-тағо нафиристодааст. Ман худам омадам.

Аммо Шокиртароша ҳамчунон бо оташинӣ ба гапаш давом меод:

– Худат омадӣ ё вай рӯбоҳ туро фиристодааст – чӣ фарқ дорад? Алихӯчаю Хӯчаалӣ! – баъд якбора ором шуда, секин-секин, гӯё ба худаш гап зада гуфт:

– Вай ландаҳури ношуд, вай фариштаи аз зоида шуданаш пушаймон, вай хари аҳмақ кири оворагӣ ҳам намекунад. Даъвогари суст қозиро муттаҳам кардааст. Аҷаб мекунад тағот, хуб мекунад. Қандаша занад!

Шокиртароша боз нос кашиду ба тиреза нигоҳ карда монд.

Ман, ки ба умеди оташ омада аз оташгиракам ҳам ҷудо шуда будам, тамом моту мабхут, тамом гаранг шуда менишастам.

Охирин умед ҳам аз даст рафт. Акнун чӣ кор кунам? Ё худам Қосимҷонро кофта равам? Аммо ба куҷо? Роҳи қишлоқи ӯро надида бошам...

Ин буд Шокиртароша маро як қад парронда дод зад:

– Ҳой, ландаҳури дуввум! Ҳамин хел шиштан мегири? Мемонӣ ё наемонӣ одамҳо хоб кунанд? Ба ҳаёлат ҳама ту барин бекор ҳастанд? Хез, аробаатро каш!

Ман часта аз ҷоям хестаму тирвор худро берун задам.

Берун баромада дақиқае ҳайрон истодам, баъд сояамро базӯр кашида ба сӯи ҷойхона равон шудам.

Оҳиста рафта болои боми ҷойхона баромадаму рӯ ба осмон дар ҷогаҳ дароз кашидам.

Қосимҷони берӯзӣ... ҳозир дар кучо бошад вай?

Боз ба дари ягон одамӣ бегона рафта даромада бошад? Ё ҳанӯз ҳам ба қишлоқашон нарасидаасту дар ин шаби тираву тор дар кадомин як пайраҳаи кӯҳистон қадам мезанад?

«Нашуд, ландаҳур» гуфт нав ўро Шокиртароша.

Чаро баромада рафтан гирифтӣ? Наход дар Зарчашма ғайр аз ҷойхона ҷои дигаре ва ғайр аз тағои қадрношиноси ман одами дигаре ёфт нашуд? Ақаллан то омадани ман сабр мекардӣ, ду кас шуда ягон илоҷе меёфтем, охир...

«Одам, ки бадбахт шуд, ба ў дигар рӯзи беҳбудӣ набудааст» мегуфт Қосимҷон.

Наход гапи ў рост бошаду дар дунё раҳму шафқат, ҳақиқат гуфтани чизҳо набошад?

Нафасам танг шуда, гулӯямро чизе фишор меод.

Шаҳрро гӯё об бурдааст, чор атроф – хомӯшӣ, пашшае пар намезанад. Танҳо шаввоси дарёча ба гӯш мерасад. Он ҷо оби беқарор сар ба сангҳои хоро зада, нолаву афғон мекунад...

* * *

Баъд аз он ки Қосимҷон ба қишлоқашон баромада рафт, Зарчашма дар назари ман ҳусну ҷозибай пештараашро гум карда буд. Дар Зарчашма ман дигар ягон ҳамдаме надоштам, ки ба ў дарди дил кунам, дигар касе набуд, ки ба ман шеърӯ афсона гӯяд, саргузашташро нақл кунад.

Ҷойхона ҳам ба назарам сел рӯфтагӣ барин, ноободу ҳолӣ менамуд.

Бо тағоиям ҳам муносибатам сард шуда буд.

Ноодамие, ки ӯ дар ҳаққи Қосимҷон раво дида буд, ҳеҷ аз хотирам намерафт. Ман худ ба худ мегуфтам, ки агар лозим ояд, вай маро, ҷияни худаширо ҳам, бе ҳеҷ як истиҳолаву рӯихотир аз хонааш зада пеш мекунад.

Хафаву бедимоғ мегаштам, дамдузд шуда будам. Кӯшиш мекардам, ки ба чашми тағоиям камтар намоям, гап пурсад – ҷавоб медодам, – вагарна-не. Хулласи калом, аз ӯ тамом дилмонда шуда будам. Ҳатто, бар рӯяш «тағо» гуфта гап занам ҳам, дар ғайбаш ба «тағо» гуфтан ҳеҷ забонам намерафт ва ман дигар ўро дар дилам танҳо «Абдулатиф» гуфта ном мегирифтам.

Абдулатиф ҳам гӯё инро ҳис мекард, аммо сир намеод.

...Пештарҳо ман ҳанӯз ба дари ҳавлиамон нарасида, ҳаракати гашта ба Зарчашма рафтанро мекардам, аммо акнун кӯшиш мекардам, ки ягон баҳонае ёбаму як-ду рӯзи дигар дар шаҳр монам...

ҲАСАД

Қосимҷон боре аз як китоби арабӣ шеър хонда гуфта буд, ки «касоро бахт баргардад, шикаст андар шикаст афтад».

...Як бегоҳӣ аз мошин фаромада, ба кӯчаи худамон рост шуда будам, ки аз пеш Карим, ҳамон ҳамсоя ва ҷӯраи худам Карими Калпеса баромада омад.

– Ҳа, савдогар, – гуфт ӯ маро дидан замон.

Аз рӯзе, ки ман ба Зарчашма рафтуомад мекардагӣ шудам, вай ба ман ҳамин тавр «савдогар» гуфта хитоб мекард. Ман ҳам, ки на аз рӯи кина гуфта шудани ин суҳанҳоро мефаҳмидам, хафа нашуда, дар ҳол мегуфтам:

«– Ҳа, бекорхӯча!»

Аммо ин дафъа ҷавоби ман дар даҳонам монд.

Дар тани Карим ба монанди корҷомаи коргарон як камзӯлчаи кабудӣ сатин буда, тарафи пеш ва гирди остинҳои он аз ранг сиёҳ шуда буд. Дастони Каримро низ ранг сип– сиёҳ карда буд. Дар як тарафи рӯяш ҳам як доғи сиёҳи дарозе нақш ёфта буд. Карим гӯё дигархелтар

шуда, ба назарам аз будаш калонсолтар, сипоҳтар ме-
намуд. Вай ба ман гӯё ҷавобаландона нигоҳ мекард.

Туфамро фуру бурда:

– Ӯҳӯ, хар ҳамон, тӯқум дигар-ку! – гуфтам ман ба ҷои
ҷавоби одатӣ.

– Худат хар! – гуфта ҷавоб дод Карим, вале зуд аз сав-
латаш фаромада, ҳикоя карда дод, ки қариб як ҳафта
инҷониб дар газетахона кор мекардааст. Ҳоло ҳозир
шогирд будааст, шогирди ҳуруфчин. Коргароне, ки ҳар-
фи газетаро мечинанд, ҳамин хел, «ҳуруфчин» номида
мешудаанд. Кори ҳуруфчинҳо барин кори зарур набуда-
аст дар газетахона.

– Бе мо газета намебарояд-дия! Он тарафаша худат
фаҳмидан гир! – гуфт Карим дар ин ҷои гапаш.

Баъди ду-се ҳафта, зиёдаш баъд аз як моҳ Карим ҳам
ҳуруфчин мешудааст. Умуман, мӯҳлати шогирдӣ ду-се
моҳ будаасту аммо устои Карим гуфтааст, ки зеҳни Ка-
рим тез будаасту вай, усто, амин будааст, ки як моҳ нагу-
зашта Карим ба ҳуруфчинӣ мегузарад.

– Ҷудо одами нағз баромад устои ман! – гуфта монд
Карим.

Карим инчунин гуфт, ки корхонаашон ошхона ҳам
доштаасту таомҳояш арзон-арзон будааст. Заборнияш
ҳам акнун 600 грамм будааст. Ғайр аз ин ҳар моҳ ба кор-
гарон барои сарулибос ва авқотворӣ талон ҳам меода-
аст.

Дар ин ҷои ҳикояташ Карим тарошаи аз бом афтодагӣ
барин карда, нохост гуфт, ки ба ӯ аз корхонаашон ҳар
литраш яксӯмӣ карасин додаанд ва ҳол он ки ман, ба Ка-
римино ҳамсоя ва ба худӣ Карим ҷӯра ҳисоб шавам ҳам,
дирӯз як литр карасинро ба онҳо бистсӯмӣ пул кардаам.

Агар вақти дигар мешуд, ман ба ин пичинги Карим
дамхӯр шуда наемондам, албатта мегуфтам, шукр ку-
над, ки ман карасинро ба онҳо бо нархи бозор, яъне 28 –
30 сӯм нафурухтаам. Аммо ҳоло гӯшамро ба карӣ ан-
дохтаму гапро ба дигар тараф гардонида гуфтам.

– Исто, ки Карим, расми газетаро чӣ хел карда меги-
рифтаанд?

Дар ҳақиқат ин савол чандин маротиба маро гаранг

карда буд. Ҳар гоҳ ки дар газета расмеро дидам, ҳайрон мешудам, ки онро чӣ хел мекашида бошанд. Охир ба чунин қарор омада будам, ки дар газетахона як мошини махсусе мешаваду шахсеро, ки расмаш ба газета бояд барояд, дар рӯ ба рӯи ҳамон мошин оварда мешиноманд ва он мошин барои ҳар як нусхаи газета як бор сурати он шахсро мегирад. Лекин боз дар дилам шубҳа пайдо мешуд, ки хуб, гуфтем, ки сурати хонаву иморатҳо, сурати дарёву кӯҳҳоро чӣ тавр мекашанд? Кӯҳ, ё дарёро ба пеши мошини газетахона оварда намешавад-ку, охир! Хулоса, ин чиз барои ман як муаммои сарбаста буд.

Вале Карим ба саволи ман ҳеҷ фикр накарда гуфт:

– Клише мекунанд-дия!

– Чӣ мекунанд? – гуфта пурсидам ман ки аз гапи ӯ чизе нафаҳмида будам.

– Клише, ҳафтафаҳм! – гуфт Карим мисли муаллимҳо гап зада, аммо ногоҳ даст афшонду илова кард:

– Зӯр назан, то ба чашмат набинӣ – намефаҳмӣ, – ва таклиф кард, ки: – Агар хоҳӣ, пагоҳ охирҳои кор биё, ҳамаашро нишон медиҳам.

Ман хурсанд шуда гуфтам, ки албата меравам, вале ба ҳар ҳол аз рӯи эҳтиёт пурсидам, ки маро ба он ҷо роҳ меода бошанд?

– Ман, ки гуфтам – тамом, мондан мегиранд! – гуфт дар ҷавоб Карим, аммо бояд аз ҳад боло рафтанаширо ҳис карда бошад, ки худаширо дошта натавониста баланд хандида фиристонд.

– Расо калонгап шудай-мӣ? – гуфтам ман ҳам хандида.

– Гард, оббозӣ мекунем, – гуфт Карим ба ҷои ҷавоб, – ман ҳоло сару рӯямро шустигим не.

Ман ҳам лингаву сабадамо бурда ба хона партофтаму ба лаби дарё фаромадам ва мову Карим то фуру рафтани офтоб оббозиву обпошӣ кардем.

Карим аз дидани ман шод бошад, хурсандии ман дучандон буд: ҳам шодӣ мекардам, ки Каримро дидаму мисли пештара бо ӯ шӯхиву бозӣ мекунам, ҳам хурсанд будам, ки бо баҳонаи тамошои газетахона боз як рӯзи дигар дар шахр мемонам.

Аммо афсӯс, ки шодиву хурсандии ман аз биниам ба-

ромад.

Рӯзи дигар наздики корбаро ба газетахона рафтам, ки Карим ба таги дарвоза баромада истодааст.

– Як ҳафта баъд меомадӣ ҳам мешуд! – гуфт ӯ ки аз афташ хеле интизор шуда будааст.

Мо аз қаровулхона гузашта, ба рӯи ҳавлии газетахона баромадем.

Рӯи ҳавлии корхонаро, ки сар то сар хиштфарш буда, тоза рӯфта шуда буд, биноҳои сурхи хиштини газетахона монанди ҳарфи «П» аз се тараф ихота карда буданд. Аз нисф зиёдатари рӯи ҳавлиро тоқ соя мекард.

– Ангур пухтааст-ку!- гуфтам ман бар болои сарам назар афканда.

– Лекин ангури мо намефурӯхтагӣ-дия, тақсир! – гӯён ҳазл кард Карим.

Мо рост ба пешгаҳи ҳавлӣ рафта, аз дари калони кушодагӣ дохили бино гардидем.

- Ман аз остона гузашта, дар ҷоям истода мондам.

Дар сар то сари хонаи дарози сертиреза қуттиҳои ҷӯбини партамонанд, вале аз парта баландтар ба тартиб қатор гузошта шуда буданд. Дар рӯи ҳар як қуттӣ боз як қуттии бориқак, вале паҳн ва монанди орохона серхоначае меистоду ҳар як хонача аз оҳанпораи майдамайдаи сиёҳу равшанин пур буд. Дар сари бисёрии қуттиҳо коргарон ҳам шуда, бо он оҳанпораҳо ким-чӣ коре мекарданд. Аз ҳар тараф, аз сари ҳар як қуттӣ чириқ-чириқ садои маҳине ба гӯш мерасид, ки хониши гунҷишкнор ба хотир меовард.

Ба машом як бӯи аҷоиб мемерасид, ки ҳам бар бӯи карасин монанд буд, ҳам бар бӯи оҳан ва ҳам бар бӯи мум.

– Ана ҳамин ҷо сеҳи мо, сеҳи ҳуруфчинӣ! – бо ғурур хитоб кард Карим ва аз остини ман кашид, ки «рафтем!»

Вай маро ба як кунҷи сеҳашон гирифта бурд.

– Ана ин кассаи ман! – гуфт ӯ дар пеши як қуттии партамонанд истода. – Ана ин тагангӣ қуттии калонаш – реал, ана ин хоначадораш – касса! – гӯён ба ман фаҳмонд ӯ, – дар ин хоначаҳо бошад, ҳарф меистад. Мана бин! – ва ӯ як дона оҳанпораро гирифта ба дасти ман дод.

Ҳарфе, ки Карим ба дасти ман дод, ба донаи гӯгирд

монанд буда, аммо аз донан гӯгирд кӯтоҳтар ва хеле паҳнтар буд. Дар миёнааш хурдакак ковокие дошт, гӯё ки бо нӯги кордча андак тарошида бошандаш.

– Ҳарф ҳамин аст, Карим? – гуфтам ман ҳайрон шуда. – Оҳанмайда-ку ин!

Карим, ки ду даст ба камар монда, бо табассуми олимӣ кимёгаре ба ҳаракатҳои ман назар карда меистод, хандида гуфт, ки ба нӯги оҳанпора нигоҳ кунам.

Ман ба оҳанпора дурусттар нигариста, дар ҳақиқат дидам, ки дар сари он ба монанди ҳарфи «а» шакли барҷастае ба назар мерасад, аммо аҷоиб, ки ин ҳарф гӯё чаппа рехта шуда буд.

– «А», – гуфтам ман ба оҳанпора синча карда, – ҳарфи «а». Лекин чаппа барин-мӣ, Карим?

– Ҳо, чаппа, – гӯён тасдиқ кард Карим ва эзоҳ дод ки:

– Мӯҳро надидаӣ? Ҳарф ҳам мӯҳр барин чаппа мешавад. Вақте ки нақшаш ба қоғаз гузашт, роста шуда мебарояд. Мана! – гуфт ӯ ва ҳарфро аз дасти ман гирифта, ба кафаш зер кард, баъд дасташро нишон дод, ки ҳақиқатан нақши ҳарф роста баромадааст.

– Номата чинам? – гӯён таклиф кард Карим ва аз паҳлӯи кассааш як асбоби оҳаниро гирифт, ки шаклаш ва ҳатто хурдию калониаш ба қаламдони мактаббачаҳо мемонду танҳо бо ҳаминаш аз қаламдон фарқ мекард, ки сарпӯшаш набуду фақат ду тарафаш девора дошт. Ғайр аз ин дар миёнааш ҳам як парча оҳан дошт, ки Карим онро ғеҷонда болотар баровард.

– Номӣ ин – верстатка, ҳарфро ба ҳамин мечинанд, – гӯён шарҳ дод Карим ва ба яке аз хонаҷаҳои касса даст бурда ҳарфиро гирифт «чириққӣ» кунонда, ба верстатка гузошт. Вай боз се-чор маротибаи дигар дасташро ба хонаҷаҳои касса бурда оварду шуд! гӯён қоғазпораеро гирифта бар болои ҳарфҳои чидагиаш пахш намуд ва қоғазро ба ман дароз кард.

Дар рӯи қоғаз бо ҳарфҳои, ки айнан монанди ҳарфҳои китоб буд, номӣ ман, яъне калимаи «Ҳасан» нақш ёфта буд!

Маро чунон як хурсандие рӯй дод, ки даҳонамро ба як ҷо ғун карда наметавонистам.

– Ҳа-сан – ҳиҷча карда хондам ман. – Ҳа-сан! Э, ту бутун усто шудай, Карим!

Карим қаноатмандона ханда карда, боз якчанд калимаро чида нишон дод: «Ҳасан ва Карим», «Дадои Ҳасан дар ҷанг», «Ҳасан, корхонаи мо читу» ва ҳатто: «Ҳасан Мукаррамро нағз мебинад».

Баъд Карим ба ман оҳанмайдаҳои дигарро ҳам нишон дод, ки аз оҳанпораҳои аввала дида кӯтоҳтар буданду дар нӯгашон нақши ҳарф надоштанд.

– Ману ту вақти навиштан баъди ҳар калима ҷои ҳолӣ монда меравем, лекин дар газета байни калимаҳо ана ҳамин чизро мемонанд, – гуфт Карим.

Карим маро ба кунҷи дигари сеҳашон бурда, як қатор кассаҳоро нишон дод, ки дар хонаҷаҳошон танҳо понздаҳ-бистой ҳарф буду бас, аммо ҳама ҳарфҳои калон-калон.

Сарлавҳаро ана аз ҳамин ҳарфҳо мечинанд, – гуфт Карим.

Ин ҳарфҳои калон ҳам ҳар хел мешудаанд, як хелашон ғафс-ғафс, хели дигар – маҳин, баъзеҳошон монанди хати бо қалам навишта шудагӣ қач, баъзеи дигар – дароздарози рост.

Баъд аз он Карим як кассаро рафта нишон дод, ки ҳарфҳои он аз ҳарфи кассаи Карим дида, бориқтару маҳинтар буданд.

– Ин хел ҳарфро «петит» мегӯянд, – гӯён шарҳ дод Карим. – Агар дида бошӣ, дар саҳифаи чоруми газета аз ҳама поёнашба «Адреси идора» гуфта менависанд-ку? Ана ҳамон хатро аз ҳамин ҳарфи петит мечинанд.

Ман қоил шуда гуфтам:

– Расо майда будааст-дия; қариб, ки чашмам нагузарад!

Карим дар ҷавоб хандида гуфт:

– Э, ин чӣ? Ту ана инаша-бин! – ва аз кассае, ки дар паҳлуи кассаи ҳарфҳои «петит» меистод, як ҳарфро гирифта ба ман дароз кард.

Ҳақиқатан ин ҳарфи нав аз майда ҳам майдатар буд. Дар бориқӣ мисли сӯзан ва дар тунуқӣ мисоли пардаи пиёз буд он ҳарф.

– Ўхӯ, ба ин ҳарф микроскоп даркор шуда монд-ку! – гуфтам ман. – Чиндана ш ҳуб азоб будагист-куя, Карим!

Аммо Карим боз хандида гуфт, ки не, чидани он ҳеҷ азоб нест, чунки ҳар як ҳарф хоначаи алоҳида дорад (масалан, гуфт Карим, барои ҳарфи «а» як хоначаву барои «б» хоначаи дигар) ва ҳуруфчинҳо ҳар як ҳарфро аз хоначаи ҳудаш, ба нӯги он нигоҳ накарда гирифта н мегиранд.

Ҳарфро аз дасти ман гашта гирифта Карим гуфт: – «Нонпарел» мегӯянд номи ин ҳарфро, чӯраҷон «нонпарел»!

Ман номи тоҷикии онро ёфта аз номи аҷоиби ҳарф завқ карда гуфтам:

– Нонпар гӯ, Карим, нонпар! Худи сими нонпар барин будааст ҳудаш ҳам.

Карим маро бо устояш ҳам шинос кард. Аз чӣ бошад, ки ман устои Каримро мард ҳаёл мекардам, аммо вай як зани миёнақади ҳеле калонсол ва чашмбабуд будааст, ки мӯйҳои маллатобашро ба зерӣ рӯймол гирифта, як пойҷомаи дарозро, ки камарбанд низ дошту агар сафед мешуд, аз яктаки духтурҳо фарқ намекард, пӯшида гирифта буд.

Баъд мо аз бино набаромада, ба сеҳи дигар гузаштем, ки сеҳи чоп будааст.

Дар он ҷо чорта мошини чоп меистод, ки ҳама аз мошини боркашон ҳам калонтар буда, бо гур-гури худ гӯшро кар мекард. Аз паҳлӯи ҳар як мошин, аз замин қариб як метр болотар зиначаҳои оҳанин дуруст карда шуда буд, ки дар болои онҳо якнафарӣ коргар меистод. Коргарон аз рафи васеъ ва андаке ҳамидаи болои мошинҳо яктахтагӣ коғаз гирифта, ба чарҳи ғафси мобайни мошин фароварда ҷафс мекарданд ва чарҳ, ки чустақҳои оҳанин дошту он чустақҳо кушодаву пӯшида мешуданд, бо ғарроси баланд тахтаи коғазро ба гирди ҳудаш печонида, аз болои ҳарфҳои чидашуда, ки ду саҳифаи газетаро ташкил мекарданд, пеш меғелид ва коғазро, ки акнун як рӯяш газетаи тайёр шуда буд, бар болои як панҷараи аз газета калонтар партофта, боз пас мегашт. Он асбоби панҷарамонанд бошад, ҳамин ки чарҳ ақиб рафт, рост шуда, газетаро ба пештахтаи мо-

шин мепартофт.

Гулдурроси мошинҳо чунон баланд буд, ки замини зери по якзайл-меларзид. Сирри сурати газетаро ҳам Карим ба ман дар ҳамин сеҳ нишон дод.

Як навъ асбоб мешудааст, ки номашро «синкограф» мегуфтанд. Ана ҳамон асбоб сурати одиро, ки дар фотография тайёр мекунанд, гирифта ба рӯи порчаи қўрғошим мегузaronидааст, ки номи он мешудааст «клише». Баъд клишero оварда, дар байни ҳарфҳои чи- дашуда, дар «саҳифа» ҷо мекардаанд ва сурат ҳам дар баробари ҳарфҳо чоп шуда баромадан мегирифтаст.

– Ана худат бин! – гӯён Карим маро ба паси яке аз мошинҳои чоп кашола кард.

Он ҷо як аробачаи оҳанин меистод, ки ба аробачаҳои бағочкашонии роҳи оҳан монанд буд. Дар рӯи суфтаву силиқ ва равғанини он ду «саҳифа»-и қўрғошимини газета гузошта шуда буд.

– Он ду саҳифа, ки чоп шуд, – гуфт Карим ба сӯи мошин ишора карда, – баъд ин дутаашро ба мошин мегиранд, – ва бо ангушт миёнҷои яке аз «саҳифа»-ҳоро нишон дода хитоб кард: – Ана клише!

Ман дар миёнаи «саҳифа» ҳақиқатан як тахтача қўрғошимро дидам, ки рӯяш пур аз нуқтачаҳои холмонанди майда буд. Кас дурусттар нигоҳ кунад, медид, ки ин холчаҳо дар баъзе ҷо зичтар ва дар баъзе ҷо сирактар шуда, расми одамеро ташкил медиҳанд.

Мо чунон саргарми тамошо шудаем, ки аз бевақт шудани рӯз беҳабар мондем. Танҳо пас аз он, ки якбора дар тамоми сеҳҳои корхона ҷароғ даргирифтӣ ҳама ҷо рӯз барин равшан шуд, Карим ба соати девории сеҳ нигоҳ карду гуфт:

– Ўҳ, соат нӯҳ шудааст-ку қариб! Бас будагист тамошо-а, Ҳасан?

Мо боз ба сеҳи Каримино гузашта, ба рӯи ҳавлӣ баромадем.

Дар сеҳи Каримино тақрибан касе намонда буд, танҳо ду-се кас ҷароғи сари кассаҳошонро даргиронда, ҳарф меҷиданд.

Дар рӯи ҳавлӣ, дар назди қаровулхона, бар рӯи нимкати ҷўбин ду кас нишаста ҷой менӯшид.

Яке аз онҳоро, ки ришу мӯйлаби сафед дошту рӯймолро ба сараш салла карда печонида буд, ман рӯзона дида будам. – Вай – қаровули газетахона буд.

Аммо шахси дигареро, ки дар тарафи дигари нимкат пиёла дар даст ба гапи қаровул гӯш андохта менишаст, ман бори аввал медидам. Вай як марди қоқинае буда, дар тан гимнастёрка ва дар по мӯза дошту нӯги як остинашро, ки холи буд, ба тасмаи командирӣ тиққонда монда буд.

– Директор! Нав аз ҷанг омадагӣ. Орденаш ҳаст! – маро нихта карда пичиррос зад Карим ва пеш рафта салом дод.

Ман ҳам ба директор «салом» гуфтам. Директор рӯяшро ба тарафи мо гардонда ва чашмонашро нимроғкунон ба мо нигариста алек гирифт ва аз Карим пурсид:

– Ҳа, Салимов, нағз ҳастӣ?

(Ман бори аввал медидам, ки ғайр аз муаллимон касе ба Карим номи падарашро гирифта гап зада бошад: аз чӣ бошад, ки ба Карим рашкам омад).

Баъд директор маро нишон дода ба Карим гуфт:

– Ин кӣ? Ин ҳам ба кор даромаданӣ аст?

Чӣ сабаб, ки Карим дар ҷавоб андаке дасту по хӯрда ва сурх шуда гуфт:

– Не, муаллим... Ин – Ҳасан, ҳамсоия мо... Тамошо кун нам гуфта омадааст.

– Бисёр нағз, бисёр сара, – гуфт директор ва ба худи ман муроҷиат карда пурсид:

– Ту дар кучо кор мекунӣ, писар?

Ман, ки аз хиҷолат сарамро ҳам карда ва қавоқамро андохта ва бо нӯги поям заминро хат кашида меистодам, ҳеҷ чиз нагуфтам.

Аммо Карим ба ёрии ман омада гуфт:

– Не, ин ҳамту, муаллим... Ҳеҷ ҷоба кор намекунад.

– Ҳо-о... – гӯён мад кашид директор ва дигар ба ман кордор нашуд.

...Мо бо директор хайрухуш карда берун баромадем.

Вақт хуфтан шуда, кӯча тип-торик гардида буд. (Он вақтҳо танҳо ба корхонаҳо қувваи электрик медоданд). Мо шитоб нокарда, ба таги поямон нигоҳ карда қадам мезадем.

Ман тамошои газетахонаро бори дигар аз пеши назарам мегузаронидаму худро дар як ҳолати аҷоиб ҳис мекардам: гӯё ки ба Карим ҳасад мебудам, рашк мекардам, вале намедонистам, ки чаро?

– Читу корхонаи мо, Ҳасан? – гӯён риштаи фикру хаёли маро бурид Карим.

– Бад не, – гуфтам ман дар ҷавоб ва худам савол кардам, ки:

– Хайр, лояш чӣ хел будааст?

Карим гапи маро нафаҳмид.

– Лояш? Чӣ хел лой? – гуфта пурсид ӯ.

– Пулаш-дия, афандӣ!

Карим хандида гуфт:

– Кай мефаҳмам ман ин гапҳои савдогарита! Ҳамту гӯй-дия! – ва ба саволи ман ҷавоб дода гуфт:

– Ҳоли ҳозир, то усто шуданама, дусаду чанд сӯм. Баъд ба устоӣ, ки гузаштам, шашсад – ҳафтсад сӯм мегирифтагӣ мешавам.

– Намур бузакам, баҳор мешавад, алаф меҳӯрӣ! – гуфтам ман. – Дусад сӯм! Пфф!.. Ҳамин ҳам пул шуд? Ман ин хел пулро дар як рӯз меёбам! Аммо Карим қаҳр накарда, балки баръакс, бо тамкин ва оромона гуфт:

– Пули ту ёфтагӣ дигару пули ман ёфтагӣ дигар...

Гапи Карим ба ман саҳт расид.

– Ёхӯ! – гӯён хитоб кардам ман аз роҳам бозистода. – Ба газетахона рафта хеле гапдон шуда мондай, Каримҷон! Хайр, чиба пули шумо дигар будаасту пули мо дигар?

Карим, ки низ аз роҳ бозистода буд, бо ҳамон ҳавобаландӣ гуфт:

– Чунки мо, Ҳасан, меҳнат карда пул меёбему шумо ҳамту... миёнатона дард накунонда пул кор мекунад!

Дар торикии кӯча рӯи якдигарро дуруст дида намешуд, вале бо вучуди он ман пай бурдам, ки дар рӯи Карим як табассуми истехзоомезе сайр мекунад, табассум мекунад, ки гӯё ӯ аз ман дар ягон чиз бартарӣ дошта бошад.

Ман худамро базӯр аз дастбагиребоншавӣ нигоҳ дошта, бо таҳдид гуфтам:

– Даҳоната пӯш, Калпеса! Дониста гап зан!

Дар ҷавоб Карим хандида гуфт:

– Майлаш, мо – калпеса! Баъзе касҳо барин савдогар набошем шуд! – Вале бо ҳамин ҳам қаноат накарда илова намуд:

– Ҳаромхӯр набошем шуд!

Агар Карим ҳамин гапи охиринашро намезад, яъне маро «ҳаромхӯр» намегуфт, маншаву моҷарои мо аз ҷанги даҳонакӣ ба ҷанги ҳақиқӣ мубаддал намешуд, албатта. Аммо, вақте ки ӯ ҳамин хел як гапи ифлосро оварда ба ман часпонд, ҷонам баромаду «чӣ гуфтӣ, падарлаънат?» гӯён бо як даст аз гиребонаш гирифта, бо дасти дигар ба рӯяш задам. Карим ҳам ба ман часпид.

Аммо Карими бечора, ки як бачаи газгӯшти лоғараке буду назар ба гуфти модарам, дар хонаашон баъзе шабҳо дег намечӯшид, бо зарби муштҳои ман, ки умуман аз ӯ фарбеҳу тозатар будаму аз паси мевафурӯшӣ рӯзам нағз мегузашт, дер тоб оварда натавонист.

Фурсати қулай ёфта, бори дигаре ба зерӣ гӯшаш зада будам, ки ӯ ногоҳ калавида-калавида, як-ду қадам қафо гашту рафта ба девор тақя кард, аммо аз афти кор ба тақя карда истодан ҳам қувваташ нарасид, ки ногоҳ поҳош худ аз худ қат шуданду оҳиста ба замин нишаст.

Ман, ки дастам дар ҳаво монда буд, дар ҳамон ҳолат фурсате дар ҷоям шах шуда истодам.

Карим сарашро ҳам карда дам намезад, ақаллан намечунбид. Танҳо ҳашшасанон тез-тез нафас мегирифт.

Сар то поям ваҷаррос зада рафт. Тарсидам. Давида рафтаму аз ду дасти Карим гирифта, ӯро аз замин бардоштани шудам. Аммо ӯ оҳиста, вале ба таври қатъӣ оринҷхояшро аз дасти ман кашида гирифту бо як дасташ деворро дошта рост шуд. Баъд сарашро набардошта, бо овози хиррӣ гуфт:

– Рав... рав, набошад сарата зада мекафонам...

Ман ба дасти Карим нигоҳ карда дидам, ки як қайроқсангро бардошта гирифтааст. Санг, аз афти кор, дар таги девор хобида будаст.

Ман лаҳзае чӣ карданамро надониста рост истодаму баъд гуфтам:

– Охир... охир, ба хона намеравем, Карим? Қатъӣ... равем, охир...

Аммо Карим аз девор чудо шуда, як қадам ба пеш монду дасти сангдорашро бардошта, бо оҳанге, ки гуё сагро пеш мекарда бошад, такрор кард:

– Рав!..

Ман боз лаҳзае дар рӯ ба рӯи Карим беҳаракат рост истодаму баъд сарамро ҳам карда, ақиб гаштам ва якта-якта қадам монда, аз ӯ дур шудам.

– Ҳаромхӯр, – гуфта монд боз аз паси ман Карим.

...Карим маро не, ман Каримро зада ғалтонда будам, вале чӣ сабаб, ки аз ин ғалабаи худ нӯги нохун барин ҳам хурсанд набудам, балки баръакс, худро шаттахӯрда, мағлубшуда ҳис мекардам ва мисли хурӯсчӯчае, ки дар ҷанг мағлуб шуда, ба катакаш мегурезад, торафт қадамамро тезтар мекардам.

Ман танҳо баъдтар фаҳмидам, ки Карим маро ҳанӯз пеш аз мушт заданам мағлуб карда будааст ва бо яроқе мағлуб карда будааст басо сахттар ва басо дардноктар аз мушту торсақӣ...

Саҳарии барвақт чашми рӯз пурра кушода нашуда, аз хоб хестаму ҳатто бо модарам хайрухуш накарда, роҳи бозро пеш гирифтам.

Дуру дароз савдо карда нанишаста, як линга себи ростомадаро гирифтаму ба роҳ баромада истодам.

Дере нагузашта, мошин ҳам омаду ман лингаро бар болои он бор карда, худам дар кабина дар паҳлӯи шофер нишастам.

Мошин бо ғурроси нофорами худ кӯчаҳои шаҳрро бесаранҷом карда гузашта, ба роҳи дашт баромад.

Дашти бечон, ки офтоби бераҳми тобистон алафашро тамои сӯхта партофта буд, аз пештара ҳам бенуру бесафотар шуда буд. Осмон абр, ҳаво дам буд.

- Нотоб менамой, Ҳасанбой? – гуфта пурсид ногоҳ шофер, ки ба мисли аксари шоферҳои Зарчашма маро нағз мешинохт.

– Не, ҳеҷ гап не... – гуфта ҷавоб додам ман.

Аммо дар ҳақиқат худамро касал ҳис мекардам.

Шаб то дер вақт хоб карда натавониста будам ва ҳоло сарам гаранг буд. Дар оиначаи пеши тирезаи кабина дидам, ки чашмонам суп-сурх шудаанд. Намедонам, аз бӯи

бензин бошад ва ё аз гуруснагӣ (дина шаб ҳеч чиз нахӯрда хоб карда будам), ки дилам беҳузур мешуд.

Даштро қафо гузошта, ба кӯҳсор даромада будем, ки шофер об гирифтани шуда, мошинашро нигоҳ дошт. Ман аз мошин фаромада, гуфтам, ки болои кузов мебароям.

– Ангист ҳамаата сиёҳ мекунад, – гӯён огоҳ кард маро шофер.

Ман «майлаш» гӯён болои мошин баромадам.

Мошин боз ба роҳ даромад.

Имрӯз осмони кӯҳсор ҳам монанди осмони дашт пураб-ру бедимоғ ва ҳавояш дам буд. Дар кадом як ҷои болооби дарё бояд сел зада бошад, ки оби дарё лой ва ҳамчун сафол заб-зард буд. Кӯҳҳо, ки ду тарафи дарёро иҷора гирифта, дунёро аз назари кас панаҳ ва осмонро танг мекарданд, низ тираву берӯҳ гардида буданд. Ин қадар санги бисёреро дар ин ҷо кӣ ҷамъ карда бошад ва аз ин манораҳои сангин ҷӣ фоида? Танҳо ҷоро банд мекунанду бас, ин кӯҳҳо. Ҳатто буттаву паттазор ва алафу пистазори кӯҳсор ҳам имрӯз ранги сабзи худро гум карда, хира метофт ва нодаркору бемаънӣ менамуд. Мисли мани раҳгумзада...

«ТАҒЙИРИ НАМУД»-И СУЛТОНАЛИХОН

Пагоҳӣ осмонро абри сиёҳ фаро гирифта, дунёро тираву тор кард, то бегоҳ, албатта, ягон ҳодиса меҳезад: ё раъду барқ мешавад, ё сел, ё борон ва ё худ ҳар се...

Дар ёдам намондааст, ки ҳамон бегоҳӣ борон шуд ё сел, аммо нағз дар хотир дорам, ки барои ман он рӯз бо раъду барқи сахте анҷом ёфт.

Себро фурӯхта аз дахмасаи бозор халос шудаму ба сарғаҳи дарёчаи Зарчашма рафтам ва тамоми рӯзро дар ҳамон ҷо гузаронидам.

Вақти хуфтан ба шаҳрча баргашта дидам, ки Абдулатиф ба дег алав монда, ош мепазад.

– Ҳа, ҷиянам, зиёратҳо қабул? – гуфт ӯ ба дег сабзӣ андохта, аммо дигар гилагузори накарда, гуфт:

– Ба хона даро, меҳмон омадагӣ.

Дарро кушода дар пешғаҳи хонача Одилмагазинчӣ ва боз як марди ношиноси ришкалонеро дидам. «Ин кӣ

бошад?» гӯён дурусттар синча кунам, ки... Султоналихон, ҳамон Султоналихонтӯраи ҳамсоиямон аст!

Бовариам намеомад. Охир, ўро ба аскарӣ гирифта буданд-ку!

Афту андоми Султоналихон тамои ранги дигар гирифта, аз он қиёфаи муллоёна осоре намонда буд. На салла монда буду на ғаш, на тасбеҳ дошту на яқтаи дарози сафед. Вай акнун як шиму камзӯли нимдошти русӣ пӯшида, ба ҷои кафш патинкаи калони ямоқине гирифта буд, ки он ҳоло дар пойғаҳи хонача меистод. «Тағйири намуд»-и ўро дида, кам монда буд, ки баланд хандида фиристонам. Аз кучо ёфта бошад вай ин сарулибосро? Аммо бештар аз ҳама риши калонаш тамошо дошт. Чанде пеш, рӯзи гӯсфанд куштанамон ҳам дида будам, ки ў риш мондааст, аммо он риш ҳатто ба як тори ин риши бузурги ҷангалмонанд баробар шуда наметавонист! Он вақт Султоналихон танҳо дар манаҳаш чанд тор мӯй монда, рӯ ва чаккаҳояшро тарошонидида буд. Вале ҳоло ришаш чунон расида, чунон ғафсу паҳн шуда рафта буд, ки бинию пешонааш мисли ҷазира менамуданд. Гӯё ки аз пашми даҳ уштур тӯрбае бофта, ба сараш овехта бошад.

Ман медонистам, ки синну соли Султоналихон аз чиҳил беш нест, аммо ҳоло дар пеши назари худ як одами шаст-соларо медидам.

Хулоса, Султоналихон тӯқумро ба куллӣ дигар карда буд. Ҳоло ҳар бинандаи ношинос ўро ҳатман як шахси коргар, як коргари куҳансол мепиндошт. Танҳо дастони сафедаш мегуфтанд, ки ин «коргар» дар умраш на дастаи зоғнӯлро доштаасту на калиди дастгоҳро.

Султоналихон бо ман гарму ҷӯшон мулоқот кард, чунон мулоқот, ки гумон мекардед, ягон хешбачаашро дидааст.

Бояд пеш аз омадани ман ҳар ду ҷақ-ҷақ карда нишаста бошанд, ки дарҳол пас аз вохӯрии ману Султоналихон Одилмагазинчӣ бесаброна гуфт:

– Хайр, тақсир, баъд чӣ шудааст?

Султоналихон дар рӯи кӯрпача дурусттар нишаста гирифта, ба гап даромад:

– Хӯш, ки бошад, ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки дар вақти видоъ заифа ба аскар мегӯяд: «Чӣ мешуд, ки барои

хотираи муборақ карточкаатонро медодед?» Аскарбача бо мамнуният аз чайбаш як дона акси худашро бароварда медиҳад. Аммо – заифаи мӯҳтарама хафа! Ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки мақсад аз илтимос карточкаи нон будааст.

Одилмагазинчӣ шикамашро дошта қаҳ-қоҳ зад. Қаҳ-қоҳи ӯ чунон баланд ва чунон гулдурросӣ буд, ки гумон мекардед, ба даруни хуми ҳолӣ нишаста меҳандад.

– Э, намуред, тақсир! Э, намуред тақсир! – мегуфт ӯ хандааралаш ҳар замон.

Абдулатиф, ки «газак» гӯён аз зирбак як табақча гӯшт гирифта даромада буд, ба пиёлаҳо арақ рехта, низ бо ханда гуфт:

– Ин ҳоло ҳеҷ гап не, Одил! – ва ба Султоналихон рӯ овард:– Дар касалхона хоб карданатона гуфта тед!

Баъд аз он, ки нимпиёлагӣ арақ (ба қавли Султоналихон «оби замзам») нӯшида, бо гӯшти зирбак газак карданд, Султоналихон қиссаи ба касалхона хобиданаширо ҳикоя кард.

Султоналихонро, ки дар «Рабочий баталон» будааст, рӯзе ба хиштресӣ мондаанд. Аммо Султоналихон, назар ба гуфти худаш, «ягон савобчӯи дигарро аз савоби ин кор маҳрум накунам» гуфта худро ба касалӣ андохтааст.

– Ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки, – гуфт Султоналихон, – ба духтур мардум температура бошад, бас. Каминаи камтарин чӣ кор мекардам гӯед? Вақти омад-омади духтурҳо, ки шуд, термометрро мегирифтаму ба бистари пашмина саҳт-саҳт меомолидам ва ҳамин ки шарфаи пой духтур шуд, термометрро дар бағал мемондам. Ана баъд ҷаноби духтур термометри каминаро гирифта мебинанд, ки – чилчилу як! Ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки банда ҳамин тарз як ҳафта зиёдтар аз неъматҳои беморхона файзёб шудам.

Султоналихон, ки афти кор аз арақи нӯшидааш хеле рӯҳбаланд шуда буд, аҳсану офарини Одилмагазинчӣ ва Абдулатифро шунида гуфт:

– Э, ин чӣ? Шумо аз ман пурсед, ки аз баталон чӣ хел ҷавоб шудӣ?

Султоналихон ҳикоя кард, ки рӯзе ба хобгоҳи баталон

як одами калоншаванда омадааст. Вай барои тафтишу назорат омада будааст.

– Ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки, – гуфт Султоналихон бо табассуми мутакаббирона, – мартабаашон калон бошад ҳам, ақлу идрокашон муносиби мартабаашон набудааст.

Тамоми баталонро дар саҳни ҳавлии хобгоҳ ҷамъ кардаанд. Он шахси калоншаванда ба сафи одамон нигоҳ карда, Султоналихон ва ришу мӯйлаби пайғамбаронаи ўро мебиннаду дар назди ў таваққуф карда, мегӯяд, ки: «Пиракӣ, ту ин ҷо чӣ кор мекуни?» ва мепурсад, ки: «Ба чанд даромадӣ?».

Султоналихон бо шавқ давом дод:

– Намедонам, аз ғайб башорат шуд ё худ арвоҳи қиблагӯҳи бузургвор, алайҳурраҳмата¹, мададгор шуд, ки камина бе ҳеҷ фикру хаёл гуфта фиристодам, ки: «тавориш полковник, следуши месиж моя будит шисад два гӯд»². Он кас, – ҳамон рӯз говашон гӯсола карда будааст-мӣ, – ба ман дилаш сӯхта ва бо раҳму шафқат сар ҷунбонида гуфт: «Э, бабай...» Камина ҳам тасдиқ карда гуфтам, ки «Ҳа, тавориш, моя бобой, бобой!». Баъд он кас ба сардори баталон сиёсат карда гуфтанд, ки чаро одами пирро нигоҳ дошта гаштааст? Сардори баталон хеле дасту по хӯрда гуфт, ки «дар қоғазҳояш синну солаш ҷавон нишон дода шудааст». Полковник ба ман тааҷҷуб карда нигоҳ карда буданд, ки камина бо ҳамон ҷасорату шуҷоат гуфтам, ки вақти паспорт додан хато карда, соламо хурд нишон додаанд. Дар хотимаи сухан: «Моя как ислепой, читать-писать неумей, аткуда изнай»³ гуфта будам, ки сад фоиз бовар карданду монданд. Ана, чӣ мегӯед, ки ба самъи ҷанобашон арз кунам, рӯзи дигар ба дулдули оташнафас нишаста, «аз марҳаматҳот гардам, Худо» гӯён баромада омадан гирифтем.

Ин дафъа Одил ҷунон хандид, ки аз ҷашмонаш об ҷорӣ

-
1. Ман баъд фаҳмидам, ки ин маънои он «аллайҳурраҳматӣ»-и Султоналихон «худо раҳматаш кунад» будааст.
 2. «Рафиқ полковник, моҳи дигар ман шастудусола мешавам».
 3. «Ман ба мисли як одами кӯр ҳастам, хондану навиштан наметавонам, кай медонистам».

шуда, қариб буд нафасаш ба дарун афтад.

Абдулатиф, ки ҳикояти Султоналихонро бо табассум гӯш карда менишаст, боз пиёлахоро пур карда ва пиёлаеро ба Султоналихон дароз карда, гуфт:

– Шумо бало, Султонхон, бало шумо!

Султоналихон пиёларо холи карда ва ришашро аз чакраҳои рағғани гӯшт пок карда хушнудона гуфт:

– Одами дуруст дар ин дунё хор намешавад, бародар, хор намешавад!

Абдулатиф хеста ба сари дегаш рафт.

Ҷоғи «одами дуруст» хеле тасфид. Муллоӣ ва эшониаш ба хотираш расид магар, ки ҷилави гапро ба дигар тараф кашида ва ҳазлу шӯхиро як сӯ гузошта, дар ҳар қадам «ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки...» гӯён аз дину диёнат ва авлиё гап зада рафт.

Вай асосан барои Одилмагазинчӣ гап мезад.

Ман, ки дар як канор, назди пойгаҳ менишастам, сафсатаҳои мастонаи Султоналихонро хоҳу нохоҳ гӯш карда на механдидам, на ҳайрон мешудам.

Аммо як маротиба, тоқат карда натавониста, ба қавли шоферҳои Зарчашма, «ба гапаш тормоз додам».

Султоналихон ривояти ба Нил хат фиристодани Алиро нақл карданӣ шуда, гапро чунин сар кард:

– Агар ҷанобашон шунида бошанд, дар мамлакати Миср Рӯди Нил ном дарё будааст. Ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки як замонҳо халқи Миср ҳар сол пеш аз обҳез зеботарин духтари мамлакатро оварда, ба дарёи Рӯди Нил мепартофтанд, ки қурбониро гирифта замину кишташонро хароб накунад...

Ман ҳанӯз дар мактаб маънои «рӯд»-ро нағз дониста гирифта будам. Султоналихон бори дигар «дарёи Рӯди Нил» гуфта буд, ки хандида гуфтам:

– Дарёи Рӯди Нил?

Султоналихон, ки то ин вақт аз ман ягон калима нашунида ва гӯё маро фаромӯш карда буд, ба ман ҳайрон шуда нигоҳ кард.

– Ҳо, дарёи Рӯди Нил, – гуфт ӯ, – чӣ шудааст?

Ман бо табассум гуфтам:

– Ҳеҷ чиз нашудаасту амаки Султонхон, лекин як кас

гуфта буд, ки дарёву рӯд ҳарду як гап аст.

Аммо Султоналихон аз ҷумлаи он одамон набуд, ки банд кардани онҳо кори осон бошад.

Вай дар ҳамин ҷо ҳам худаширо гум накарда, «ба миёни гап лагад назан, вай дарёи дигар аст, ука»-гӯён нақлаширо давом додан гирифт.

Ман ҳам дигар гапширо аз пеши гӯшам гузаронида, ба фикру хаёлҳои худ овора шудам. Танҳо як бор Султоналихон боз диққати маро ба худ ҷалб кард, ки аз нақлу ривоят ҳам даст кашида, овозаширо андаке паст карда бо оҳанги маҳрамона аз Одилмагазинчӣ пурсид:

– Бародар, пурсидан айб надорад, рост аст, ки коргарони ин ҷоро ба аскарӣ намегиранд?

– Бале, тақсир, рост, – гӯён тасдиқ кард Одилмагазинчӣ. – Ҳар киро, ки дар Зарчашмаи мо кор мекунад, ба аскарӣ намегиранд.

Султоналихон нафаси озодонае гирифта гуфт:

– Хайр, як ёру бародарӣ мекунетон-дия! Қаровулӣ-мӣ, фаррошӣ-мӣ – ҳар чӣ бошад, майлаш, ба ягон ҷо дароварда монетон! Мо ҳам, охир, ба самъи ҷанобашон арз кунам, ки қарздор шуда намонем...

Абдулатиф ошро кашида овард.

Пиёлаҳо бори дигар пур карда шуданд.

Абдулатиф гӯштро пора карда шуда, ба ҳама тақлиф кард:

– Канӣ, гиранд, ош хунук шуд.

Меҳмонону мизбон дастҳояшонро ба табақ дароз карданд, аммо ҳам дасти ангуштонаш борик-борики заифу сафед, вале нохунаш расидаи Султоналихон, ҳам дасти фарбеҳу серпашм ва ангуштонаш калта-калтаи Одилмагазинчӣ ва ҳам дасти серрағу пай ва печон ва чун панҷаи гурба чуству чолоки Абдулатиф лаҳзае дар болои табақ шах шуда монданду баъд, якдони ҳам биринҷ нагирифта ҳамчу море, ки сарашро гашта ба хонааш мекашад, оҳиста аз сари табақ дур шуданд.

Касе дар мекуфт.

ДАР САРИ ДУРОҲА

Ҳама ҳайрон шуда, ба якдигар нигоҳ кардем.

Султоналихон аз чӣ бошад, ки ба тарс афтода буд. Вай гардани бориқашро ба пеш ёзонда ва тез-тез мижа зада, гоҳ ба дар, гоҳ ба Абдулатиф менигарист; гӯё гуфтани мешуд, ки «ба самъи ҷанобашон арз кунам, боз ин чӣ гап буд?» Одилмағазинчӣ бо тааҷҷуб ва норозиёна лабони ғафсаширо ба ҳам ҷафс карда, чашмашро аз дар намеканд. Танҳо тағоиям худаширо гум накард. Вай як лаҳза фикр карда истоду баъд бо як ҳаракати даст шишаҳои арақро ба таги қаравоташ тела дода, бо овози баланд гуфт:

– Марҳамат!

Дар ғичирроскунон кушода шуд.

Мо ҳама, ки ба он тараф чорчашма шуда нигоҳ мекардем, оҳиста ва беихтиёр аз ҷоямон хестем.

Ба хона Шокиртароша, аз паси ӯ як марди палтои чарминпӯш (ман медонистам, ки ӯ дар идораи кон кор мекунад, баъд фаҳмидам, ки аъзои месткоми кон будааст) ва аз қафои ӯ... Қосимҷон даромаданд.

Шокиртароша аз болои либоси одатиаш ҷома пӯшида гирифта, ба сараш телпак монда буд. Вай чун одат бо нигоҳи чашмони тезаш ҳамаро як-як аз назар мегузаронид.

Аммо Қосимҷон ким-чӣ тавр дигар хелтар шуда буд. Осори ҳамешагии маҳзунӣ ва ҳалимӣ аз рӯяш барҳам хӯрда, чашмонаш аҷоиб нигоҳ мекарданд: вай ба Шумо нигоҳ мекарду гӯё Шуморо намедид. Ранги рӯяш хеле сиёҳ шуда, гӯш ва ду рухсорааш гӯё пӯст партофта буд.

Ҳайрату тааҷҷуби Абдулатиф сонияе беш давом накард. Вай дарҳол ба худ омада, бо оҳанги меҳмоннаво-зона, ҳатто бо хандаю табассум бо меҳмонон вохӯрдӣ карда, онҳоро ба кӯрпача шинонд.

Марди палтои чарминпӯш сулфида гуфт:

– Мо...

Вале Абдулатиф бо ханда сухани ӯро бурида гуфт:

– Аввал таом, в-онгаҳ калом! Ҳамаатонро ҳам мода-рарӯсатон нағз медидааст, кани, ба ош марҳамат кунанд. Ҳозир кашида будем.

Марди палтои чарминпӯш саволomez ба Шокиртароша нигоҳ кард.

Шокиртароша қиёфаи ҷиддиашро дигар накарда, остинашро бар зада гуфт:

– Худамон ҳам хеле гушна монда будем, – ва ба марди палтои чарминпӯш: «Ку, бигир!» гӯён панҷаи васеъ ва серчин ва аз кори вазнин ноҳинҷоршудаи худро калон кушода, ба табақ ҳучум овард ва дигар то тамом шудани ош аз болои табақ сар набардошт.

Вале Қосимҷон аз ош як даҳан чашиду дарҳол дасташро пок кард ва ба ҳеҷ кас нигоҳ накарда, беҳаракат, начунбида нишастан гирифт.

– Гиред, Қосим-ако, – гуфтам ман оҳиста.

Аммо ӯ гӯё гапи маро нашунид.

Иштиҳои Султоналихон ва Одилмагазинчӣ якбора ба-ста шуда монд. Онҳо танҳо нӯг-нӯги даст чанд дона биринҷ мегирифтанду онро дуру дароз меҳонданд.

Лекин Абдулатиф маро қоил кард. Вай ҳеҷ сир бой наодо, баробари Шокиртароша ош меҳӯрд; рафтори ӯро дида, гумон кардан мумкин буд, ки ҳеҷ воқеае рӯй наодо-аст. Танҳо як бор дида мондам, ки чашмонашро нимкоф карда, ба сари Шокиртароша санҷишкорона нигоҳе андохт. Вале зуд чашмашро аз ӯ канд.

Ҳарчанд, ки як қисми меҳмонон ба ош он қадар иштиҳо надоштанд, табақ зуд ҳолӣ шуд.

– Дасти пазандааш дард набинад, бисёр палави нағз омадааст, – гуфт Шокиртароша дасташро пок карда исто-да.

Ҳама омин карданд.

Ман дастархонро ғундошта, чой дам карда омадам.

Чой ҳам нӯшида шуд.

– Хӯш... – пиёлаи холиро аз рӯи гилем ба сӯи ман ғелон-да гуфт Шокиртароша. – Хӯш, ки бошад, Латиф, барои зиёфат – раҳмат, лекин мо бо ин кас, – вай ба марди палтои чарминпӯш ишора кард, – ба як кор омада будем.

Абдулатиф тааҷҷуб накарда, бо лабханди шахси хушодоб гуфт:

– Марҳамат, Шокирбой.

Шокиртароша ногоҳ чашмони оташборашро ба Абдулатиф равона карда якта-якта гуфт:

– Вақти ана ин бачаро, Қосимро пеш кардан, аз хотир

баровардаї, ки пули шашмоҳа хизматашро бидиҳї. Фаромӯшхотирї-дия! Ин ландаҳур ҳам гап назада баромада рафтан гирифтааст. Ман ба қишлоқаш рафта, ўро гардонда овардам. Дар ағба қариб сару рўяшро хунук зада будааст. Намурдааст ҳам давлати калон. Хўш... Акнун ин, Қосим, дар шахта кор карданї. Лекин аз худат гап намемонад, пули дар чойхона кор кардаашро бояд бигирад. Ана, мо ҳам омадем, ки ҳаққи ўро гирифта диҳем.

– Бояд, – илова карда гуфт Шокиртароша, – бояд ба ҳисоб гириї, ки мо аризабозиву судбозї накарда, рост ба пеши ту омадем, ки корро хушї ба хушї ҳал кунем, – ва ба марди палтої чарминпўш нигариста гуфт:

– Гапи ман тамом.

Марди палтої чарминпўш қаноатмандона сар чунбонда гуфт:

– Агар ин бача дар чойхона шаш моҳ хизмат карда ҳақ нагирифта бошад, бояд пулашро гирад.

Абдулатиф тез-тез нафас кашида, гўё базўр худдорї карда гуфт:

– Ту ин касро беҳуда аз корашон монондї, Шокирбой. Ин бача ҳаққашро пурра гирифтагї.

Ҳама ба Қосимҷон нигоҳ карданд.

Марди палтої чарминпўш ба ў, ба Қосимҷон савол дод:

– Ин гап рост аст?

Қосимҷон бо азоб лаб кушода (эҳтимол, рўяш дард мекард) ва ҳамчунон ба ҳеҷ кас нигоҳ накарда бо овози гирифтаи хиррї гуфт:

– Дурўғ.

Дар оҳанги ҷавоби ў на ҳашму ғзаб ҳис карда мешуд, на дарду алам, вале ин ҷавоби хушку беҳис чунон батаъсир баромад, ки ҳама бовар карданд, ки Абдулатиф дурўғ меғўяд.

Инро танҳо ҳуди Абдулатиф нафаҳмид.

Вай гўё аз ҳақношиносии Қосимҷон моту мабхут шуда гуфт:

– Ҳамаи моро фиреб дода истодааст ин! Ҳар моҳ ба дасташ сесад сўм меодам ман!

Ҳама боз ба Қосимҷон нигоҳ карданд. Аммо вай дигар чизе нагуфт. Ҳаракате ҳам накард.

Як дақиқа хомӯшӣ ба миён омад.

– Кӯрнамакиро бинед-а! – даст ба даст зада гуфт боз Абдулатиф.

Шокиртароша, ки то ин дам бо як азоб худаширо ором нигоҳ дошта менишаст, баъд аз ин гапи Абдулатиф сабру таҳаммулро як сӯ партофта, тамоми овози ғафсаширо сар дода, бонг зад:

– Аҳмақӣ накун, Латиф!

Аммо марди палтои чарминпӯш аз остини ӯ кашиду ба Абдулатиф рӯ овард.

– Хуб, – гуфт ӯ бо тамкин ва оҳанги бетарафона, – ягон кас доред, ки гапи шуморо тасдиқ карда тавонад?

Ба каллаи Абдулатиф қоил шудан даркор аст!

Дар ҷои ӯ ҳар кас ҳам аз ин саволи ғайримунтазира дасту по меҳӯрд, худаширо гум мекард, вале ӯ як лаҳза, танҳо як лаҳза фикр карда, ногоҳ гуфт:

– Ҳаст, чаро набошад? Мана, агар «хешаш» нагӯетон, ҳамин ҷияни ман шоҳид шуда метавонад, – ва ба ман муруҷиат кард:

– Ҳамту не, Ҳасан?

Лаҳзаи аввал ман ҳатто нафаҳмидам, ки ин гапҳо ба ман дахл доранд. Ман танҳо ҳайрон-ҳайрон ба Абдулатиф нигоҳ мекардам.

Ӯ гӯё ба ман чизе гуфт? Гӯё, ки маро шоҳид овард? Ба чӣ?

Сесад сӯм... Агар «хешаш» нагӯетон...

Ҳо, ҳо; Абдулатиф мехоҳад ман баромада гӯям, ки ба Қосимҷон пул додаасту ман инро дидаам.

Лекин кай ӯ пул дода буд? Магар пул дода буд? Ва ба ин кор ман чӣ дахл дорам?

Ман ба чашмони Абдулатиф дурусттар нигоҳ кардам. Чашмони ӯ, ки дар назари аввал гӯё танҳо дӯстона табасум мекарданд, дар асл ҳам фармон медоданд, ҳам дилдорӣ, ҳам зорию тавалло мекарданд.

– Ҳасан? – гуфт боз Абдулатиф.

Аммо ҳаёли ман дар дигар ҷо буд. Воқеаҳои ин семоҳа саргузаштам як-як ба пеши назарам меомаданд.

Баъд ба зинапои вагон баромада гирифтам...

Дар зинапоя менишастаму бо ҳама хайрухуш мекардам: бо модарам, бо тағоиям, бо чӯраам Карим, бо Мукаррама...

Мукаррама... Аҷоиб! Он вақт орзӯ карда, мегуфтам, ки аз ҷанг баргашта, рост ба хонаи Мукаррамаино меравам ва мо зану шӯ мешавем... Аммо чанд рӯз пеш дар шаҳр Мукаррамаро дида, ҳайрон шудам, ки навод ҳамин духтарбачаи сиёҳаки почадарозро нағз медидам?...

Баъд маро милитсионер дошт. Дошта ба пеши милитсионери калон бурд... Он ҷо дар пеши милитсионери калон гӯё касе менишаст? Ҳо, ҳо, як савдогар. «Ҳаромхӯр» гуфт ўро милитсионери калон...

Ногоҳ дилам ҷиғғос зада рафт. Ҳамин динаяк Карим ҳам маро ҳамин хел гуфт, «ҳаромхӯр» гуфт маро!

Дадоҷон, дадоҷонакам, ту дар кучой? Ин Абдулатиф аз ман ҷӣ меҳаҳад, барои ҷӣ маро азоб медиҳад?

Риштаи ҳаёлҳои маро ҳамон марди палтои Чарминпӯш канд.

– Писар, – гуфт ў, – гапи тағоиятон рост аст ё не?

Ман боз чизе нагуфта, ба ҳама нигоҳ мекардам.

Мана, Қосимҷон...

Вай ҳамчунон наҷумбида ва рост ба пеш нигоҳ карда менишинад.

Дар рӯ ба рӯи ў, дар он тарафи хона – Абдулатиф. Чашмаш ба ман.

Одилмагазинҷӣ... Вай ба тарафи дари хона нигоҳ мекунад, гӯё гурехтанӣ аст...

Султоналихон... Даҳонаш яла, аз қабати ришаш ба ман чашм дӯхтааст.

Марди палтои чарминпӯш босаброна мунтазири ҷавоби ман аст.

Шокиртароша... Вай ришчаашро дошта, сарашро андак ба як тараф ҳам карда оромона ба ман нигоҳ мекунад.

Ба гӯшам овози Абдулатиф расид:

– Ҷиянам, ҳама маътали гапи ту.

Бале, ҳама маътали гапи ман. Ман бояд ҷавоб диҳам. Пул гирифтани ӯ нагирифтани Қосимҷон ба ҳамин ҷавоби

ман вобаста аст.

Аммо натанҳо ин. Ман ҳис мекардам, ки ҷавобе ки ҳозир мегӯям, ба ҳудам низ дахл дорад. Мефаҳмидам, ки гӯё дар пеши ду роҳ истодам: яке роҳи Абдулатиф, Одилмагазинҷӣ ва ин Султоналихон, дигаре роҳи Шокиртароша, Қосимҷон, чӯраам Карим.

Ман мебоист аз ду роҳ якеро интихоб кунам.

с. 1954 – 1958.

ҲИКОЯҲО

ЛОЛАЧИНӢ

Агар шумо Ленинободи моро дида бошед, бояд нағз донед, ки аз тарафи шимол шаҳрро дарёи Сир давр зада мегузарад ва аз он канори дарё, аз худи лаби об дашти санглохе сар мешавад, ки хеле паҳновар буда, рафта-рафта дар таки кӯҳи Муғул ба охир мерасад.

Кӯҳи Муғул на пирях дорад ва на шаршараҳои пурғулғула, на бешазор дорад ва на сайди дурусте. Аммо баҳорон, ки ҳама чоро сабза пӯшида, ҳазор ранг гул мешукуфад, кӯҳ хеле серодам мешавад. Аксари «сайёҳон» аз бачагони шаҳр иборат мешавад, ки онҳо аввал барои бойчечак, баъд аз чанд рӯз барои лолаи сурх ва сонӣ барои ревоҷ (чуқурӣ) кӯҳбарой мекунад.

Аз ин чанд сол пеш, дар яке аз рӯзҳои аввали моҳи апрел ман ва ҷӯраи ман Юсуф маслиҳат кардем, ки ба ҳамин кӯҳи Муғул ба лолачинӣ равем.

Як рӯз пеш тайёриамонро дида, рӯзи дигар ғанӯз офтоб сурхӣ накарда ба роҳ баромадем.

Ба лаби дарё расида, шишаҳоро аз об пур кардем ва аз кӯпрӯк гузашта ба дашт баромадем.

Шамоли саҳарӣ мевазид.

– Ҳаво хунук анча, – ларзида гуфтам ман.

– Офтоб барояд, гарм мешавад, – гуфт Юсуфи сергӯшт, ки ҳатто тугмаи камзӯлашро нагузаронида буд.

Ман беихтиёр ба фарбеҳии ҷӯраам ҳасад бурда, ба шиками ӯ тап-тап зада гуфтам:

– Қорӣ Ишкамба!

– Ҷӯби қоқ! – ҷавоб гардонд Юсуф ва қадамашро суфт накарда, бо китфаш маро тела дод.

Ман ҳам, гапи будагӣ, қарздор шуда намондам ва мо дигар тамоми дунёро фаромӯш карда, ба ҳаёху ва хандаву қаҳқаҳа сар кардем ба «хурӯсчанг».

– Бас! – ҳашшосанон гуфт дар охир Юсуф ва арақи сару рӯяшро пок карда илова намуд: – Акнун гарм шудӣ?

Аммо дере нагузашта, ман боз хунук хӯрдам. Шамол

торафт сахт мешуд ва кайҳо рӯзи калон шуда бошад ҳам, аз офтоб ҳеҷ дарак набуд.

Ба осмон нигоҳ карда, аз остини Юсуф кашидам.

– Юсуф, ҳаворо бин, абр.

Юсуф ҳам бо диққат ба осмон нигоҳ карда гуфт:

– Ҳаво ганда... Чӣ кор мекунем, рафтан мегирем?

– Надонам... – гуфтам ман.

– Ҳар чӣ ҳам бошад, мо бачагони хурд будем, акнун ба ёздаҳ-дувоздаҳ қадам монда будем ва дар шаҳр калон шуда, чӣ будани селу туманро дуруст намедонистему аз ғурроси раъд ва ҷасту хези барқ ба ваҳм меафтодем.

– Гашта равем ҳам мешавад-ку, Ҳошим, лекин обрӯ мерезад-да, – монанди одамони солхӯрда гап зада гуфт Юсуф, ки аз ман як сол калон буда, баъзан ба ман гӯё панду насиҳат меҳонд. – Баъд бачаҳо масҳара мекунамд, ки «фалониҳо тарсончак».

– Ҳамин ҳаво ҳам! – бо ҳасрат хитоб кардам ман. – Омада-омада, ҳамин рӯз қавоқу димоғ мекунад. Қасд кардагӣ барин!

Юсуф чашмони калон-калони наздикбинашро ба осмон дӯхта гуфт:

– Зоро кушода шавад?

– Э, Юсуф! – бепарвоёна даст афшонда гуфтам ман. – Биё, рафтан мегирем, гург намехӯрдагист, охир!

Юсуф, ки ҳанӯз чашм аз осмон намеканд, хеле вақт фикр карда истоду оҳиста гуфт:

– Ба ягон рӯзи дигар мононем-чӣ, Ҳошим?

– Қанд занед, Муллоюсуф! – бо истехза гуфтам ман. – Тарсидам гӯй!

– Чӣ? Ман тарсидам? – гӯён гашта ба ман нигоҳ кард Юсуф. – Рафтем набошад!

Дашт то рафт сералаф шуда, қади майсаҳо баланд мегашт. Лолақазоқ хирман-хирман гул карда буд. Ба димоғамон бӯи хуши гули шибоғ ва боз ким-чӣ гуна гулҳои дигар мерасид. Аз зери поямон гоҳ малахе ба ҳаво мепарид, гоҳ калтакалосе, ки пӯсти баданаш ҳамранги санг буд, ширрос зада мегурехт.

– Ўҳ! – беихтиёр нидо кард баногоҳ Юсуф. – Ина бина, Ҳошим...

Дар пеши пой Юсуф пату пар, дил ва почаҳои нозуки кадом паррандае пахну парешон хобида буданд. Дар ҳар ҷо-ҳар ҷо қатраҳои хуни шахшуда намоён буданд.

– Бечора... – гуфтам ман.

– Каҳлик бошад даркор, – тахмин кард Юсуф.

– Ҳо, кабк барин...

– Рӯбоҳ хӯрдагист...

– Ё гург...

– Дар ин ҷо гург намешавад, – гумони маро рад карда гуфт Юсуф.

– Балки будагист, – эътироз кардани шудам ман.

– Агар гург мешуд, дилаш он тараф истад, нохунашро ҳам тоза хӯрда мемонд. Ин – кори рӯбоҳ...

Баъд аз ин мо хеле вақт хомӯшона қадам задем. Қисмати кабки бечора ба мо саҳт таъсир карда буд. Балки бача доштагист ва кабкбачаҳои бепушту паноҳ ба модарашон интизор будагистанд, гурусна мондагистанд...

– Дар табиат ҳамеша муборизаи беамон давом дорад, – айнан, монанди муаллими дарси ботаника гап зада гуфт ногоҳ Юсуф.

Мо беихтиёр хандида фиристодем ва дере нагузашта манзараи ҳузнангез аз ёдамон баромада рафту мо боз ба хандаву шӯҳи сар кардем.

Дашт дар оқиб монд ва мо ба мобайни деворҳои баланди кӯҳсор даромадем. Шамол якбора ором шуда монд, танҳо аз боло, аз қуллаи кӯҳҳо шаввоси сусти он ба гӯш мерасид.

Хониши паррандагон ва фаррос зада паридани кабкон шунида мешуд. Алафи кӯҳ аз алафи дашт хеле баланд буда, пойҳоямонро то ба зону аз шабнам тар мекард. Пуштаҳои сабзи дилфиреб, ки паси ҳам дар пеши назари мо падидор мешуданд, дилҳои моро ба сӯи худ мекашиданд. Ҳавои ин ҷо ҳам дигар хел, софу беғубор буд ва кас бо ҳаловат нафас мегирифт.

Манзараи кӯҳсор чунон зебо ва гуворо буд, ки мо беихтиёр дар ҷоямон нстода мондем.

– Чангу тӯфаланги шахрро хӯрда гашта будем-да? – гуфтам ман ва бо хурсандӣ фарёд кардам: – Рафтем. Юсуфҷон, рафтем!

Аммо хурсандии мо дер накашид. Ягон сад қадами дигар роҳ гашта будем, ки ногоҳ аз кадом гӯр як саги калони бадвоҳимае пайдо шуда монд. Саг дандонҳояшро гиз карда ғурросзанон ба сари роҳ баромад ва бо овози хирриаш ак-аккунон ба сӯи мо давид.

Чашмони сагро суп-сурх хун пахш карда буд. Мӯйҳои хокистаррангаш сих хеста буданд. Ҳар як пояш дасти одами калонсол барин ғафс буд. Дандонҳояш дароздароз, забонаш суп-сурх... Хайрият, гӯшҳояш буридагӣ буданд, вагарна мо ўро гург мегуфтем.

Бо гӯшаи чашм оҳиста ба Юсуф нигоҳ кардам. Ранги рӯи ӯ сап-сафед канда, дар болои лабаш донаҳои калонкалони арақ пайдо шуда буданд. Вай чашмони сиёҳи бузургшудай худро аз саг канда наметавонист.

– Санг меғурронем, – гуфтам ман пичиррос зада.

– Мабодо ин номаъқулиро кунӣ, ки хом меҳӯрад, – низ пичиррос зада гуфт Юсуф. – Хап истодан гир. Рост ба чашмаш нигоҳ кун, метарсад.

– Наметарсад...

– Аҳмақ, ба гапи одам гӯш кун! – гуфт боз Юсуф.

Намедонам, гапи Юсуф ҷон доштааст магар, ки саг аз мо ягон панҷ қадам дуртар омада таққӣ дар ҷояш истод. Бо тааҷҷуб дидем, ки мӯйҳояш ҳам сих нахеста будаанду дандонҳояш ҳам дандони саги оддӣ барин будааст. Саг ҳатто беҳашму ғазаб, гӯё моро назараш нагирифта аккос мезад.

Дилам андаке ба ҷояш омад.

Оҳиста аз кисаам бурдаи нонро бароварда, ба саг дароз кардам.

– Маҳ. Йӯлбарс, маҳ!

Аммо саг ногоҳ ғуррос зада, бо пойҳои пешаш заминро ханҷол кард ва баланд-баланд аккос задан гирифт. Ҳар дам, гӯё ҳамла кардани шуда, пеш меомад. Ҳис кардам, ки аз тарс зонуҳоям ба ларза даромаданд.

– Начунб нагуфтам ман, начунб! – фашшос зада гуфт Юсуф.

Саг беш аз пеш хашмгин мешуд...

Намедонам, ин ҳолат чӣ қадар давом кард: эҳтимол аз панҷ дақиқа зиёд набошад, лекин ба назари ман як соли

дуру дароз барин намуд.

Саг дум чунбонда, ором шуд.

Мо аз саг чашм канда, дар паҳлӯи худ як марди қадбандеро дидем, ки дар даст таёқи дарози нӯгкаче дошт. Дар сараш телпаки қирғизӣ. Миёни чомаи сиёҳи дарозаш бо тасмаи паҳни командирӣ баста шудагӣ. Аз таки чома гиребони гимнастёркаи хокиранг менамояд. Аз паси китфаш нӯки милтиқи шикорӣ баромада меистод. Рӯяш дар офтоб сӯхта, сиёҳча метофт. Чашмони танги бодомӣ аш ба мо беилтифотона назар мекарданд.

Ин одам, бешубҳа, чӯпон буд.

Ӯ ба мо дуру дароз нигоҳ карда истод. Ҳеҷ гап намезад.

– Чӣ кор мекунед дар ин ҷо? – гуфт дар охир бо овози ғафсаш. Ӯ ба мо бо забони тоҷикӣ гап зад, аммо аз гап заданаш маълум буд, ки худааш тоҷик нест.

Мо чӣ гуфтанамонро надониста, ҳайрон -ҳайрон ба ӯ нигоҳ карда меистодем.

– Чӣ кор мекунед мегӯям, – бо дуруштӣ такрор кард марди милтиқдор. – Чӣ гуфта омадед ба ин ҷоҳо?

«Кӯҳ мулки падарат не-ку! гуфтам ман дар дилам ва якбора шердил шуда, низ бо дуруштӣ ҷавоб додам.

– Ба лолачинӣ омадем!

– Ҳм... лолачинӣ... – зери лаб ғур-ғур кард чӯпон. – Аз даҳонаш бӯи шир меояду ба кӯҳ омадааст! Ягон фалокат шавад, ана баъд мебинед лолачиниро! Қаро! – сагашро ҷеғ зад чӯпон ва ҳамон зери лаб ғур-ғуркунон дар байни алафҳо ғоиб шуда рафт.

– Бадҷаҳл мардак будааст, – арақи рӯи фарбеҳашро пок карда гуфт пас аз фурсате шах шуда истодан Юсуф. – Афташ тоҷик барин не-а?

– Қирғиз бошад даркор, – гуфтам ман.

– Қирғизҳо ҳамаашон ҳамин хел бадҷаҳл мешаванд?

– Не, – гуфтам ман, – дар байни ҳар як халқ якта-нимта одами бад ёфт мешавад-да! Як сол дар ҳавлии холаам як оила қирғизҳо иҷора ништа буданд, бисёр одамони нағз буданд.

Юсуф ногоҳ хандида гуфт:

– Лекин аз сагаш хуб тарсидем-куя, Ҳошим!

– Ин гапҳоро мону ба роҳ даро, – гуфтам ман. – Рӯз пешин шуд, охир!

Ягон сад қадам роҳ гашта будем, ки ба лаби як селроҳаи васеъ ва чуқуре расидем ва поён нигоҳ карда дидем, ки дар он канори селроҳа як авули сафед истодааст. Дар паси авул бояд дег гузошта бошанд, ки аз он ҷо дуди сафеди борике мебаромад. Дар назди авул як бача тани курта дастаки як асбоби бочкашаклро мегардонд.

– Маска ҷудо карда истодааст, – гуфтам ман.

Ба тарафи гала нигоҳ карда, як шахси сиёҳпӯшро дидем, ки хам шуда шиками гӯсфандеро даст-даст мекард.

– Ҳамон мардак, – гуфт Юсуф.

– Афташ дар гӯр, - рафтем, - Юсуф.

Мо маслиҳат карда, қарор додем, ки ба селроҳа нафуромада, лаб-лаби ҷарӣ равем, то ки боз ба он ҷӯпон вонахӯрем.

Пайраҳаи мо то рафт борик шуда, кӯҳҳо баландтар ва баландтар мешуданд. Мо ба тамошои гирду атроф ғарқ шуда, ҷӯпони бадқаҳрро зуд фаромӯш кардем. Беҳад хурсанд будем ва хеле роҳ гашта бошем ҳам, ҳеҷ хастагиро ҳис намекардем. Кӯҳсор бошад, дар пеши назари мо манзараҳои нав ба нави аз якдигар зеботарро мекушод... Танҳо ҳаминаш буд, ки паррандагон дигар хониш намекарданд, пашшае пар намезад, хомӯшии сахте ҳукмфармо буд.

– Лола! – хитоб кард ногоҳ Юсуф ба сӯи бағалаи кӯҳе давида. (Вай бо вучуди хирагии чашмаш ҳамеша ҳар чизро аз ман пештар медид, ки ин хислати ӯ маро бисёр ҳайрон мекард).

Ҳоҷати гап нест, ки лолаи нахустин насиби Юсуф гардид. Ман, ки бо хеле ҳасад дар халтаи Юсуф ғоиб шудани лоларо тамошо мекардам, ногоҳ ба рӯи худ нигоҳ карда, як лолаи калону зеборо дидам ва бо фарёди музаффарона ба сӯяш тохтам. Ин буд, ки Юсуф ба фарёди: «Ана, боз лола!» ба сӯи дигаре давид. Ман бар болои сарам нигоҳ карда боз як тӯда лоларо дидам, дар як ҷо ғуҷ раста буду қолини сурхи бузургеро ба хотир меовард.

– Юсуф, ин тараф дав, ман конашро ёфтам! – гӯён бо-

ло давидам.

Ҳамин тавр аз ҷое ба ҷое давида болои кӯҳ баромадем ва дар он тарафи кӯҳ ҳам хеле поён фаромадем.

– Бас! – гуфт дар охир Юсуф, – халтаи ман пур шуд.

– Азони ман ҳам пур. Чӣ кор мекунем? Бармегардем?

– Майлаш, – гуфт Юсуф, – дигар дар ин ҷо чӣ кор мекардем? Лекин як авқот карда мегирифтем, нағз мешуд. Бин, ана дар он ҷо чашма будааст, ҷои боб.

Ман ба бағали кӯҳ нигоҳ карда, маҷнунбедеро дидам, ки аз харсанги зери он об баромада, як ҳавзчаи хурде ба вуҷуд оварда буд.

Дар сари чашма хеле нишаста мондем. Аввал нонамонро ба оби софи чашма тар карда хӯрдем. Сонӣ аз пӯсти навдаи бед нова дуруст карда, дар чанд ҷои роҳи об шаршара сохтем. Баъд аз ин «кор» монда шуда, дар сояи зери бед чақ-чақ карда нишастем.

Ман гуфтам, ки одам дар ҳамин ҷо хона андозад, нағз мешавад. Юсуф гуфт, ки кас дар ин ҷо даррав зиқ мемонад. Баъд, дар ин ҷо бозор нест, кас чӣ хел карда зиндагонӣ мекунад? Ман эътироз карда гуфтам, ки бо шикор ҳам рӯз гузаронидан мумкин аст. Юсуф гуфт, ки агар митик медоштем, хуб кабк шикор мекардем.

Ин буд, ки шамоли сусте ба вазидан даромад.

Ман ба осмон нигоҳ кардам. Осмонро абри сип-сиёҳ фаро гирифта буд.

– Ҳаво торик шудагӣ барин-а, Юсуф?

Ҳар ду беихтиёр аз ҷойҳоямон ҷаста хестем.

– Наход рӯз бегоҳ шуда бошад? – тааҷҷубам бештар шуда гуфтам ман.

– Рӯз ҳоло барвақт-ку... Лекин сел нашавад мегӯям, – гуфт Юсуф.

Ба диламон ваҳму ҳарос чанг андохт. Агар сел занад, дар ин ҷойҳои ношинос ва беодам ҳоли мо, ҳоли ду бачаи хурдсол чӣ мешавад?

Мо зуд борамонро баста, ба боло ҳаракат кардем. Ҳаво то рафт тира мешуд. Шамол ҳам лаҳза ба лаҳза қувват мегирифт ва моро ақиб тела медод. Боз хеле хунук шуд.

Гулдуврр! Гулдуврр!- замину замонро ба ларза оварда, чизе дар болои сарамон таркида рафт ва ҳамон дам рӯш-

ноии зӯре чашмамонро хира кард. Шамол гӯё аз раъду барқ мадори нав гирифта буд, ки бо қувваи даҳчанд омада, моро ба поён тела дод. Ман ғелида бар болои Юсуф афтадам.

Гулдурр! Гулдурр! Боз даҳшатноктар садо дод раъд ва ҳанӯз гулдурроси он ором нашуда, барқи қачу килеби сершоҳае осмонро чанд пора карда, дар бадани абрҳо ғӯтида рафт. Гӯшам баста шуда, чашмам сиёҳӣ мезад.

Юсуф аз дастам гирифта, маро боло кашола кард.

Ногоҳ аз зери поям як чизи калони мулоиме баромада рафт. Он чиз чунон зуд дар торикӣ ғайб зад, ки ман ҳатто сиёҳии онро дида натавонистам.

– Юсуф! – бо тарс фарёд кашидам ман, аммо шамол омада, фарёди маро гашта ба даҳонам зад ва ҳамон замон бар болои пешониам як қатраи калони об афтид. Сел сар шуд.

Дақиқае нагузашта мо сар то по шип-шилта тар шудем.

– Ҳошим! – фарёд кард Юсуф дар зери гӯши ман. – Ба таги ана он харсанг рафтан даркор! Набошад, сел рӯфта мебарад!

Ягон даҳ қадам чаптар аз мо як харсанги калоне воқеъ шуда буд, ки дар таги он ду-се кас пинҳон шуда метавонист. Бо як азоб худро ба паноҳи харсанг расонидем, аммо дар ҳамин ҷо ҳам аз сел халосӣ набуд. Об аз болои харсанг шорида рост ба сари мо мерехт.

Шарроси сел то рафт зӯр мешуд. Ногоҳ дар болои сарамон чизе баланд тараққос зад ва ҳамон дам аз боло як тӯда санги калон-калон афтида, ба поён ғелида рафт. Сел ва шамол як шуда сангҳои амонатро аз ҷояшон канда мепартофтанд. Хайрият, Юсуф ин харсангро дида монд, мегуфтам дар дилам, агар ҳозир дар поён мешудем, аз сад ҷонамон як ҷонамо ҳам саломат наемонд!

Сел то рафт калон мешуд, тарақо-туруқи сангҳо низ бештар мегардид.

Мо тамоман тар шуда будем ва аз намӣ дир-дир меларзидем. Дасту поямон карахт мешуданд.

Намедонам, ин аҳвол чӣ қадар давом кард. Мо ҳар ду беҳол шуда ба якдигар такакунон оҳиста-оҳиста пинак

мерафтем. Як хоби гароне моро пахш мекард...

Ногоҳ аз дур садое ба гӯш расид. Ман фикр кардам, ки фиреб хӯрдам ва ҳеҷ гуна садое набуд. Охир, дар ин кӯҳсори беодам кӣ моро суроғ мекунад? Ҳеҷ кас... - Аммо садо боз такрор ёфт. Ман дигар шубҳа надоштам: ин садои аккоси сағ буд!

– Юсуф! – аз шодӣ ба куртаам нағунҷида дод задам ман. – Юсуфҷон, шунидӣ?

Юсуф фарёд кард:

– Ҳо-ҳо-ҳо-о-ой!

Ин буд, ки аз паси пардаи сел якбора қомати баланди чӯпон намоён шуд. Ӯ аз болои ҷомааш плаши брезентӣ пӯшида, таёқашро асо карда гирифта буд. Лаҳзае нагузашта, дар назди ӯ сағаш ҳам пайдо шуда монд. Ин ҳамон сағ буд, ки пагоҳӣ моро хеле ба ваҳм андохта буд.

Чӯпон муддате ба мо нигоҳ карда истоду баъд аз миёнаш флягаи ҳарбиро кушода, ба сарпӯши он як чизи обакӣ рехт ва бар ҳар кадоми мо як-як нӯшонд. Ман ҳис кардам, ки даҳонамро як чизи талхе сӯзонда гузашт ва ҳамон дам дар баданам ҷон давид.

Чӯпон флягаро боз ба миёнаш баста, ифодаи ҷиддии рӯяшро дигар накарда гуфт:

– Рафтем, – ва қафо гашта, роҳ сар кард.

Чӯпон бо як роҳи наздик ва қулае, ки аз пеши тегаи кӯҳ мегузашт, моро зуд ба авулаш расонд.

Дар миёнҷои авул, дар манқал оташи калоне барафрӯхта шуда буд.

– Либосатонро хушк кунед, – гуфт чӯпон ба манқал ишора намуда ва ҳудаш боз берун рафт.

Мо либос хушк мекардем, ки ёрдамчии ӯ, ҳамон бачае, ки пагоҳӣ маска ҷудо мекард, ба авул даромад...

– Хуб боб шудед? – гуфт ӯ хандида... – Хуб тарсидед?

– Он қадар не, – сурх шуда ҷавоб дод Юсуф.

– Лекин мо хуб тарсидем, – гуфт бача.

– Аз чӣ? – пурсидам ман.

– Ба шумо ягон ҳодиса нашавад гуфта тарсидем-да. Акаам бисёр пушаймон шуд, ки чаро шумоҳоро аз роҳ нагардондааст.

– Номи ту чӣ? – пурсид Юсуф.

– Миртемир. Номи шумоҳо чӣ?

Мо номамонро гуфтем.

– Кай, шинед, – гуфт Миртемир, вақте ки мо либосҳоямонро аз нав пӯшидем. ӯ дастурхон андохта гӯшти пухта, чурғот, панир ва нони деғ оварда монд.

Мо, ки саҳт гурусна монда будем, худро ба болои хӯрок партофтем.

...Сел аввали шаб бозистод.

Акаи Миртемир моро то худи дашт гусел карда монд. Вай бо мо даст дода хайру хуш кард.

Андаке роҳ гашта, ба қафо нигоҳ кардам. Чӯпон ба таёқаш така карда рост меистод ва қомати баландаш дар пеши пардаи хокистарранги осмон боз ҳам баландтар менамуд. Дар пеши пой ӯ ман сағи ӯ – Қароро фарқ кардам.

– Хайр! – гуфтам ман бо овози баланд, – раҳмат ба шумо!

– Хайр, – шунида шуд дар ҷавоб овози оромонаи чӯпон.

Мо бо дили шод ва қадамҳои бардам роҳ мепаймудем. Медонистем, ки дар хона моро сарзаниш мекунамд, ҳатто эҳтимол як-ду шаттаи обдор ҳам хӯрем, вале бо вучуди он аз чизе хурсанд будем, бе ниҳоят хурсанд будем, ҳарчанд, ки боиси хурсандии худро намефаҳмидем ва бо суҳан ифода карда наметавонистем.

Сабаби хурсандии онвақтаи худро ман баъдҳо, хеле калон шуда фаҳмидам.

Ман фаҳмидам, ки барои одам бузургтарин хурсандӣ – бо одами нағз вохӯрдан будааст.

МҶҮРЧАЯК

Буд, набуд, ду мӯрчаяк буд. Ҳар дуяш ҳам як хел, ду қатра об барин. Номи яктааш Калонаку номи дигараш Майдаяк.

Калонак бисёр боақлу вазнин буд. Вай ҳудаширо ба падараш монанд карданӣ мешуд. Худи падараш барин

мўйлабчаҳояшро оҳиста, савлат катӣ меҷунбонд. Падараш барин якта-якта, саросема нашуда қадам мемонд. Кам гап мезад. Ҳамеша ба хона ё пӯчоқи донак, ё мағз, ё донани биринҷро кашола карда меовард.

Аммо Майдаяк ин хел набуд. Вай бисёр шӯх буд. Аз хона гурехта, ба ҷойҳои дур мерафт. Бо мӯрчакони дигар занозаниву часпочаспӣ мекард. Гӯштин мегирифт. Ба хона бисёр вақт бо дасти хушк меомад.

Як рӯз Калонаку Майдаяк аз хонаашон берун баромаданд. Ҳаво гарм ва офтоб баланд буд. Дар ин гуна рӯзҳо кори мӯрчаҳо авҷ мегирад. Онҳо тамоми баҳору тоби-стону тирамоҳ хӯрок ҷамъ мекунанд, то ки дар зимистон гурусна намонанд.

Майдаяк аз ҷафои Калонак рафта истода ҳаёл мекард, ки чӣ тавр карда чашми акаашро хато кунаду гурезад. Вай бо ҳамин ҳаёл дар паси санге пинҳон шуд. Аммо Калонак зуд ўро ёфт аз гарданах сахтакак пучида гуфт:

– Боз гурехтани ҳастӣ, гарданғафс?

– Не, – гӯён ҷавоб дод Майдаяк паси гарданахро хорида, – ба назарам дар назди санг гандум будагӣ барин намуд.

– Хушёр бош, фиребгар! – гӯён Майдаякро огоҳ кард Калонак, – ин дафъа гурезӣ, то мурданат дошта мезанам!

– Хуб, тавба кардам, – гуфт Майдаяк, – дигар намегурезам.

Аммо ҳудаш боз дар фикри гурехтан буд.

Дар ин вақт аз пеш як мӯрчаи пир баромада монд. Ин мӯрча падари Калонаку Майдаяк буд. Вай як донани калони биринҷро кашола карда меовард.

– Ҳа, кучо меравед? – гуфта пурсид ў.

– Ба шикор баромадем, дада, – гӯён ҷавоб дод Калонак. – Лекин Майдаякатон гурехтани шуда истодааст.

– Ҳа, ту сарсахтча! – гуфт мӯрчаи пир ва Майдаякро оҳистекак пучида монд. – Дигар нагурез, вагарна модарат танбеҳатро медиҳад!

– Хуб, намегурезам, – боз паси гарданахро хорида ваёда дод Майдаяк.

Мӯрчаи пир ба Калонак нигоҳ карда гуфт:

– Рост бо ҳамин роҳи ман омадагӣ рафтан гиред, дар

он ҷо зане биринч тоза карда нишастааст. Гирду пешаш пур аз биринчҳои бомаза. То бегоҳ анборчаамонро хеле пур карда мегирем. Шитоб кунед, тезтар қадам монед!

– Хуб, дада, – ҷавоб дод Калонак боадабона.

Мӯрчаякон боз ба роҳ даромаданд.

Баъд аз хеле роҳ гаштан, пурсида-пурсида, кони биринчҳои бомазаро ёфтанд. Зане нишаста биринч тоза мекард. Аз табақи вай донаҳои калону хурди биринч борон барин мерехт.

– Ту ана ин хурдтарашро гир, ман ана ин калонтарашро, – гуфт Калонак ба Майдаяк.

Майдаяк гап назада, биринчдонро газида кашола кард.

«Аз афти кор, имрӯз бозӣ накарда мемонам» мегуфт ӯ дар дилаш.

Аммо дар нисфи роҳ дид, ки Калонак бо донаи биринч овора шуда ба ӯ нигоҳ намекунад. Ёро фаромӯш кардааст.

Майдаяк дарҳол бораширо партофту ба тарафе гурехта рафт. Вай хеле давида, аз роҳаш бозистод ва ба ақибаш нигоҳ кард. Дид, ки Калонак наменамояд.

Ана акнун бозӣ кардан мумкин!

Ногоҳ Майдаяк ҷӯрааш Пурхӯрро дида монд.

Пурхӯр рӯзе як анборча чормағзро паққос хӯрда буд. Аз ҳамон вақт номаш Пурхӯр шуда монда буд.

– Ёй Пурхӯр! – гӯён фарёд зад Майдаяк, – гӯштин мегирӣ?

– Вақтам нест, – гуфт Пурхӯр дар ҷавоб, – барои чормағз меравам. Дар он ҷо духтараке чормағз шикаста нишастааст.

– Тарсидӣ? Тарсончак!

– Ҳой Майдаяк, доништа гап зан! – гуфт бо қаҳр Пурхӯр, – чунон дошта занам, ки то соли дигар аз ёдат набарояд!

– Биё, набошад, гӯштин гирем, кани, кӣ киро дошта мезанад! – гӯё боз ба қитиқи Пурхӯр расид Майдаяк.

– Вақтам нест-дия, набошад чунон боб кунам, ки!.. – гуфт боз Пурхӯр.

– Фақат «занам, ки занам, ки» мегӯию худат метарсӣ! –

гуфт Майдаяк.

– Ман метарсам? – гуфт Пурхӯр чашмонашро алобуло карда. – Биё, набошад! Чунон бардошта занам, ки худат боракалло гӯй!

– Мебинем! – гуфт Майдаяк аз миёни Пурхӯр гирифта.

Аммо Пурхӯр ногоҳ «исто, исто!» гӯён дастони Майдаякро аз миёнаш кушода партофт.

– Агар ман туро афтонам, ба ман чӣ медиҳӣ? – гуфт ӯ.

– Чӣ медиҳам? Ту аввал маро афтон, баъд гап зан! – гӯён ҷавоб гардонд Майдаяк.

– Не, – розӣ нашуда гуфт Пурхӯр, – ту афтонӣ – ман ба ту ҷои чормағзро нишон медиҳам. Ту-чӣ?

– Хайр ман ҷои биринҷро нишон медиҳам! – гӯён ба шарти ӯ розӣ шуд Майдаяк.

Мӯрчаякон аз миёни якдигар гирифтанд.

Майдаяк зӯр мезад, ки Пурхӯрро афтонад. Пурхӯр бошад, зӯр мезад, ки Майдаякро афтонад.

Мӯрчаякон ҳай зӯр мезаданд, ҳай зӯр мезаданд!.. Чангу ғубори кӯча ба осмон дакка зад.

– Ҳа!.. – зӯр зада фарёд мекашид Майдаяк.

– Ҳа!.. – зӯр зада дод мегуфт Пурхӯр.

Дар охир Майдаяк зӯр баромаду Пурхӯрро афтонд.

– Акнун ҷои чормағзро нишон медиҳӣ! – гӯён талаб кард Майдаяк.

– Не, нишон дода наметавонам, – гуфт дар ҷавоб Пурхӯр. – Агар ман ба ту ҷои чормағзро нишон диҳам, падарам маро мекушад.

Майдаяк Пурхӯрро тарсонда гуфт:

– Набошад, боз ба хок ғелонда мезанам!

– Хайр... – ночор розӣ шуда гуфт Пурхӯр, – биё, рафтем.

Пурхӯр Майдаякро ба ҷои чормағз сар карда овард. Он ҷо чормағз чунон бисёр будааст, ки!..

Майдаяк аз чормағз каме хӯрда дид. Ҳай, ҳай! Аҷаб чормағзи бомаза!..

Кадомашро мегирӣ,- гуфт Пурхӯр.

– Аз ҳама калонашро! – ҷавоб дод Майдаяк ва чормағзпораеро, ки аз худаш даҳ баробар калон буд, ҷудо карда гирифт.

– Хайр, зудтар аз ин ҷо дафъ шав, набошад ҳар дуямон ҳам ба бало мемонем! – гӯён Пурхӯр чормағзпораи хурдакакero кашола карда рафт.

Майдаяк ҳам аз як кунчи чормағзпора газида, ба роҳ даромад.

Чормағзпораи калон бисёр вазнин буд. Майдаяк ба обу арақ ғӯтид. Дасту пояш ба дард даромаданд. Аммо вай мардигариро аз даст навода, чормағзпораро ба сӯи хонашон мекашид.

Хеле роҳ гашт. Ана, аз дур хонашон ҳам намудор шуд!

Майдаяк камтар дам гирифтубоз чормағзпораро газида пеш кашид. Аммо натавонист. Вай хеле монда шуда, аз мадор рафта буд.

Майдаяк дар қаҳр шудубоз чормағзпораро аз болотараш газида кашид.

Ногоҳ чормағзпора бар болои худи Майдаяк ғелид ва ўро ба замин пахш кард. Тамоми устухонҳои бадани Майдаяк шақаррос зада рафт.

– Вой, вой! – дод зад Майдаяк. – Вой мурдам!.. Вой, вой!

Майдаяк аз таги чормағзпора баромаданӣ шуда хуб зӯр зад. Аммо зӯраш нарасид. Баръакс, чормағз ўро боз сахттар ба замин зер кард.

– Ёрӣ диҳед!.. – гӯён фарёд кашид Майдаяк ва пеши чашмонаш торик шуда, аз ҳуш рафт.

Майдаяк чашмашро кушода, хулашро дар хонашон дид. Дар гирди ў падараш, модараш, Калонак, Пурхӯр, бобою модаркалонаш, холаву холабача ва аммаву аммабачаҳои бисёраш чамъ шуда буданд.

– Ба ҳуш омад! – гӯён модари Майдаяк аз шодӣ гирифта фиристод.

– Ҳа, ту сарсахтча! – гуфт бар болои сари ў ҳам шуда падараш. – Қариб мурда будӣ-я!.. Хайрият, ман фарёдотро шунида, ба ёрӣ давидам!

– Аз зӯри беҳуда миён мешиканад! – гӯён ба гап ҳамроҳ шуд бобои Майдаяк. – Ту бояд омада, ба мо ҷои чормағзро хабар медодӣ, ҳамаамон якҷоя шуда чормағзҳои аз ин калонтарро ҳам кашонда меовардем. Аммо ту

бошӣ, ба чормағзи аз худат даҳ баробар калон зӯр зада, қариб мурда будӣ. Коратро дониста кунӣ намешуд? Акнун минбаъд аз Калонак дур нашав! Фаҳмидӣ?

– Дигар намекунам гӯӣ! – гуфт модари Майдаяк.

Майдаяк гапҳои бобояшро нағз фаҳмида буд. Аз кардааш худаш ҳам пушаймон буд. Аммо ба иқрор шудан гарданааш ёрӣ намедод, шарм медошт.

Вай бардурӯғ «Э вой дастакам!» гӯён рӯяшро ба тарафи девор гардонд.

ДУХТАР

Гавҳар дар ҳавлии ҳамсоя бо дугонаҳояш бозӣ карда гашта буд, ки модараш ўро ҷеғ зад.

– Саломат-апаат омадагӣ, – гуфт модараш, вақте ки Гавҳар аз дариҷаи девор гузашта омад. – Чӣ? Духтари бобот-дия.

– Ҳа-ҳа... – гуфта монд Гавҳар.

Саломат-апа, духтари пирамарди ҳамсоя омадааст! Пирамард, ки аз кор монда, дар хонаҷаи гӯшаи ҳавлии Гавҳарино меистод, чанд рӯз пеш аз ин вафот кард буд. Вай, ки худаш танҳо зиндагӣ мекард, Гавҳарро фарзанди худаш барин дӯст медошт ва Гавҳар ҳам ўро ба ҷои бобои худ медонист.

– Ту ҳозир рафта ба вай гӯри боботро нишон медиҳӣ, – давом дод модари Гавҳар, – худаш намедонад. Куртаатро дуруст кун. Биё, – ва дари хонаро кушод. – Мана. Саломат-апа, ин бурда нишон медиҳад, – ба пешғаҳи хона нигоҳ карда гуфт ў.

Гавҳар аз остона ба дарун қадам монда, дар таги сӯзани девор, дар рӯи кӯрпача як зани сафедрӯи чашму абрӯсиёхро дид, ки вақти «биё, уқочон» гуфтан дандонҳои тиллояш йилтас зада монд.

Баъд Гавҳарро аз пешонааш бўсида, зан «хайр, набошад мо равем» гӯён аз ҷояш хеста, аз пеши каравот сумкаи зарди калонро гирифт ва Саломат-апа пеш-пешу Гавҳар аз қафо ҳар ду ба кӯча баромаданд.

Гавҳар аз Саломат-апа ягон ним қадам ақиб монда

роҳ мерафту ҳар он ба сару либоси ин зани қоматбаланди хушрӯ дуздида нигоҳ мекард.

Саломат-апа дар бар куртаи крепдешини осмониранги хошияҳояш сурх дошта, миёнашро тасмаи занҷирмонанди кабуд печонида гирифта буд. Дар гарданааш марҷони калон-калони қаҳрабо. Дар гӯшааш гӯшвораи тило, ки онро занон «ҳалқаи балдоқ» мегӯянд. Туфлиаш бо куртааш ҳамранг. Ва аз болои куртааш пилники катак пӯшида гирифта буд, ки вақти роҳ гаштани Саломат-апа хишир-хишир мекард.

«Келинчаки фасон будааст, – гуфт дар дилаш Гавҳар. – Боз ин қадар хушрӯ...» – ва, дар охир аз «келинчаки фасон» чашм канду қадамашро суст накарда, ба бофтани кокулчаи кушодашудааш сар кард.

– Об меҳӯрӣ? – дар пеши дӯкончаи обфурушӣ бозистода гуфт Саломат-апа.

– Майлаш, – гуфт Гавҳар, – лекин бесиропаш бошад...

Саломат-апа пули обро доду онҳо боз ба роҳ даромаданд.

– Вай... ҳолӣ номат чӣ буд? – аз дасти Гавҳар гирифта гуфт Саломат-апа. – Аллакай аз ёдам баромадааст...

– Гавҳар.

– Ҳа, Гавҳарҷон, имсол ту чандӯм?

– Имсол дуҷумро тамои кардам.

– Ҳамааш панҷ-мӣ?

– Не, дута чорам ҳаст...

Онҳо ба ҳамин тарз гуфтугӯкунон ба истгоҳи автобус расиданд.

Автобус онҳоро ба канори шаҳр оварда партофт. Аз автобус фаромада буданд, ки ногоҳ Саломат-апа:

– Ист, як бинем-чӣ, – гӯён ба тарафи дӯкончаи кабуди соябондор равона шуд. Гавҳар ҳам аз паси ӯ рафт.

Саломат-апа хеле, вақт чизҳои дӯкончаро тамошо карда, дар охир як брошкаи калонеро хоста гирифт, ки шакли ганбуски обиро дошт. Гавҳар ин хариди ӯро он қадар ҳам хуш накард; аз ин дида, ба вай брошкачаи кабуде, ки ба шохчаи баргдор монанд карда сохта шуда буд, бештар маъқул омад. Аммо вай, албатта, ҳеҷ чӣ нагуфт.

Онҳо боз ба роҳ даромаданд.

Қабристон хеле дур буд, аз шаҳр ду-се километр меомад. Бар болои ин, роҳ ҳам як роҳи тўпакхоки серчангу тўфаланг буд, офтоб ҳам хеле гармӣ мекард.

Саломат-апа аввал гиребони куртаашро кушода партофт, баъд пилникашро ҳам кашида, ба дасташ бардошта гирифт. Сумкаи зард зуд-зуд аз ин даст ба он дасташ мегузашт.

Гавҳар дид, ки сумкаи калон ба ӯ вазнинӣ карда истодааст, дасташро ба тарафи сумка дароз карда, гуфт:

– Саломат-апа, биёед, ман бардорам, дастатонро монда кард аз афташ.

– Не, худам мебардорам, – табассум кард Саломат-апа, – ту бардошта наметавонӣ.

– Не, ана ба ман тед, бардошта метавонам! – гӯён Гавҳар низ бо табассум ба рӯи Саломат-апа нигоҳ карда, аз як лаби дастаки сумка дошт.

– Не, не, – рад кард Саломат-апа, вале баъди ин суханонаш якбора розӣ шуд, – хайр, кани, зӯратро бинем-чӣ...

Гавҳар сумкаро ба даст гирифт. Ба назараш сумка би-сёр сабук намуд.

– Кани, вазнин не- ку, – ханда кард Гавҳар.

Саломат-апа як дам хомӯшона, танҳо гоҳ-гоҳ ба тарафи Гавҳар нигоҳи тезе партофта роҳ рафт. Ба назари Гавҳар чунин намуд, ки аз Гавҳар чизе пурсиданист, аммо намедонад, ки пурсад ё не. Ҳар дафъае, ки Гавҳар ба ин нигоҳҳои озмоишкоронаи ӯ дучор мешуд, бо хеле ҳайронӣ медид, ки ифодаи рӯи соҳибчамоли ӯ тамоман дигар шудааст: чашмонаш танг шуда, дар гирди онҳо чинҳои борик пайдо шуда буданд, лабонаш саҳт ба ҳам ҷафс шуда, парракҳои бинии зебояш тез-тез тангу васеъ мегардиданд.

Сумка танҳо дар аввал сабук менамудааст: Гавҳар онро ба зӯр ба дасти дигараш гирифт.

– Ман нагуфтам, ки бардошта наметавонӣ? – гӯён Саломат-апа дар охир дастони майдаи нозуки ӯро аз бори гарони сумка халос кард.

Дар ин дам аз дур ғурроси мошина баланд шуд ва дере

нагузашта дар болои дӯнгии роҳ худи мошина ҳам пайдо гашт.

Ҳар ду ба лаби ҷӯй, ки қад-кади роҳ ҷорӣ мешуд, баромада истоданд. Мошинаи холии боркашон чанги кӯчаро ба осмон бардошта гузашта рафт.

– Гӯр ҳамин шаҳратон шавад, – сару рӯяшро бо рӯймолча пок карда гуфт Саломат-апа. – Асфалт кунад намешавад-мӣ?

– Ин ҷо асфалт мешавад, – гуфт Гавҳар. – Дар пеши ҳо вай дӯкончаи брошка харидагиатон машини асфалт мекардагӣ истода буд, надидед-мӣ, Саломат-апа?

– Хайр, акнун! – даст афшонда гуфта монд Саломат-апа.

Гавҳар боз ҳар он ба рӯи ҳамроҳаш нигоҳ партофта, медид, ки вай аз нав хотирпарешон менамояд ва аз нав ба Гавҳар ҳамон хел нигоҳҳои нофаҳмо мекунад.

– Гавҳарҷон, – гуфт дар охир Саломат-апа. – Дадома ту нағз медонистӣ-мӣ?

– Бобома-а?

– Ҳа, бобота.

– Ҳа-а, набошад-чӣ! Ҷудо нағз медидам бобома.

Ба ман фақат «духтарам, духтарам» гуфта гап мезаданд. Як афсонаҳо медонистанд, ки!.. Қунғузак... Кали айёр... Бузаки чингилапо... Сонӣ касал шуда монданд. Чанд бор ба ким-куҷо телеграмма доданд. Фақат ба дадом «телеграмма нарасид, аз афташ» мегуфтанд. Сонӣ аз каташон хеста наметавонистагӣ шуданд. Як рӯз «об» гуфтанд, об биёрам, сарамро ба сандуқи дилашон зер карда гирия карданд. Баъди ду рӯзаш аз мактаб биёям, ки бачаҳо «Гавҳар, Гавҳар! Бобот мурданд» гуфтанд. Давида ба хонашон рафтам, бинам, ки дар миёнаи хона хоб кардаанду ҳамин қадар «бобо, бобоҷон» гӯям ҳам, чашмашона накушоданд.

Аз афташ, ҳаво ҳақиқатан ҳам саҳт гарм шуда будааст, ки рӯи Саломат-апа суп-сурх шуда рафт.

– Мана ном намегирифтанд-мӣ? – пурсид ӯ.

– Ҳа-я то ҳамон рӯзи гирия карданашон фақат ба тарафи дарвоза нигоҳ карда, «Саломат, Саломат» мегуфтанд, лекин баъди гирия карданашон дигар нагуфтанд. Сонӣ,

гӯед, аз завод одами бисёр омада, бобома машинаба бор карданд. Ман ҳам ба болои машина баромада гирифтам. Ба қабристон рафта будем, ки қариб даҳ кас гапи бобома гуфта нутқ карданд, ки «коргари нағз буд», «одами софдил буд», «стахановчӣ буд». Сонӣ бобома гӯр карданд...

Гавҳар гапашро тамои карда буд. Саломат-апа дигар аз ӯ чизе намерсид.

Хеле роҳ гаштанд.

– Гавҳарҷон, – гуфт нохост Саломат-апа. Овозаш, ки то ин дам андак бо овози мардҳо монанд буд, якбора маҳин ва навозишомез гардида буд.

Гавҳар сар бардошта ба ӯ нигоҳ кард.

– Ман аз ту як гап мерсам, боз ба ҳеҷ кас нагӯӣ? – ва бо ким-чи хел табассуми аҷоиб ба Гавҳар чашм дӯхт.

– Пурсед... – ҳайрон шуд Гавҳар.

– Ба ҳеҷ кас намегӯӣ-а?

– Хайр, агар нагӯ гӯед, намегӯям...

Саломат-апа панҷ шаш қадами дигар роҳ гашта, гуфт:

– Ман, гӯӣ, ҳар моҳ ба бобот пул фиристода меистодам...

–...Ҳа, – гуфт Гавҳар, – бисёр вақт ман ҳамроҳи бобом ба почта мерафтам, паспорташонро дода, ба як коғаз даст мемонданду пул мегирифтанд. Сад сӯм буд, аз афташ. Номӣ вай пул «перевод». Сонӣ боз як дафтарча доштанд, ки бисёртар пул меод. Номаш «пенсия».

– Хайр, намерсонӣ, бобот пулҳоро чӣ кор мекард?».

– Мегирифтанд-дия... – тамоман ҳайрон шуда, чӣ гуфтанаширо надониста монд Гавҳар.

– Не, охир, гирифта ба вай чӣ мекарданд?

– Чӣ мекарданд?!

– Ҳа, чӣ мекарданд?

– Ман надонам... – аз надонистани худ ғамгин шуда гуфт Гавҳар.

– Ба ягон кас намерсонд-мӣ?

– Н-надонам...

– Ба оҷаат намерсонд?

Гавҳар, ки то ин дам ба гапҳои ӯ дуруст сарфаҳм намерафт, гӯе якбора чизеро пай бурд, ки аз роҳаш боз

истод.

– Намедоданд? – гашта пурсид Саломат-апа.

– Не, очам худаш пул мегирад, – рамида гуфт Гавҳар. – Пули бобома чӣ кор мекунад?

Саломат-апа муддате бо табассуми сохтаи хунук ба Гавҳар нигоҳ карда истод.

Баъд зери лаб «мумсик» гӯён боз ба роҳ даромад.

...Вай фақат баъд аз хеле вақт ҳис кард, ки худаш танҳо рафта истодааст. Шартӣ гашта ба ақибаш нигоҳ карда дид, ки Гавҳар туфличаашро ба дасташ гирифта, ба он канори ҷӯй гузашта истодааст.

– Ҳой! – танҳо пас аз лаҳзае ба худ омада фарёд кашид Саломат-апа. – Ҳой, кучо меравӣ?

Гавҳар ба тарафи ӯ нимнигоҳе ҳам накарда, ба он лаби ҷӯй баромада гирифт.

– Ҳой, тирмизакча! Кучо меравӣ, мегӯям? 0, гӯра нишон те!

– Худатон тирмизакча! – туфлиашро ба по карда ҷавоб дод Гавҳар. – Худатон мумсики беимон!.. Шумо духтари бобом не. Духтари бобом не! – ва ба Саломат-апаи шахшудамонда ногоҳ забонашро бароварда нишон доду ақиб гашта, дар байни гандумзори баланд ғоиб шуда рафт.

ХОТИРАҲО ДАР БОРАИ С. АЙНӢ

МАКТАБИ КӢҲНА

Намедонам, дар синфи сеюм мехондам, ё дар синфи чорум, ки ба дасти ман як китобча афтод. Саҳифаҳои китобча он қадар зиёд набуда, муқоваи сафедаш рахҳои кабуд дошт. Ман варақаи якуми китобчаро гардонда хондам:

«Ман бояд шашсола шуда бошам, ки маро падарам ба мактаби пеши масҷиди қишлоқ бурда монд. Модарам мегуфт.

– Туро дар вақти 4-сола, 4-моҳа, 4-ҳафта ва 4-рӯза буданат бо лаълӣ ва дастурхон ба мактаб фиристода, сабақ сар кунонда монда будем...»

Ман ҳайрон шудам, дар сарам саволи бисёре пайдо шуд. «Дар пеши мактаби мо масҷид гуфтани чиз нест, ку? – мегуфтам ман худ ба худ. – Магар мактаб дар пеши масҷид мешудааст? Баъд кадом одам ба мактаб лаъливу дастурхон мебурдааст ва лаъливу дастурхон бурдан чӣ лозим? Сабақ сар кардан чӣ чиз аст? Дар мактаби мо бачагони чорсоларо «хурд» гуфта қабул намекунанд-ку?»

Ҳарчанд зӯр задам, аммо ба ин саволҳо худам ҷавоб дода натавонистам. Ноилоҷ боз китобро кушодаму... дигар аз он ҷашм канда натавонистам.

Дар пеши назари ман гӯё ки як олами дигаре пайдо шуд. Гумон мекардам, ки ба мамлакати бегонае афтодам. Бачагони ин мамлакат ба ягон хонандаи мактаби мо монанд набуданд. Ба онҳо дилам месӯхт, ки дар рӯи замини заҳ нишаста дарс мехонанд, аз мактабдори бузриши бадҷаҳл саҳт калтак меҳӯранд. Ба онҳо ҳайфам меомад, ки вақти худро бо камонбозиву бедонабозӣ барин корҳои бемаънӣ мегузaronанд.

Пас аз хондани ҳар кадоми ин асарҳо орзӯи деринаи ман, орзӯи дидани Айнӣ боз ҳам пурзӯртар мегардид. Вале ба ин орзу фақат баъд аз чандин соли дигар расида

тавонистам.

ВОХЌҲИИ АҶОИБ

Соли 1944 ман дар театри драмавии Душанбе кор мекардам. Ба ман аҳён-аҳён бозидани ролҳои бачагоноро месупурданд, аммо аксари вақт кори ман аз ҳамин иборат мешуд, ки аз паси сахна истода, тақ-тақи пой асп, садои пулемёт ва ё ғурриши шамолро тақлид мекардам. Барои ҳар кадоми ин садоҳо ман дар даст асбоби махсус доштам.

Боре дар театр фоҷиаи «Отелло»-ро монданд. Баъд аз он ки ман болғаи чӯбинро ба тахтаи тунука зада, «аз тӯпи киштии Дездемона оташ кушодам», ба ман гуфтанд, ки метавонам ба хона равам.

Дар вақти тамошо ғайр аз чароғҳои сахна дигар ҳамаи чароғҳои театр кушта мешаванд. Ман дар торикӣ оҳиста-оҳиста қадам монда, аз пардозхонаи артистон баромадам. Ба фойе қадам монда, будам, ки роҳи маро ду кас бурида гузашт.

Он ду нафар аз пеши ман гузашта, ба кабинети директор даромада рафтанд. Яке аз он ду нафарро ман дарҳол шинохтам: ин артисти халқии СССР Муҳаммадҷон Қосимов буд. Аммо шахси дигарро, ки чорпахлӯ буда, қади хеле баланд дошт ва гурс-гурс қадам монда роҳ мегашт, дар торикӣ шинохта натавонистам.

Рӯзи дигар Муҳаммадҷон Қосимовро дида пурсидам, ки он кас кӣ буд?

– Садриддин Айнӣ, – бо як оҳанги оромона ҷавоб дод Қосимов.

– Айнӣ! – ба гӯшам бовар накарда гуфтам ман, – чаро ба ман нагуфтед?

Он вақт афту башараи ман бояд хеле хандаовар шуда бошад, ки Муҳаммадҷон Қосимов ба ман ҳайрон-ҳайрон нигоҳ карда монд.

Ман хичил шуда, зуд бадар рафтам.

Ба ҳамин тариқ, бори аввал ман Айниро дуруст дида натавонистам, ҳатто чашмам ба чашмаш наафтад, вале

фойеи торик ва қомати баланду китфҳои паҳни ӯ муддатҳои дарозе аз пеши назарам дур намешуданд.

ДАР СЪЕЗД

Охирҳои соли 1947 дар қатори дигар нависандагони ҷавон ман ҳам ба Душанбе, ба съезди дуҷуми нависандагони Тоҷикистон омадам. (Дар ин мобайн ман аз кори театр баромада, ба шаҳри Ленинобод рафта, дар матбааи он ҷо ҳуруфчин шуда будам ва дар ҳамон айём ду-се ҳикоя навишта будам, ки дар газета чоп шуданд).

Зали пуродам. Дар пешгоҳ столи президиуми съезд ва дар мобайни аъзоёни президиум – пирамарди нуроние нишастааст, ки дар сар тоқии ҷустӣ дошта, костюми оддӣ сиёҳаш сарулибоси ҳарбӣро ба хотир меоварад. Ришаш – сап-сафед, аммо ҷашмонаш зиракона нигоҳ мекунад. Ин шахс Садриддин Айний буд.

Айниро дар ҳамин ҷо ҳам ором намегузоштанд. Гоҳ ягон аъзои президиум аз ӯ чизе меурсид, гоҳ касе аз қафо омада ҳам шуда, ба гӯши ӯ чизе мегуфт, гоҳ ба ӯ хатча дароз мекарданд. Дар баробари ин Айний баромади нотиқонро ҳам бо диққат гӯш мекард ва гоҳ-гоҳ суҳбати онҳоро бурида ба фикрашон эрод мегирифт.

– Сухан ба устод Айний! – гуфт ногоҳ раиси маҷлис. Айний вазнин-вазнин қадам монда, ба минбар наздик шуд ва пас аз хомӯш шудани қарсақзанӣ оҳиста ба гап саркард. Аммо дере нагузашта, овози ӯ баланд шудан гирифт ва дар суҳбати гоҳ ҳашму ғзаб ва гоҳ хурсандӣ садо медоданд.

Меғӯянд, ки Айний ҳеҷ гоҳ аз минбар оромона, бо овози паст гап зада наметавонист, ҳамеша оташин мешуд. Аммо ман дар ин хусус фикр карда ба худ меғӯям: оре, шахсе, ки ба адабиёти советии тоҷик таҳкурсии гузоштааст, шахсе, ки халқи худ ва забони халқи худро аз ҷонаш бештар дӯст медошт ва онро, халқашро, панҷ панҷааш барин нағз медонист, – чунин шахс дар бораи адабиёт оромона, хунсардона гап зада наметавонист.

Айний ҳамеша хоҳишманди он буд, ки нависандаго-

намон зиёд бошанд, китобҳои нағз бисёр шаванд ва хусусан, нависандагони ҷавон зудтар ба камол расанд. Устод нутқи онрӯзаи худро низ асосан ба нависандагони ҷавон бахшид. Ӯ аз таҷрибаи бузурги худ мисолҳо оварда, ба мо роҳ нишон меод, баъзеи моро танбеҳ дода, таъкид мекард, ки ба худ мағрур нашуда, ҳаёт ва орзуи умедҳои халқро омӯзем.

Мо ба суҳанони пурқимати устоди хирадманди худ бо диққати беинтиҳоро ғуш меодем ва ин нутқи ӯ барои мо, ҷавонон, дарси муҳими мактаби нависандагӣ гардид.

ВОҚЕАИ «ДАНДОН»

Як рӯзи тобистони соли 1948 ба ман гуфтанд, ки назди Айнӣ равам. Маълум шуд, ки як гурӯҳ нависандагони ҷавонро ҳамроҳи Айнӣ ба кино мегирифтаанд. Ғайр аз ин ба ман гуфтанд, ки бо худ китобе гирифта равам.

Дар боғи ҳавлие, ки истиқоматгоҳи Айнӣ буд, одами бисёре ҷамъ шуда буд. Аксари онҳо нависандагони ҷавон буданд.

Коркунони киностудия аппаратҳои худро кушода, маътали Айнӣ буданд. Аммо Айнӣ берун намебаромад.

Баъдтар ман фаҳмидам, ки Айнӣ суратгирҳо ва хусусан коркунони киностудияро (ба қавли худӣ ӯ «киночиҳоро») рӯи хуш намедодааст. Дар ҳақиқат барои одами сахл кам ҳафтодсолае, ки танаш дардманд аст, соатҳои дароз зери шӯълаи прожекторҳои калон-калони электрикӣ ва ё дар зери офтоби сӯзон ништастан кори осон нест.

Дар охир устод ба назди мо баромад.

Дар бадали як соли охир Айнӣ хеле дигар шуда буд. Қоматаш андаке хамида, чинҳои рӯяш зиёд шуда буданд. Ғайр аз ин, асо гирифта буд.

Дар ин вақт режиссёри киностудия ба ман пичиррос зада гуфт:

– Китоб овардед?

– Овардам, – гуфтам ман.

Маро аз паҳлуи Айнӣ ҷой доданд.

Режиссёр аппараташро ба тарафи мо рост карда, ба Айнӣ гуфт, ки ба китоби ман чизе навишта диҳад. Ман китобро дарҳол ба дасти устод додам.

Айнӣ муқоваи китобро кушода, дар саҳифаи аввалини он як-ду ҷумла навишта дод. (Он китоб ҳоло ҳам дар дасти ман аст ва аз устод як ёдгории пурқимат шуда мондааст).

Баъд режиссёр ба ман гуфт, ки аз Айнӣ чизе бипурсам. Ман ҳам фурсатро ғанимат дониста, аз устод пурсидам, ки портрети қаҳрамононро чӣ тавр додан беҳтар аст: як-бора ва ё кам-кам дар рафти воқеа?

– Қаҳрамони асосӣ бошад, – гуфт Айнӣ, – беҳтар мешавад, ки портреташро дар рафти воқеа тасвир кунед, аммо агар қаҳрамони камаҳамият бошад – портрети ўро дар як ҷо диҳед, – ва ногоҳ дигар ба «киночиҳо» аҳамияте надода, бо хеле оташинӣ ба гап сар карда гуфт:

– Ба наздикӣ ман як ҳикоятонро хондам, шумо дар як асари хурд ду бор такроран гуфтаед, ки «дар вақти хандидан дандонҳояш намудор мешуд». Ин хел нашавад, бародар!

...Айнӣ метавонист бо як-ду суҳанони камаҳамияте хоҳиши режиссёрро қонеъ созад, аммо нависандаи ғамхор дар ҳамин гуна маврид ҳам кӯшиш мекард, ки аз ӯ ба мардум ғоидае бирасад...

ДАР МЕҲМОНИИ АЙНӢ

Миёнаҳои соли 1953 буд, ки устод Айнӣ рӯзе нависандагони шаҳри Душанбери ба меҳмонӣ ҷеғ зад.

Айнӣ бардам ва бақувваттар шуда, дар назарам аз пештара хеле ҷавон менамуд. Асоро ҳам партофта буд.

Айнӣ бо ҳар кас алоҳида ҳолпурсӣ карда, моро ба гирди стол таклиф кард.

Баъд аз зиёфат Айнӣ ногоҳ ба яке аз меҳмонон муносибат карда пурсид, ки ӯ ҳозир ба чӣ кор машғул аст ва ба ҳамин тарз бо навбат пурсидан гирифт, ки чӣ менависад, ҳаҷми китоб чӣ қадар мешавад, кай ба хонанда мерасад ва ғайра.

Дар ин мобайн яке аз нависандагон, ки китоби хурда-

каке менавишт, ба саволи «китобатон кай тамом мешавад», ҷавоб дод, ки баъд аз як сол.

– Баъд аз як сол? – гашта пурсид Айнӣ. – О, бародар! (Айнӣ аксар вақт суханаширо ҳамин тавр, бо хитоби «бародар!» сар мекард), – о, бародар! – гуфт Айнӣ, – нахонд барои навиштани сад саҳифа чиз як сол вақт равад?

Он нависанда худро сафед кардани шуда гуфт, ки барои кор шароити дуруст надорад, вақташ ба корҳои дигар банд аст.

– Агар хоҳиш бошад, – гуфт Айнӣ, – ҳамааш мешавад! Бародар, шумо серкориатонро далел овардед. Ҳарчанд, ки аз рӯи одоб нест, ман маҷбур мешавам, ки аз кори худ як мисол оварам, – ва дар кадом шароит навишта шудани повести «Одина»-ро нақл карда дод.

Он вақтҳо Айнӣ дар анбори як ташкилоти савдо хизмат мекардааст ва дар байни кори анбор вақт ёфта, дар як муддати кӯтоҳ «Одина»-ро навишта тамом кардааст.

Айнӣ суханаширо давом дода гуфт, ки нависанда бояд ҳар рӯз нависад, вагарна дасташ аз навиштан бегона мешавад, ҳатто, агар илҳом наояд, ҳудашро маҷбур карда, ба сари стол нишинад...

...Ман чандин рӯз дар таҳти таъсири ин гуфтаҳои устод будам, худро таъна мекардам, ки вақти зиёдеро беҳуда сарф мекунам, танбалӣ мекунам, худамро ба кор маҷбур карда наметавонам. Ва ҳол он ки Айнӣ барин як шахси кӯҳансол ҳар рӯз ҳашт соатӣ кор мекунад ва ҳатто дар рӯзҳои бемориаш термометр дар бағал меҳнаташиро тарк намекунад...

ХОТИРАИ ОХИРИН

Моҳи июни соли 1954 ба Душанбе чанд кас аз нависандагони Корея меҳмон шуда омаданд. Нависандагони мо бо онҳо дар ҳамон боғи истиқоматгоҳи Айнӣ вохӯрданд. Айнӣ чанде пеш аз Самарқанд тамоман кӯчида омада буд.

Дар байни мову меҳмонони корейгӣ саволу ҷавоб сар шуд.

Дар аснои суҳбат ман нохост ба сӯи хонаи таомхурӣ нигоҳ карда дидам, ки дар болои зинаи айвон Айнӣ рост истодааст.

Нурҳои офтоби тобистон аз қабати шоҳу барги дарахтон гузашта, пайкари устодро равшан карда буданд... Айнӣ чашмонашро нимроғ карда ба тарафи мо нигоҳ мекард. Ёд дорам, ки онвақт ӯ дар тан шиму кители сафед дошта, дар дасташ асо буд. Ба худ гуфтам, ки рафта бо устод вохӯрӣ кунам, аммо аз сӯҳбати меҳмонон хеста рафтанро ба худ эб надидам...

Айнӣ хеле вақт ба тарафи мо нигоҳ карда истод. Баъд сарашро ҳам карду қафо гашта, бо қадамҳои сусти ба хона даромада рафт...

Кай медоинстам, ки ин дидори охирин буда, ба ман дигар ҳеҷ гоҳ дидани ӯ муяссар намешавад?

* * *

Аз мобайн ягон моҳ нагузашта устод Садриддин Айнӣ абадӣ аз ҷаҳон ҷашм пӯшид.

Ман Айниро дар рӯи тобут дидам, медонам, ки ӯ вафот кардааст, вале ҳар гоҳ, ки номи ӯро ба забон оварам, ҷасади бечони ӯро не, балки ҳамон дидори охиринро ба хотир меоварам, ки устод дар айвон, дар болои зина рост истодаасту чашмонашро нимроғ карда нигоҳ мекунад ва офтоб ба сар то пой ӯ нур мепошад.

Садриддин Айнӣ як умр ба халқи худ содиқ буд. Ӯ тамоми ҳаёти худро ба хизмати халқ бахшид. Чунин одам ҳеҷ гоҳ намемирад ва хотираи пуршарафи ӯ ҳамеша аз партави офтоби муҳаббати халқ дурахшон хоҳад буд.

МУНДАРИҶА

Тобистон (новест)

Марде, ки ба дағалиаш ҳам тараф набуду ба нармдилиаш ҳам.....	3
Хавлии мо, ҳаққу ҳамсояҳо дӯсти беҳтарин	11
Роҳи Зарчашма	19
Савдои нахустин.....	25
Зарчашма	28
Дилшикаста.....	32
Шокиртароша.....	41
Гӯсфандхарӣ	46
Воқеаи патинка.....	52
Турфа шогирде, ки дар ҳайрат кунад устодро	61
Бахт беғаш намешавад	67
Мукофоти қадршиносӣ.....	72
Ҳасад.....	79
«Тағйири намуд»и Султоналихон	90
Дар сари дуруҳа.....	95

Ҳикояҳо

Лолачинӣ	101
Мӯрчаяк	110
Духтар	114

Хотираҳо дар бораи С.Айнӣ

Мактаби кӯҳна.....	120
Воҳӯрии аҷоиб	121
Дар съезд	122
Воқеаи «дандон».....	123
Дар меҳмони Айнӣ	124
Хотираи охирин.....	125

Пӯлод Толис

ТОБИСТОН

Рассом С.Имодинова
Муҳаррири ороиш Р. Шералӣ
Муҳаррири саҳифабандӣ М. Саидова
Ҳуруфчини компутерӣ Р. Атоева
Мусахҳаҳ И. Қосимзода

Ба матбаа 11.06.2009 супорида шуд. Ба чопаш
15.06.2009 имзо шуд. Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/16.
Ҷузъи чопии шартӣ 8.0. Адади нашр 1000 нусха.

Нашриёти «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Неъмат Қаробоев, 17 а.
www.ravshanfikr.tj